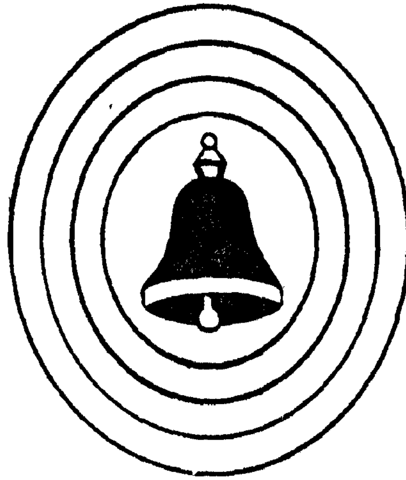
భారతి

సెప్టెంబరు 1972

వ్యవస్థాపకులు:

దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావు పంతులు

వెల ఒకరూపాయి

భారతి

మాసపత్రిక

శివలెంక శంభుప్రసాద్
సంపాదకుడు
(1938–1972)

సెప్టెంబరు 1972

సంపుటము : 49 :   సంచిక : 9 :

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

వి ష యా ను క్ర మ ణి క

సెప్టెంబరు 1972

గమనిక—23 వ పేజీ శీర్షికలో—"బాపూజీ ఆత్మకథ" అని వుండుటకు బదులు "బాబాజీ ఆత్మకథ" అని పడినది. సవరించుకొన ప్రార్థన.

"ఉభయాభిసారిక"

భాణం

సంస్కృతమూలం : వరరుచి

తెలుగుసేత : శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు

చిన్నిమున్నుడి

శూద్రక మహాకవి సంస్కృతంలో రచించిన పద్మప్రాభృతకం అనే భాణానికి ఈ రచయిత తెలుగు అనువాదం 1969 ఏప్రిలు సంచిక భారతి ద్వారా పాఠకులకు పరిచితం అయింది. అది తరువాత 'తామరపువ్వుకానుక' అనే పేర రేడియోలో ప్రసారం ద్వారా కూడా శ్రోతలకు పరిచయం అయింది. శూద్రకునిలాగే ప్రాచీన భాణకర్తలలో ప్రసిద్ధి పొందిన మరొక కవి వరరుచి. కీ. శే. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు పరిష్కరించి, ఉపోద్ఘాతంతో సహా పాట్నాలో ప్రచురించిన 'చతుర్భాణీ' అనే నాలుగు భాణాల సంకలనంలోనివే—ఈ శూద్రకుని పద్మప్రాభృతకమూ, వరరుచి రచించిన ఉభయాభిసారికా అనే రెండు భాణాలూను. వరరుచి— ఇప్పటికి తెలిసిన భాణకర్త లందరిలోనూ ప్రాచీనతముడు. విక్రమార్కుని ఆస్థానంలోని నవరత్నాలు అని ప్రసిద్ధి పొందిన తొమ్మిదిమంది కవులను గూర్చిన శ్లోకంలో చివరిపేరు వరరుచిదే అయినా, ఆ తొమ్మండుగురి సమకాలికతగాని, వారికి ఏ విక్రమార్కుడు పోషకుడో అనే విషయంగాని ఇదమిత్థం అని చెప్పడానికి పరిశోధకులలో సమాధానం కుదరలేదు. కథా సరిత్సాగ రాన్నిబట్టి వరరుచి పాణినికి సహాధ్యాయి అనీ, మగధ నేలిన నందరాజులలో చివరి రాజుకు సమకాలికుడనీ, బాల్యంలోనే తండ్రిని కోల్పోయిన వరరుచితో వ్యాడి అనే యువకుడు స్నేహంచేసి, అతనిని ఉపవర్షోపాధ్యాయులకు పరిచయం చేశాడనీ తెలుస్తుంది. దండి రచించిన అవంతిసుందరికథాసారంలోకూడా వరరుచి కథ కనబడుతుంది. అతని జన్మస్థానం గోదావరీ తీరం. అతనితల్లి కాత్యాయనుడి కొమార్తె అయిన సాత్రాయణి. అతడు వ్యాకరణ గ్రంథాలూ, జ్యోతిష శాస్త్రమూ, ధర్మశాస్త్రమూ, కంఠాభరణం అనే కావ్యమూ రచించాడని రాజశేఖరుని కావ్యమీమాంస చెపుతోంది. చారుమతి అనే ఇంకొక కావ్యంకూడా వరరుచిదే అని, అందులోని శ్లోకం ఒకటి సుభాషితావళిలోను, భోజదేవుని శృంగార ప్రకాశికలోను కనబడడాన్నిబట్టి చెపుతారు.

ఈ భాణం కూడా శృంగారరసప్రధానమే. రంగంపైని ప్రవేశించే ఒకేఒకపాత్ర విటుడే. ప్రణయ కలహం మూలాన ఎడబాటు చెందిన తన మిత్రుణ్ణీ అతని నెచ్చెలినీ రాయబారం జరిపి కలుపుదామని రాజవీథిలో బైలుదేరి వేశ్యావీథివైపు వెడుతూఉంటే నాయికానాయకులిద్దరూ ఒకరికోసం ఒకరు బైలుదేరి, ఇద్దరికీ నమ్మకస్తుడైన మరొక మిత్రుని ఇంట్లో కలుసుకోడం, విటమిత్రుడు వారిని ఆశీర్వదించడమూ ఇందులోని ఇతివృత్తం. స్థలం—ఆనాటి కుసుమపురపు రాజవీధీ, వేశ్యావాటికకు దగ్గరగాఉన్న మిత్రగృహమూ. — ఈలోపల మరికొందరు స్త్రీ పురుషులు విటుని కంటపడగా అతడు వారి వారి చరిత్రలనూ శీలమునూ సరోక్తులతో విమర్శిస్తాడు,

సుమారు క్రీ. పూ. నాలుగవ శతాబ్దినాటి కుసుమపురం (పాటలీపుత్రం) నాగరకతా, అక్కడి సాంఘిక జీవనంలోని కొన్ని దృశ్యాలూ, కొందరు వ్యక్తులూ, వారి ఆచార వ్యవహారాలూ ఈ భాణంలో మనకు కళ్లముందు దృశ్యం కడతాయి. ఆనాటి సంస్కృత సాహిత్యం అంతటా ఉన్నట్లే, శృంగారం ఇందులో అక్కడక్కడ—ఈనాటి హద్దులను కొంత వరకు మీరిఉంటే, సహృదయులైన పాఠకులు సరసంగా స్వీకరింప ప్రార్థన.

—రజనీకాంతరావు.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుడు ప్రవేశిస్తాడు.)

'నాకేమవుతావు నువ్వు
నీకేమవుతాను నేను
దయచేయవోయ్ దగాకోరు;
ముద్దంటె మొహం వాపా?
దిగులుపడను తెలిశాయెహాయ్
పెదవులపై పలునొక్కులు
ప్రేయసియిచ్చిన కాన్కలు—
నీపయి కోపగించినది
నేనుకాను వేరెవ్వతొ
కుదురులేనివాడా, పో,
కోరిన జవరాలి కడకు'
అంటూ భాషింత్రుగాక
మరులుగొన్న పరస్త్రీలు,
ప్రణయకోపమున పలుకుల
ములుకుల తమ ప్రియుల గూర్చి.

నేను పెద్దలకు విన్నవించుకొనే దేమనంటే—అరే, శ్రద్ధగా నేనేదో విన్నవించుకోబోతుంటే వేరే ఏదో గొంతు వినిపిస్తోంది.

(తెరలో)

పేరుపడిన ఈ ఆమని కారులోన
మెరుగు తరిగిన లొద్దుగ తరువు మిత్ర
విషయమున మైమరచియున్న విటునివోలె
దీనముగ నిల్చియున్నట్టి తెరగుతోచు.

(ఇది స్థాపన)
(సూత్రధారుడు నిష్క్రమిస్తాడు.)
(అంతట విటుడు ప్రవేశిస్తాడు.)

విటు : ఓహోహోహో! వసంతం ఎంత సమృద్ధిగా ఉంది, ఎందుకంటే—

'పూయు మామిడి, అశోకము, ఊయెల,
కూయు కోకిలయు, వారుణి, జాబిలి,
తీయదనమ్ముల పెరిగెడు శోభ
చేయు మరునికూడ వగల మారిగ.'

ఓహో—ఈ కాముకులు ఒకరితో ఒకరు ఇచ్చకపు మాటలు ఎంత నచ్చేటట్లు చెప్పుకుంటారో. అబ్బ! ఈ దూతికలు తమ శాసనానికి అడ్డు లేదన్నట్లు తిరుగుతున్నారు. ఎంత జోరుగా ఉందో ఋతువు ప్రభావం. పగడాలూ, ముత్యాలూ, రత్నాలూ గుచ్చిన దండలతో, మొలనూలుతో, దుకూలాలు, అంశుకాలు, చందనం మొదలైన సరంజాముతో సౌభాగ్యం వర్ధిల్లుతోంది. జనులందరిలో కోరికలు రేపుతూ లోకం అంతటినీ ఆకర్షిస్తూ వసంతం ఇలా విజృంభిస్తుంటే సాగరదత్త శ్రేష్ఠికొడుకు కుబేరదత్తుడికీ అతని ప్రియురాలు నారాయణదత్తకీ నడుమ ప్రణయకలహం సంభవించింది. అందుకని కుబేరదత్తుడు తన పరిచారకుడు సహకారకుడిచేత నాకు ఇలాగని సందేశం పంపాడు: 'విష్ణుదేవుని ఆలయంలో మదనదేవుని ఆరాధనకై ఏర్పాటయిన సంగీత నాటకంలో రసానుగుణంగా అభినయిస్తున్న మదనసేనను మోహించానని అనుమానించిన నారాయణదత్త తనకంటె మదనసేన నటనే నాకు ఎక్కువయిష్టం అని అపోహపడి, కాదని, కాళ్లమీద పడబోయిన నావైపు చూడనైనా చూడకుండా కోపంతో ఇంటికి చక్కా పోయింది. ఆమె అంటే అనురాగంతో నా హృదయం తపించిపోయి, నాకు ఈ రాత్రి వెయ్యి రాత్రుళ్లలా తోచి ఎంతకీ గడవకుండా ఉంది.

అందుకని ఈ నగరంలో నిత్యమూ వసంతు డిలా తిరుగాడే మా బావగారు వైశికాచలుణ్ణి కలుసుకోగోరుతున్నాను' – అని.

అది విని, పాపం వాడి మదనబాధ భరించ రానిదని తెలిసినవాణ్ణిగనక పొద్దుటే బైలుదేర బోయానుకాని, తన యౌవనం సంగతేగాని నా వయస్సింత అని పట్టించుకోని మా ఆవిడ అనుమానంవల్ల ఆగిపోవలసి వచ్చింది. ఇప్పుడు ఆమె కోపం పోగొడతానని ప్రతిజ్ఞచేసి వెడు తున్నాను. లేకపోతే నాకు ఇప్పుడు ప్రతిజ్ఞ చేయడానికి ఏముంది గనక. ఏమంటే,

'తియ్యని కోకిల కువకువతో
మామిడి చివుళ్ళ మెలకువతో
కయ్యమునకు దిగు తొయ్యలి అలుకను
వసంతుడే తీర్పగలడులే'—

ఇంకా ఏమంటే,

ఇంపు, సొంపును, ఎలప్రాయ, మీావి, మంచి
నడత, దాక్షిణ్యమును, అనునయపు పల్కు-
అనెడు సద్గుణములు లోకమందు కలుగు
వాడె వనితల వలగొనువాడుగాడె!

ఓహోహో. కుసుమపురపు రాచబాట ఎంత గొప్పగా ఉందో. ఇదిగో—ఇక్కడ నీళ్లు బాగా చల్లి, కడిగి ఇళ్లల్లోంచి అన్ని వైపులనుంచి విసిరిన కుసుమోపహారాలు రాచబాటలపైని నివాసం ఏర్పరచుకున్నాయి. పెద్దబజారు దేవిడీ వేరువేరు దినుసుల క్రయవిక్రయాలలో మునిగి పోయిన జనంతో కిటకిటలాడుతోంది. బ్రహ్మో దాహరణ సంగీత నాటక ప్రదర్శనలో వాద్య ఘోషకు అనుగుణంగా పరస్పరం వాచకాభి నయం చేస్తున్న రావణుడితలల్లా ఉన్నాయి వరుసగా లేచిన మేడలు. చిరు నవ్వులుచేసే కిటికీలద్వారా మేడ మబ్బులలోనుంచి రాజ మార్గాన్ని చూడగోరే ప్రమదావిద్యుల్లతలు కైలాసగిరిపై అప్సరసల్లా మెరిసిపోతున్నాయి.

మరిన్నీ మేలిమైన గుర్రాలపైనీ, ఏనుగుల పైనీ, రథాలపైనీ రాజోద్యోగులు అటూ ఇటూ ఠీవిగా తిరుగాడుతున్నారు. వయసుగాళ్ల కళ్లనీ మనసుల్నీ ఆకట్టకలిగే మంచి నడవడి కతో, తగిన అలంకారాలతో చూపరుల కన్ను తుమ్మెదలు అస్వాదించే మోముదామరల అందంతో, రాజమార్గాన్ని అనుగ్రహించడానికా అన్నట్లు కుర్రకారు వేశ్యలు నడక షికార్లు సాగిస్తున్నారు. ఇన్నెందుకు—

అందరు భయహీను లందరు కామ సం
తుష్టాత్ములచట నిత్యోత్సవముల.
గడపువారును దండిగా వెలలేని రాల్
పొదిగిన సొమ్ముల పూలసరుల
వలపులగందాల, వసనాల ధరియించి
ఆటపాటల సౌఖ్యమందు వారు,
విరచిత ప్రఖ్యాత వివిధ గుణాలతో
వరలెదు వార లప్పురి గలారు,
అట్టి నాగరకుల పుట్టినిల్లగు పురి
పుడమితల్లి నుదుటిబొట్టు చుక్క
ఇప్పు డెదుట వెలయు నీ పాటలీపుత్ర
మపర దివిజ నగరి యనుట యసదె?

(ముందుకు సాగి) ఇదుగో, చరణదాసి కూతురు అనంగదత్త ప్రణయ కలాప పరిశ్రమవల్ల కొంచెం అలసినప్పటికీ నేర్పుగా మెత్తని అడు గులు వేస్తూ తన అందం చూచేవాళ్ల కళ్లల్లో అమృతం కురిసేలాగ ఇలాగే వస్తోంది. తన ప్రియుడి మోటుసరసానికి నలిగిపోయి నట్లుంది. అందుకనే మరి—

పంటి గంటంపు లిపి చెక్కబడిన పెదవి
నిదురబడలిక కన్నులు కదలు మొగము
వలపు చెలగాటమున బెట్టు తొలగి సడలు
నారి గల పట్టుమొలదట్టి జారునడుము.

బలే, ఈమె దర్శనమే నా కార్యసిద్ధిని సూచించే శుభశకునంలా ఉంది. అరే నన్ను చూడకుండానే వెళ్లిపోతోందే. అందుకని పలక

రిస్తూ నీమేను. బలే, తనకుతానే ఇటు తిరిగింది. ఏ పిల్లా, దణ్ణం పెట్టవేం?

అనం : అబ్బో, శాన్నాళ్లకి గుర్తు వొచ్చాను. అయ్యా వారికి దణ్ణాలు.

వైశిక : విను, ఇదిగో ఆశీర్వచనం.

'కలికీ, దాత, స్వతంత్రుని
చెలువము జవ్వనము కల్గు చెలువుని, సిరితో
తులతూగు కళాకుశలుని
వలపున నిను వలగొనేటి వల్లభు గొనుమా.'

పిల్లా, అన్నీ అలాగే ఉండనీ.

వేశలక్ష్మివౌ నీతోడ వెలది, యిట్టి
రాత్రి సార్థమ్మై, యెవనికి రమ్యమగునో
అతని కింకరుడే కాడొ రతిధవుండు,
సఫలమే కాదొ ఆతని జన్మమపుడు?

అనం : మహామాత్యులవారి కొడుకు నాగదత్తుల బస నుంచి వస్తున్నాను.

వైశిక : అమ్మాయి, అదంతా జరిగిపోయిన వైభవం కదా. మీ అమ్మకి ఇష్టంకానిపని చేస్తున్నా వని నాకు తెలుసు. (నవ్వుతూ) సిగ్గుతో తలవంచుకు నవ్వుతోంది. అరే, నా మాట బాగా పనిచేసింది. అమ్మాయి, అలా ఎన్నడూ చెయ్యకు. ఎందుకంటే—

'తల్లి ధన తృష్ణకాదని, తరలిపోయి—
ప్రియుని బసకెట్టి రతి సుఖాపేక్షతోనొ,
గణిక జవదాటరానిదౌ కట్టుబాటు
విడిచి, కామోత్సవపు విందు కుడిచినావు
కాలదన్నరే నిను వారకాంత లెల్ల?'

తగ్గట్లుగానే ఉందిలే నీ సిగ్గు. ఒట్టు వెయ్యడం ఎందుకులే. మన యింటికివచ్చి మీ అమ్మతో సర్ది చెపుతాను. వేశ్యాసంప్రదాయా నికి విరుద్ధమైనపని చేశావు. పోయిరా.

అనం : దణ్ణాలు.

వైశి : సౌభాగ్యవతికి ఆశీస్సిదిగో.

'కొదవేమి సద్గుణాలకు, ఎదురుగ
నిలుచున్నదాని నేమని పొగడన్
ఇదిగో నీ యెలప్రాయము
పదిలమగుత, లోకనేత్రపర్వముగాగన్.'

వెళిందింది తాను. మేమూ వెడతాము.

ఆఁ. ఇదిగో విష్ణుదత్తు కూతురు మాధవ సేన— తనకూడా పరిచారకుల నెవరినీ రమ్మ నకపోడం మూలాన్ని కాబోలు పులి తరుముతూ వుంటే బెదిరిపోయే లేడిపిల్లలా తొరతొరగా అడుగులు వేస్తూ ఇటే వస్తోంది. ప్రస్తుతం తల్లి పేరాసవల్ల ఇష్టంలేని ప్రియుడి కలయి కలో ఈమె ఇబ్బందిపడిఉండాలని తోస్తుంది. అందుకే—

'వదనము వాడిపోదు, ప్రసవద్యుతి
క్రొమ్ముడి వీడలేదు, కెం
బెదవుల వెల్గు దంత పరిపీడన
కోడిన జాడలేదు, ఏ
కొదయునులేని నిండుసిరిగుబ్బలు
కౌగిలింగందలేదు, జా
రదు మొలనూలు శ్రోణితటి
రాగరతిప్రతిబంధముక్తికై.'

అరే, ఈమె తన కిష్టంలేనివాడితో పోవడం వల్ల కలిగిన చికాకుమూలాన్ని నన్ను చూడ కుండానే దాటిపోతోంది. సరే, తనని వెంటాడి, చికాకుకి కారణం ఏమిటో తెలుసుకుంటాను. పాపం, తనే ఇటు తిరిగిందే. ఆఁ. ఏవిటంటావు?

మాధవసేన: క్షమించాలి— బావగారిని గుర్తు పట లేదు.

వైశిక: తప్పులేదమ్మాయి. ఏదో చికాకులో కుములు తున్నవాళ్లకి మైమరపు మామూలే.

సేన : దణ్ణాలు.

వైశిక: సరే— ఇదిగో ఆశీర్వచనం—

ధనవంతులె ప్రియులై, ని
ర్ధను లప్రియులగుత, తల్లి ధనలోభముచే
నౌనగూడదుగాకెన్నం
డును నప్రియసంగమం బుడుగు చింత చేలీ!

ఇంతకీ, ఎక్కడినుంచి వస్తున్నావ్ అమ్మాయ్?

సేన : వనదత్త శ్రేష్ఠిగారబ్బాయి సముద్రదత్తుడు గారి బసనుంచి వస్తున్నాను.

వైశిక : ఓహో, చేసిందేమిటో తెలిసింది. ఈ కాలపు కుబేరుడీ సముద్రదత్తుడు. ఏమిలా నిట్టూర్పులతో పెదవి చివురు అదిరిపోతూ కనుబొమల వంపుల్లో కళ్లు పైకీ కిందికీ ఆడుతుంటే తామర పువ్వులాంటి తన ముఖాన్ని ఈమె అటువైపు తిప్పుకుంది? సరిసరి—నా ప్రసంగం ఊరికే పోలేదు.

ఎదనొచ్చుకొంచు తా పెదవులందిచ్చుట,
కొసరని పావురా గుసగుసలును
వెలయని నవ్వుల కిలకిల, లావు లింత
లును, నిట్టూర్పు దొంతరల తెరలు,
కైదోయి బిగియని కౌగిలింతయు, కాన
రాని ప్రేమయు, శయ్యపైని దిగులు,
తెచ్చి పెట్టుకొన్న తెరగు రతిక్రీడ,
చేష్టలందు భావపుష్టి లేమి,
చూడ, రాతిరెల్ల సూర్యునికై యింతి
యెదురుచూచు రీతి యిట్టెతోచె.

అమ్మాయి, చాలు చాలు. విచారించకు. రూపహీనుడైనా ధనవంతుడైతే పొందతగిన వాడుగా పేర్కొన్నారు పెద్దలు—విను.

ప్రియునకు అప్రియునకు ప్ర
ణయ మనయము గొలుపుచున్ ధనార్జనమొకటే
నయమైన కార్యమని, ని
శ్చయముగ ఘోషింపబడియె శాస్త్రములందున్.

సేన : బావగారి తీర్పు మా అమ్మ తీర్మానంలాగే ఉంది.

వైశిక : అలాకాదు. దానికొక కారణం ఉంది. నువ్వు వెళ్లు. నేను సరాసరి మీ యింటికేవచ్చి, ఈ శాస్త్రపు అంతరార్థం తెలిసేటట్లు చెపుతానులే. అరె, ఉపదేశం చేసినందుకా దణ్ణం పెట్టకుండానే చక్కాపోయింది. ఈ నిస్సహాయురాలు ఎంత దిగులుగా ఉందో పాపం. ఇక. మేమూ వెడతాం.

సరే, ఇదుగో, విలాస కౌండిని అనే పరివ్రాజిక మెత్తని అడుగుల వొయ్యారంతో, కనువిందైన అందంతో ఇటే వస్తోంది. ఆమె కొంగు ఘువు ఘుమకి మత్తెక్కిన తుమ్మెదగుంపులు మామిడి కొమ్మలను వదిలిపెట్టి ఆమెనే ఆశ్రయిస్తున్నాయి. ఇప్పుడామెతో మాటాడి నా కళ్లకూ చెవులకూ ఆరాటం వదిలించుకోవాలి. భగవతి, నేను వైశికాచలుడను నమస్కరిస్తున్నాను.

విలా : వైశికాచలుడితో పనిలేదు మాకు, వైశేషికాచలుడైతే కావాలి.

వైశిక: ఓ, దానికి కారణం ఉందిలే. ఎలాగో తెలుసా?

ఏయెడ నిలకడలేదే యింతలేసి నీ కనులకు
మోమలసియు రతిశ్రమను ముద్దులొలుకు
నుబుకు మోవి;
ప్రణయగాథలెన్నొ బయల్పడు నీఖేదాలసగతి
వైశేషిక రత్యర్థము ప్రియుడె వెల్లడించె గదే.

విలా : ఓహో, దాసుడు స్వానుభవాలను ఎదటివారివిగా నచ్చ జెపుతున్నాడు.

వైశిక: నీ యడుగుదామరల కొల్చు నిత్యదాసు
లెంతకును ధన్యులేగారె యిగురుబోడి.
పుణ్యహీనుడనగు నన్నుబోంట్లు కట్టి
వరతనువు లభ్యమగుటెట్లు వలనుపడును?

విలా: షట్పదార్థాలు విడిచిపెట్టినవారితో సంభాషణ పనికిరాదని మా గురువుగారు ఆంక్షవేశారు.

వైశిక: భగవతి, నువ్వు చెప్పింది సబుబే—ఏమంటే,

'ద్రవ్యముగును నీ తను వాయతాక్షి,
దయితారూపాదులు గుణములు!

సామాన్యమ్మగు నీ యౌవనము,
స్త్రవిం(త్రు యువకులు నీ కర్మల,
జనము కోరుదురు నీ సమవాయము.
తద్వారా నీ కొదవు విశేషము,
తరుణ మనోవాంఛ నీకు యోగ;
మనిష్ఠజనమునుండి మోక్షము!'

(ఆమె నవ్వుతుంది)

ఏంవిటీ—యీ నవ్వే నా మాటకు జవాబన్న మాట. బలే,—నే ననుకున్నట్లే అయింది.

విలా : మాకు సాంఖ్యం తెలుసు. ఆ శాస్త్రం(ప్రకారం తాను వర్ణమూ గుణమూ లేనివాడై నప్పటికీ పురుషుడు క్షేత్రజ్ఞుడే—అంటే — (స్త్రీలోని వివిధ లీలల (ప్రకృతిని ఎరిగున్నవాడు.

వైశిక: బలే. దీనికి తిరుగుమాట లేదు. నా ధోరణి ఈమెలోని కుతుకాన్ని రేపినట్లు తోస్తుంది. తరుణజనుల కోర్కుల పంటకు విఘ్నం కలిగించడం తప్పు. భగవతీ వెళ్లిరా. వెళ్లింది. ఇక మేమూ వెడతాం.

(ముందుకు సాగి)

ఇదిగో—చారణదాసి తల్లి రామసేన కాదు గదా, వయస్సు పైబడుతున్నా, వొయ్యారపు చూపులతో నడకతో నవ్వులతో తిప్పుకుంటూ ఇటే వస్తోంది. ఓహో, మా అబ్బురానికి తగినదే—యీమె—ఎలాగంటే—

కోరికలు భోగములు కామకోటి తీర్ప,
తన వగలవారలను (ప్రీతి తనియజేసి,
వయసుగాం(డ వైరములకు వలతియగుచు,
కూతు(ప్రియుబట్టి పిడువంగ నాతియేగు

కామిజనులపాలిటికి (ప్రాణాంతకమైన ఆమె ఒడలి ఒయ్యారాలను ఇప్పుడు చూసి ఆనందిద్దాం. కాముకులపాలి ఇం(ద్రాయుధానికి నమోవాకాలు. అమ్మో, రామసేనా, కూతురి జవ్వనపుసిరి ఆధారంగా ఏ కాముకుడి కొంప కూల్చడానికని బయల్దేరా విలాగ?— బాబో. ఈమె ఎదురయినప్పుడల్లా నాకు ముట్టేవి శాపనార్థాలే.

రా. సే: ఛీ. ఆడిపోసుకోడమే నీ స్వభావం.

వైశిక: అధిక(ప్రసంగం ఆపు. ఇప్పుడు నువ్వు బయల్దేరిందెక్కడికో చెప్పు.

రా. సే: మా అమ్మాయి చారణదాసి నిన్న ధనికుడుగారింటికి వెళ్లింది. సంగీత నాటకం మిషమీద దాన్ని, అక్కడినుంచి తిరిగి రప్పించాలని బయలుదేరాను.

వైశిక: పాపం, చారణదాసికి ఎలాటి (ప్రమాదం వచ్చిపడింది. విటరాయళ్ల సర్వస్వమూ సం(గహించే నేర్పుతో సారం అంతా తాగేసి పిప్పిని పారవేసే సమర్థతగల నీయంతటిదాని కూతురయీ కూడా, శా(స్త్రోపదేశాలను పాటించకపోవడం చేత ఎంత జాలిపడవలసిన అవస్థో చూడు. ఎలాగంటే—

పొందదగు వాని, తగు సొమ్ము, పొంది కూడ,
అన్నివిధముల నిర్ధనుడగుట తెలిసి,
ఎరుగదు త్యజింపః దన్ను (ప్రేమించువాని,
తరుణి నేర్చిన శాస్త్రతత్త్వమ్ము వమ్మె.

రా. సే. సంగీతనాటకం పనిమీద దానిని ఇంటికి రప్పిస్తాను. తిరిగి వచ్చేటప్పుడు నువ్వుకూడా అక్కడకువచ్చి నీ శా(స్త్రం బోధిద్దువుగాని.

వైశిక : అలాగేమరి. అయితే త్వరగా చెయ్యవలసిన మి(త్రకార్యం ఒకటుంది. దాన్ని చక్కపెట్టి నీ పనికూడా చూసిపెడతాను. వెళ్లిరా నువ్వు. ఇక మేమూ వెడతాం.

ఓరిబాబో. గణికల హృదయాలు నమ్మడానికి వీలులేదు. ఏమంటే—

'చెలిమి, నిచ్చకాల, కులుకుల, జోకొట్టి,
కరుణమాలి విటుని కలిమి దోచి,
అన్యరంజనార్థ మాదేహమును త్యజిం
పదె విరక్తదేహి పగిది వేశ్య.'

ఈ వేశ్యమాతలున్నారే— బాబోయ్—వీళ్లా కాముకుల పాలిటికి రక్షణలేని ఈతిబాధలు. కాముకులకు నిత్యమూ శుభముగుగాక! కాముక

జనుల సర్వస్వాన్ని కొల్లగొట్టే నేర్పరులూ, మొక్కవోని టక్కుల బాణాలను సృష్టించే కళాశిల్పులూ అయిన వేశ్యమాతలకు వినాశ మవుగాక!

బాబోయ్—ఈ రాజమార్గం పొలిమేరకి కలిలాగ దాపురించిన తృతీయాప్రకృతి సుకుమారిక పేరింటిది ఇలాగే వస్తోంది. అబ్బా, ఎంత అశుభదర్శనం ఇది? కానీ. ఇప్పుడు దీనిని పలక రించకుండా బట్టచాటు చేసుకుని దాటిపోవాలి. ఏవిటీ, నావైపే తరుముక వస్తోంది. ఇప్పుడు నాకేవిటి మార్గం? అబ్బా, యమధర్మరాజు గట్టివాడు; అంచేత, ఈమెతో మంచి మాట లాడి పులినోటినుంచి తప్పించుకున్నట్లు బయటపడాలి.

సుకు : అభివాదాలు.

వైశిక : అవిధవాభవ. బహుపుత్రాభవ. మరిన్నీ—

'కనుబొమ్మల విసుళ్ళ, కనుల పర్వుల నొష్ట
విచలనమ్ముల కర ప్రచలనముల,
నడకల సొంపుల, నవ్వుల నింపుల,
వెలది యొయ్యారముల్ విలసిలంగ,
దిగజారి వ్రేలాడు దీర్ఘపౌ మొలనూలు
వెడదయై యురువైన పిరుదుకప్ప
ఇంతలౌ కనులతో యెవని గృహమునుండి
తిరిగి వత్తువో రతితృప్తి గనక?

సుకు : రాజుగారి బావమరిది రామసేనుడి గారింటి నుంచి వస్తున్నా.

వైశిక : ఓహో, వాడి జీవితం ధన్యం. అమ్మాయి, ఇప్పుడు చక్రవాక దంపతులలాటి మీకీ వియోగం ప్రాప్తించిందేవిటి?

సుకు : రాజుగారి కోటకి వెడుతూండే వేశ్యదాసి రతి తిలక చమక్కులతో తియ్యని నవ్వులతో శృంగారచేష్టలతో స్నేహపూర్వకమైన కోమల కటాక్ష వీక్షణాలతో కన్నీళ్లతో హృదయం నిత్యమూ అభిషిక్తం అవుతూవుంటే తన పులక రింతల ద్వారా కలిగిన మదనానురాగం బయట పడగా అతను ఆమెకు తలవంచి దణ్ణంపెట్టి ఆ మదనానురాగాన్ని స్వీకరించాడు. కంటి యెదుట జరిగిపోయే దగాను సహించలేక నేను మందలిస్తే నా కాళ్లమీద పడ్డాడు. అప్పటికీ ఈర్ష్యతో కుంగిపోయిన నేను అతనంటే ఆదరం చూపలేదు. అప్పుడు అతనే నను బలవంతంగా ఇంటికి తీసుకొచ్చి పక్కను చేర్చుకున్నాడు. రాత్రివేళ మదనావేశపు అలసటలో నిద్రలో మునిగిన నన్ను విడిచిపెట్టి తిరిగి దానింటికి వెళ్లి, ఇప్పటికి కొన్ని రోజు లయినాకూడా ఇంటికి తిరిగిరాడు. మళ్లీ తన ఆదరాన్ని కోల్పోయి, పశ్చాత్తాపంతో కుమిలిపోతూన్న నాకు అనుకోకుండా బావగారి దర్శనం దొరికింది. అంచేత నా ప్రాణ సము డైన తాను నన్ను తిరిగి కలిసేటట్లు చేయ గలవారు బావగారే.

వైశిక : ప్చు. ప్చు. రామసేనుడెంతటి ప్రమాదంలో పడ్డాడో తెలుసా?

'వలపు బిగికౌగిలికి అడ్డుపడవు చనులు,
నెలనెలకు పొత్తు చెడగొట్టు 'నెలయు' రాదు.
సొగసు జవ్వనముల చేటు చూలు లేదు,
విడుచు రత్యుత్సవమె నిన్ను విడుచువాడు.'

ఇప్పుడిలా కానియ్యి. అతనికిలాగే నన్ను సొంత యింట్లో గౌరవించు. నాకు త్వరగా చక్కబెట్టు కొనవలసిన మిత్రకార్యం ఒకటుంది. అది పూర్తిచేసుకుని, నీవంటి సుకుమారి మనస్సు కష్టపెట్టినవాడిని, కన్నెసిరితో కళ్లు తల కెక్కిన నీ ప్రియుడిని తీసుకొచ్చి నీ కాళ్లమీద పడేటట్లు చేస్తాను. వెళ్లిరా నువ్వు. వెళ్ళింది. వెడతాన్నేను. అమ్మయ్య. కష్టంమీద ఈ తృతీయాప్రకృతినుంచి నా ఆత్మకి మోక్షం లభించింది.

ఏవిటీ, ఎవరు నాకు నమస్కారం చేస్తూ ఇలా వస్తున్నారు? నీకు శుభమవుగాక! ఛాలా

కాలానికి కనబడ్డావు నాకు. పార్థక శ్రేష్ఠిగారి కొడుకు ధనమిత్రుడవు కాదూ నువ్వు? తన కొలువులోని పనివాండ్లకు, యాచకులకు, బంధువులకు, స్నేహితులకు పేదతనపు చీకట్లను చెదరగొట్టేవాడూ, జవరాండ్ర హృదయ కుముదాలను వికసింప చేసేవాడూ అయిన కుసుమపుర గగనపూర్ణచంద్రుడికి ఈ దుర్దశా గ్రహణం ఎలా పట్టిందయ్యా? కుటుంబ సర్వస్వాన్ని కుండలో పోగుచేసుకుని ఎక్కువ ఆదా చేద్దామనే ఆశతో దేశాంతరం వెడుతూంటే దారిదోపిడి దారుల పాలబడ్డావా? లేదా, రాజద్రోహకార్యాలలో పాల్గొన్నందుకు రాజు నీ ఆస్తంతా జప్తు చేయించాడా? పోనీ, ఒక్క పాచిక తిరగబడ్డంతో కుబేరుడికైనా వైభవం అంతా తుడిచిపెట్టి వెయ్యగల జూదంలో దెబ్బతిన్నావా? ఇన్నిమాట లెందుకు?

'పెరుగు నఖ రోమ మలముల గురుతు లెసగి,
ధ్యానమున తెల్లవడి పుష్టి తరిగి మొగము,
ముదుకయై చిన్గి, దుమ్ముతో చెదరిబట్ట,
ప్రతిభచెడనేల మునిశాపహతుని వోలె.'

ధన : రామసేన కూతురు రతిసేన అంటే నాకూ, అలాగే నేనంటే తనకూ వ్యాల్లమాలిన వల పన్న సంగతంతా బావగారికి బాగా తెలిసిన విషయమే. అంచేత—తల్లి పిసినారి అని తెలిసినా తనుమాత్రం వదలకుండా నన్ను అంటి పెట్టుకొనుందని, స్నేహితులు వద్దు వద్దని అడ్డు పెడుతున్నా లెక్కపెట్టక, నాకున్న సంపదంతా తనకు అప్పజెప్పాను. అది తీసుకుని, కొన్నాళ్ళు గడిచాక ఒకనాడు స్నానం వంకని నన్ను తుండుగుడ్డ చుట్టబెట్టి అశోకవనిలోని కొలనుకు పంపి, ద్వారం మూసివేసి, ముందుగా చెప్పి అశోకవనం కాపలావాళ్లచేత నన్ను దిడ్డిగుమ్మంగుండా బైటికి వెళగొట్టింది. ఉన్న ఊళ్ళోనే ఉడిగిన సంపదతో ఇన్ని దినాలు దీనంగా గడపడం ఎలాగా, అని చూసి చూసి, అడవులు పట్టిపోదామని బైలు దేరిన నాకు యాదృచ్ఛికంగా బావగారి దర్శనం ప్రాప్తించింది. బావగారికి నే చెప్పిందంతా అతిరహస్యం సుమా! ఇప్పుడు బావగారు సెల విచ్చేదాన్నిబట్టి నా భావి శ్రేయస్సును గురించి ఆలోచించుకోవాలి.

వైశిక : అబ్బా. వేశ్యల డబ్బాశ ఇంతా అంతా కాదు. వేశ్యాంగన వక్రబుద్ధి గురించి ఏం చెప్పను? రా. నిన్ను కౌగిలించుకోనీ. ఇలాగైనా బతికి బైటపడ్డావు సంతోషం. ఏమంటే—

'శాంతి చెందును మహౌషధిచేత మెల్లగా—
క్రూరమౌ పెనుత్రాచు కోర విషము,
పడయవచ్చును ముక్తి నడవిలో మత్తెక్కి
పరువులెత్తెడు నేన్గు బారినుండి,
మోక్షమ్ము కొండొకప్పుడు కల్గు మకర వ
క్త్రమునుండియైన-యర్ణవ జలాల,
వారాంగనా బడబానలమ్మున పడ్డ
వాడు మాత్రము లేవలేడు, లేడు.'

మరి, బాబూ, నీ నిర్వేదానికి కారణం—రతిసేనా, కాక, దాని తల్లా?

ధన : ఏమాట కామాటే చెప్పుకోవాలి. రతిసేనకి నేనంటే ఇష్టమే. జరిగినదానికంతా తల్లి తప్పే కారణం. బావగారుగాని తల్లికి తెలియకుండా తనతో నాకు కాస్తంత సమాగమానికి ప్రయత్నించారంటే నా ప్రాణాలు తిరిగి కుదుట పడతాయి.

వైశిక : పైవాళ్లకంటె దానికి నీమీదే ప్రేమని విన్నానులే. అరే—ఏడుస్తున్నాడితను. చాలు చాలు విచారం. నాకిప్పుడు త్వరగా చక్కబెట్టవలసిన మిత్రకార్యం ఒకటుంది. దాన్ని పూర్తిచేసి, తిరిగి వచ్చాక నీ పనికూడా చేసివెడతానులే. వెళ్లిరా నువ్వు— అబ్బా, ఏం నేర్పు వేశ్యలది? ఏలాగంటే—

'కుటిలబుద్ధులౌ రాజులు గొంకకుండ
తమదు దోషాల మంత్రుల తలల మోపు
నట్లు శరవర్తనలు వేశ్య లాత్మదుష్కృ
తులకు బాధ్యత వేశ్యమాతలది యంద్రు.'

పాపం, దిగాలుపడిన ధూర్తోపాధ్యాయుడు వెళ్లాడు. ఇక మేమూ వెడతాం.

(ముందుకుసాగి)

అరె, వసంత వనకోకిల కంఠాన్ని అనుకరిస్తూ స్నిగ్ధ మధురస్వరంతో ఎవరు చెపువూ నన్ను పేరు పెట్టి పిలుస్తున్నారు!

(చూసి)

ఓహో—ప్రియంగుసేన—ఏవోయ్ ప్రియంగు సేనా! ఇదిగో, ఇదే వస్తున్నాను.

ప్రి : నమస్కరిస్తున్నాను.

వైశిక : అమ్మాయి—తీసుకో—ఆశీస్సిదిగో.

'కోమలముగ తన్ని, గ్రుద్దుచు శయ్యపై
ప్రియుని కోర్కి కద్దుపెట్టుదాన,
వలపు తొందరెక్కి వాడు మర్దించెడు
వెడద పిరుదు సుఖము లిడుత నీకు.'

అమ్మాయి, అలిసిపోయిన పిరుదులకు ఆప్యాయనకరమై బహువిధపరిమళభరితమైన గంధతైలానికి ఆత్మాంగస్పర్శప్రదానంచేసి అనుగ్రహిస్తున్నావా? ఇంత అందమైనముఖం కలిగి, మువ్వల పటకా తీసివేసిన బోసిమెడగల రాజుగారి పట్టపేనుగులాగ ఏ సింగారింపూ లేకుండానే శృంగారమొలికే నీ ఒళ్లు కళ్లారా చూడనివాడు జీవితంలో దగాపడినవాడనుకో. ఏవంటే—

'ఒలిచిన తొడవుల నెలవుల పొగసు, న
ఖక్షతమ్ములు, తైలగంధరక్తి
కొసలుకందిన కనుల్, హసిత వదనమును,
ఉన్నత, యెలప్రాయ, మ్ముబుకుచనులు,
ఉరువైన పిరుదుల నొరగెడు మొలనూలు,
అరచాటు వలిపాన మెరయు తొడలు,
ఇంతటి యందమ్ము నీక్షించి, ధృతిప్రీలి,
మన్మథుడైనను మథనపడడె?

ప్రి : బావగారి మాటలు తేనెమూటలు.

వైశిక : ఓహోయ్. ఎందుకీ పొగడ్త. నాకు సిగ్గు తెప్పించడం చాలు. అసలు ఏంపనిమీద బయలుదేరావో చెప్పు.

ప్రి : వినండి మరి.

వైశిక : అమ్మాయి, సిద్ధంగా ఉన్నాను.

ప్రి : చండశాసనుడైన మహారాజు కుసుమపుర పురందరుని భవనంలో పురందరవిజయం అనే సంగీత నాటకాన్ని రసానుగుణ్యంగా ప్రదర్శించాలని దేవదత్తతో నాకు పందెం పడింది. అందులో నా అదృష్టం పండడానికి బావగారే కారణం గదా.

వైశిక: వద్దువద్దు—అలా అనకు. పదహారు కళలతో చంద్రుడు ప్రకాశించే పండువెన్నెల్లో దంపతుల్ని కలపడానికి ఒకరు ప్రయత్నించేదేవిటి? మరిన్నీ స్వయంశక్తిమంతులకు ఒకరి సహాయంతో అవసరం ఏం ఉంటుంది? నీ అదృష్టానికి నువ్వే కారణం. ఆ ప్రయోజనాన్నికోరే, నీయందు ప్రేమాసక్తుడైన రామసేనుడు నన్ను ప్రత్యేకంగా ప్రార్థించాడు! హాయి హాయి. కన్నుబొమ్మలు విలాసంగా ఎగరవేసి, కొంచెం కదిలించిన కనుచెంపలద్వారా బయలుపడేలోపల పొంగే ఆనందంతో, పెదవి చివురు కంపించే మోముతామరను అటుతిప్పి, తన పరిజనాన్ని చూస్తూ ఎంత బాగా నవ్విందో—బలే—రామసేనుడి ఆరాధనకు మంచిఫలితం లభించింది. దేవదత్త ఎంతతెలివితక్కువది? ఏవిటి ఆమెకు నీతోనా పోటీ? మొదట అన్నీ నీ సొమ్మేగదా—ఏవి—రూపసంపద, జవ్వనపు మెరుగు, గుణగణాలు, నాలుగువిధాల అభినయసిద్ధి, ముప్ఫయిరెండురకాల హస్తప్రచా

రాలు, పద్దెనిమిదిరకాల నేత్రాభినయం, షట్ స్థానాలు, గతిద్వయం, ఎనిమిది రసాలు, గీత వాద్యతలయాత్మకత్రయం, నృత్తాంగాలైన ఇన్నీ నీకు పట్టుబడినందువల్ల చరితార్థాలయాయి. కాక అసలు, నీ యీ వేషంతోటే చాలు దేవాసురమహర్షిశ్రేష్ఠుల మనస్సులను హరింపగల అప్సరసలను సైతం తలదన్నగల దానివిగా కనబడతావు నాకు—మరిన్నీ—

'నెలతరో, నిత్యమును నీదు లలితచేష్ట
తముల మూలాన జనుల నేత్రములు నెదలు
నర్తనము సేయునో, నర్తనమున నీకు
సరసగతి ప్రాప్తమయ్యెనో చారులీల?'

అరే, సిగ్గుపడుతోంది! అమ్మయ్య — ఈ వ్రీడాలంకారం నన్ను విడిచిపెట్టివెళ్లింది. ఇక మేము వెడతాం.

ఓహో, గంధచూర్ణం మెత్తిమెత్తి కర్కశమైన స్తనయుగళంతో రకరకాల విరు లమర్చిన కురులపాయతో ఎందుకో ఉప్పొంగే మొగముతో మత్తిల్లిన ఒయ్యారంలో తడబడే అడుగులతో ఇటే ఆ వస్తున్నది— మా నారాయణదత్త చేటిక కనకలతే. ఇప్పుడీమెతో మాటాడాలి. చేతులు జోడించుకు ఇటే ఎలా వస్తోందో. ఏం అమ్మాయి బాగున్నావా?

కన : నమస్కారాలు.

వైశిక : అమ్మాయి, ప్రియప్రేయసి వగుదువుగాక నీ అడుగుదామర మోపి ఈ వేళ ఈ దారిని అనుగ్రహిస్తున్నావేం?

కన : బావగారెప్పుడూ మంచిమాటలు చెపుతారు.

వైశిక : ఇదేం పొగడ్త కాదమ్మాయి.

కన : అనుగ్రహీతురాలిని.

వైశిక : అదంతా అలా ఉంచుగాని,చక్రవాక దంపతులకిప్పుడు వియోగం కలిగిందేం?

కన : మా యజమానురాలికి ఆయన మీాదెందుకో ఈర్ష్యపుట్టి స్నానం, పానం, భోజనం, శయ్య, అలంకారం అన్నింటినీ వదిలిపెట్టి, అశోకవనంలోని అశోకపు మొక్కకింది వేదికపైని విడిది చేసుకుంది. అక్కడ కొంతసేపు ఆమె చంద్రబింబాన్ని చూసీ, క్రమ్ముకొని వచ్చే తుమ్మెదల రొద వినీ, ఆమని పూల కమ్మని పరిమళాలతో బాధించే కోడెగాలి తాకిడి సోకీ లోపలితాపం మరింతగా పెరుగుతూంటే తోటి పరిచారికలు చల్లని మాటలతో ఊరడిస్తూంటే అశోకవనాంతరంలో నుంచే— ఎవరో మదనబాధ పొందుతున్న పురుషుడు కాకలీస్వరమూర్ఛనలో వీణానాదంలాగ మా యజమానురాలికి వినిపించేలాగ—ఈ పద్యాలను— తిరిగి తిరిగి పాడుతూ వెళ్లిపోయాడు.

కుబే : 'ఆ మనుజు రూపయౌవన
ధామాదిక విభవముల్ వృధాయౌను కదా
ఆమని ప్రేయసిం గూడక
కాముని పండుగను వేడ్క గడవకయున్నన్;'

మరిన్నీ—

'మచ్చలేని చందమామను చూచియు
పరభృతంపు తీయపాట వినియు,
ఎవడు సకియ నసునయింపడో అవ్వాని
బతుకు బతుకె రాతిబండ గాక.'

కన : ఆ పద్యాలు విన్నాక కోపం కాస్త తగ్గిపోయి, మా యజమానురాలు ఆయనగారు వస్తాడనైనా ఎదురు చూడకుండా, నన్ను మాత్రం తోడుగారమ్మని, కాలినడకని మా యజమాని ఇంటికి బైలుదేరి వెళ్లింది. అదలాకాగా, మా యజమానికూడా వసంతపు రాకతో గుండె దిటవు చెడి, మా యజమానురాలిని శాంతి పరుద్దామని ఎవరితోనోకలిసి బైలుదేరి, వీణాచార్య విశ్వావసుదత్తుగారి ఇంటి దేవిడీలో అనుకోకుండా మా యజమానురాలిని కలుసుకున్నారు. అక్కడ నిశ్శబ్దంగా వాళ్లిద్దరినీ యాదృచ్ఛికంగా ఇంటిలోంచి వస్తున్న విశ్వావసువుగారు చూసి, తమ ఇంటిలోకి తీసుకు

వెళ్లారు. ఆ తరువాత, తెల్లవారుతూంటే; మా యజమానురాలు నన్ను పిలిచి ఇలాగంది:

నారాయణదత్త: చూడు కనకలతా, బావ వైశికాచలుడు ఎక్కడున్నాసరే, కనుక్కొని ఇక్కడున్నట్లు తీసుకురా.

కన : అని చెపితే నేనిలా వచ్చాను.

వైశిక : హాయి హాయి. వినదగ్గ మంచిమాట వినిపించావు. నీ కింతకంటే ప్రీతి పాత్రమైన దేమివ్వను? ఈ ఆశీస్సు తీసుకో.

'ఎల్లప్రాయపు సిరితో ప్రియు
వలపించెడు సఖుల భాగ్యవతి వీవై, నీ
వలచిన యుపభోగమ్ముల
కలిమి ననవరతము సుఖముగాంచవె చెలియా.'

రా, నువ్వు ముందు పద కనకలతా.

కన : ఇదిగో విశ్వావసుదత్తు గారిల్లు. మనం లోపలికి వెడదాం.

వైశిక : సరే పద. ఆఁ ఆఁ. మీ తొట్రుపాటు చాలించండి. కానియ్యండి కానియ్యండి—ప్రేమికుల జంట.

'తనగుణము మేర ఋతు వసంతమ్ము నేడు
వలపు జంటయౌ మిమ్ముల కలిపినటులె
ఋతువులన్నియు కలహాంతరితుల మిమ్ము
వలపు జంటగా మరి మరి కలుపుగాత.'

తన గుణానికి గర్వించిన వసంత ఋతువు మూలాన్ని నేనుకూడా దగా పడ్డాను. ఎలాగంటే మీ రిద్దరూ కలిస్తే నాకు బహిష్కరణేకదా. మరిప్పుడేం చెప్పను? పోనీ ఇందులో వసంతుడి తప్పేంలేదనా? ఎలాగంటే—

'శశి వెలుగు తోటలా కావు, నిశలు కావు,
రంజకములగు వీణాస్వరములు కావు,
కావు దూతికాగోష్ఠులు, కావు వివిధ
ఋతువులు, విచిత్రభాష, లివేవికూడ
కావు ప్రేమిక జన సంగకారణములు,
తమ గుణము లొండొరుల రేపు మమతపొంగు
మాత్రమే కూర్చు ప్రణయ సమాగమముల'.

ఒకరి మంచి గుణాలొకరికి వలపువాగులవుతూ తమ తమ మంచి గుణాలద్వారా తగులు మిగులుతూ మదనతంత్రసారమై కుసుమపురానికి వెలుగై ఇతర జన దుర్లభమైన మీ యిద్దరి ప్రేమమూలాన్నీ నష్టపోయినవాడిని నేను.

నారాయణదత్త / కుబేరదత్తుడు : బావగారి ప్రయత్న ఫలితంగానే మా అనురాగం అంకురించింది. అందుచేత మా పునస్సమాగమానికి కారణంకూడా బావగారే. ఈ పాటలీపుత్రంలో బావగారి వచనలీలామృతాన్ని అనుభవించిన వారికి ప్రేమికజన సల్లాపాలు ఏపాటి రుచిస్తాయి.

వైశిక: ఒకరికోసం ఒకరు ఆవురావురుమంటున్న ప్రణయ మిథున సమాగమానికి ఆలస్యం కలిగించే కథా ప్రసంగాలను కట్టిపెట్టాలి. ఇక సెలవిప్పిస్తే వెడదామనుకుంటున్నాను మరి.

(భరత వాక్యము)

'పుల్లాంభోజమువలె నీ యుల్లము కొల్లగొను నేది,
మత్తెక్కించే మృదువగు మాటలు పలికెడు నేది,
అందము లొలుకుచు వెడదై అరుదుగ వెలిగెడు నేది,
అట్టి సఖీ ముఖమును నీ వరసెడు నటులే ప్రీతి,
సస్యము లెల్లెడ పెరుగగ సమృద్ధి వెలసెడు నేది
సాగరమే మేఖలగా జఘనము చుట్టెడు నేది,
ఉన్నత వింధ్య మేరువుల నురమ్ము బలిసెడు నేది,
అట్టి ధరిత్రి గుణాధిక నరయుత నరపతి ప్రీతి.
(ఆ విధముగా విటుడు నిష్క్రమిస్తాడు.)

ఇది శ్రీ వరరుచి మునికృతమయిన ఉభయాభిసారికా అను పేరింటి సంస్కృత భాణమునకు బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు ఆంధ్రానువాదము.

విష్ణువర్ధనుని పెదచెఱుకూరు శాసనము

శ్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం

శ్రీ కొవ్వాండూరి వెంకటాచార్యులు

ఆంధ్రదేశ చరిత్ర — భూగోళ సర్వస్వమునందు ఇనుగుర్తిగ్రామ చరిత్ర వ్రాయబోవగా విష్ణువర్ధనుని పెదచెఱుకూరు శాసనము చూచుట తటస్థించినది. ఇది దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు ఆరవ సంపుటములో నెం. 202 శాసనముగా ప్రకటింపబడి ఉన్నది. గుంటూరుజిల్లా పెదచెఱుకూరు గ్రామమునందలి త్రివిక్రమస్వామి ఆలయ గరుడ స్తంభమువీద ఈ శాసనము చెక్కియున్నది. శాసన పాఠము సంస్కృతభాషయందు ఉన్నది. దానమీయబడిన గ్రామముల సరిహద్దులు తెలుగుభాషలో వ్రాసినారు. శాసనగ్రంథము వ్రాసిన కవి శ్రీపతియని ఉన్నది. ఇతడు విష్ణువర్ధనుని విద్యాధికారి. ఇచ్చటి శ్లోక మిట్లున్నది. 'విద్యాధికారీ శ్రీపతి ర్వీర శ్రీ విష్ణువర్ధనః। అకరోద్దాన కరోవాచా నిర్మలం ధర్మశాసనం.' శ్లోకాన్వయం చక్కగాలేదు. విష్ణువర్ధనస్య విద్యాధికారీ అని ఉండవలసియుండగా విష్ణువర్ధనః అని ప్రథమావిభక్తి పడినది. మధ్యయుగమువాడైన శ్రీనాథ మహాకవి ఈ ప్రాచీన శ్లోకమునకు మెరుగుపెట్టి వాడుకొన్నట్లు కాన్పించును. పెదకోమటి వేమారెడ్డి శాసనములు వ్రాయించిన శ్రీనాథుడు ఇట్లు ప్రకటించుకొనెను. 'విద్యాధికారీ శ్రీనాథః। వీర శ్రీవేమభూపతేః। అకరోదాకరోవాచాం। నిర్మలం ధర్మశాసనమ్'. అది యట్లుండును. విష్ణువర్ధనుని శాసనకవియైన ఈ శ్రీపతియను పండితుడు చక్కని సంస్కృత కవిత్వము చెప్పగలడు. ఉద్దేశపూర్వకముగనో, లేక యాదృచ్ఛికముగనో ఈతడీ శాసనమునందు కొన్నిచిక్కులు కల్పించినాడు. కావున ఈ శాసనవిషయము అపోహలకు కారణమయి ఉపేక్షింపబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది.

శాసనము 176 పంక్తుల దీర్ఘపాఠముతో ఉన్నది. గరుడ స్తంభమునకు నాలుగు ప్రక్కలను చెక్కియున్నది. దీనిలోని ముఖ్యాంశములను మాత్రమే ఇచ్చట పొందుపరుప గలుగుచున్నాము. 'స్వస్తి శ్రీ మాండవ్య (మానవ్యస) గోత్రోద్భవులును హారీతి పుత్రులును, కౌశికీవరప్రసాదలబ్ధ రాజ్యులును అగు చాళుక్యుల వంశమును అలంకరించువాడును, నిజభుజ నిస్త్రింశ ధారావనత ప్రతీపన్నప ముకుట మణి కిరణారుణిత చరణయుగళుడును శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజు ప్రియపౌత్రుడును, పురందరునివలె గుర్వమాత్యానుగతుడును, వజ్రభృత్తును, విషమసిద్ధియు (విషమసిద్ధి దిననాథుడును అని రెండవవారు చెప్పబడినది) మకరధ్వజుడును, ప్రలయాదిత్యుడును, దేవద్విజగురుశుశ్రూషానిరతుడును అగు విష్ణువర్ధన మహారాజు విరాజమానుడగుచున్నాడు. అతనికి కుముదవర్ధనుడను మానవ నామము కలదు. ఆయన రాజమహేంద్రవరమున ఉండి ప్రకాశించు చున్నాడు. ఇచ్చట త్రివిక్రమదేవుని వర్ణనము ఉన్నది. శంఖచక్ర గదా ఖడ్గ మండితుడైన ఆ దేవుని ఆకాశమునకు ఎత్తబడిన దివ్యపదపద్మమును బ్రహ్మదేవుడు ప్రక్షాళనము చేయుచున్నాడు. ఆయన అష్టభుజుడు. పంచాశత్కోటి విస్తీర్ణమైన భూమండలము నంతను ఆక్రమించి దానిని మించి పదియంగుళములు వ్యాపించినాడు. 'సభూమిం విశ్వతోవృత్వా అత్యతిష్ఠ ద్దశాంగుళమ్' అను వేదమంత్రము ఇక్కడ స్మరింపదగినది. ప్రహ్లాదాది భక్తులు ఆయనను పరివేష్టించి యున్నారు. ఆ దేవదేవుడు వైరోచనుని (బలిచక్రవర్తి)

భార్యలకు అభయహస్తము చూపుచున్నాడు. దర్భ పుల్లతో శుక్రాచార్యుని కన్ను పొడిచినాడు. బలి చక్రవర్తిని నిర్బంధించిన కాలమునుండియు త్రివిక్రమ దేవుడు 'చెరయూరు' అను పేరుగల ఈ గ్రామమునందు వేంచేసియున్నాడు, చెరయూరు అనునది చమత్కార మనియు, వాస్తవముగా ఈ గ్రామనామము చెఱుకూరు అనియు ముందుముందు తెలియగలదు.

ఇట్లుండ విష్ణువర్ధన మహారాజు దిగ్విజయ క్రీడాడంబరము ఉల్లసిల్ల విజయయాత్రనుండి ప్రత్యాగతుడగుచు, సామంతపరివేష్టితుడై చెఱుకూరు గ్రామమునకు విచ్చేసి భగవంతుడు త్రివిక్రమస్వామిని సేవించెను. ఇచ్చట శాసనకాలమును సూచించు శ్లోకము వ్రాయబడినది.

'కల్యాద్యబ్దగణేష్వనేత్రరసదోస్సంఖ్యే గతే వత్సరే ప్రాప్తే ప్రభవే తపస్యపి సితే పక్షే ద్వితీయా గురౌ। వారే చేకు పురంధనామ చెరయూరి గ్రామకే శ్రీపతిం। నత్వానేన పురా త్రివిక్రమరమానాథాయ దత్తాం స్థితిమ్' దీనిని ముందు చర్చింతుము. విష్ణువర్ధన మహారాజు త్రివిక్రమదేవునకు ఇచ్చిన స్థితి— ఉంగ్రాలపాలెము, ఓబలసానిపాలెము, చెరుకూరు గ్రామములందు కేసరిపాటి కొలతతో ముప్పదియైదు, డెబ్బది (పుట్లు కావచ్చును) విత్తనములు చల్లగల భూఖండములు. మరియు ఆ మహారాజు కసుకుర్తి, ఇనుగుర్తి, కొండపాంటూరు అను గ్రామములను త్రివిక్రమపురము అనే వ్యవహారము కల్పించి త్రివిక్రమ స్వామికి సమర్పించెను. దానమును రక్షించుటకై ప్రరోచనముచేయు శ్లోకములును దానవిఘాతకులకు శాపోక్తులును గలవు. తరువాత త్రివిక్రమపురత్రయమను వ్యవహారముగల కసుకుర్తి, ఇనుగుర్తి, కొండపాంటూరు గ్రామముల సీమాచిహ్నలు సవిస్తరముగా పేర్కొనుట జరిగినది.

ఈ శాసనమునందలి మరియొక ముఖ్యశ్లోకమును పాఠకులముందు ఉంచవలసియున్నది. అది విష్ణువర్ధనుని ప్రకృతజైత్రయాత్రకు సంబంధించినది. మన చర్చకంతకును మూలాధారము కాదగినది.

'సోపి దిగ్విజయ క్రీడాండంబరేణ క్షితీశ్వరాన్ సకలానపి నిర్జిత్య ప్రత్యాగంతుం సముద్యతః. పూర్వవైరమనుస్మృత్య జిత్వా కల్యాణభూపతిమ్। తస్యరాజ్య శ్రియంహృత్వా। యుద్ధేలబ్ధ పరాక్రమః'.

ఒక చిన్న విషయమును ముందు వివరించి గహనమైన శాసనస్థ విషయములను తెలివిడి చేయుటకు ప్రయత్నింతుము. త్రివిక్రమస్వామివారు వేంచేసిఉన్న గ్రామము పేరేమిటి? 'ఇకుపుర్యాం' అనియు 'పుండ్రేకునామనగరి' యనియు కవి వ్యవహరించుటచే ఈ గ్రామనామము ప్రాచీన కాలము నుండియు చెఱుకూరు అనుట వాస్తవము. చెఱుకు పంట విస్తారంగా ఉండుటచేత ఆపేరు వచ్చియుండవచ్చును. ఈ గ్రామానికి చుట్టుపట్ల జలాధారాలు బాగానే ఉండినట్లు ఊహింపదగియున్నది. శాసనములో తుంగభద్ర, వొడికవాంగు, నక్కలవాంగు, వొంగేరు, దుర్గిదేవిపడియ, నక్కలపడియ మొదలగు జలాధారములు ఉదాహృతములయినవి. వీటి ఆధారముతో త్రివిక్రమపురత్రయమునకు ఇకునగరము (చెఱుకూరు) మున్నగువానికి జలసమృద్ధి ఏర్పడినట్లు కనబడును.

అయితే శాసనమునందు చెఱుకూరికి 'చెరయూరు'అను వింతనామముకూడ పెట్టబడి యున్నది. ఇది పండితులు గ్రామవృద్ధులు కల్పించిన చమత్కారము. త్రివిక్రమస్వామి బలిచక్రవర్తిని చెరబట్టిన యూరుకావున ఇది చెఱుకూరు కాదు చెరయూరు అని ఆనాటిపెద్దలు గాథలు కల్పించుకొని వినోదించి యుందురు. తమ తమ గ్రామములకు గౌరవ ప్రతిపత్తులు కలుగుటకై పూర్వులు ఆ గ్రామములకు పౌరాణికవృత్తాంతములతో బలవంతముగానైనను సంబంధము కల్పించుకొని సంతోషపడెడివారు. ఇట్టి యుదాహరణములు చాలకలవు. కడపజిల్లాయందు చెయ్యేరు అను చిన్న నది కలదు. కల్పనాపాటవముకల పండితులెవరో దానిని 'బాహుద' అనునట్లు తీర్చి దిద్దిరి. మహాభారతములో శంఖలిఖితులను మహర్షుల థ ప్రసిద్ధము. లిఖితుడు ఒక నేరమునకై బాహు

వులు ఖండింపబడి భూసంచారము చేయుచువచ్చి బాహుదా నదిలో స్నానముచేయగా ఆతనికి చేతులు తిరిగి మొలిచినవి. బాహువులు ఇచ్చినది కనుక బాహుదానది అయినది. ఆంధ్రదేశమునందలి చెయ్యేరు వాగు బాహుదానదిఅయి మహాభారత గాధకు ఆలవాల మైనది. ఇట్లే కడపజిల్లాలోనే అత్తిరాల గ్రామము కలదు. దీనికొక చమత్కారమైన వ్యుత్పత్తి కల్పించి నారు. పరశురాముడు తండ్రియాజ్ఞచే తల్లిని వధించి, మాతృవధ పాతకమును మాపుకొనుటకై పుణ్యతీర్థ ములు సేవించుచురాగా అత్తిరాల గ్రామమువద్ద అతనికి పాపవిమోచన మయ్యెను. 'హత్యరాలె' అని పలుకుటచే ఆ స్థానము అత్తిరాల అయినదని ఆ ప్రాంతీయులు కథలు చెప్పుకొని మురియుచుందురట. ఈ సంప్రదాయమునుబట్టి చెఱుకూరు చెరయూరు అగుటలో ఆశ్చర్యములేదు.

ఇంతకును ఈ శాసన సందర్భమున మనలను ఎదుర్కొను గడ్డుసమస్యలు వేరుగా ఉన్నవి. ఈ శాస నముపై చారిత్రక విద్వాంసు లెవరైనను విమ ర్శాత్మకమైన వ్యాఖ్యానము లేవైనా చేసిరేమో మాకు తెలియరాలేదు. ప్రామాణికులైన మన చారిత్రకులు దీనిని ఉపేక్షించినట్లే కనిపించును. విజ్ఞానసర్వస్వము మూడవ సంపుటమునందు పూర్వచాళుక్యుల చరిత్ర యందు పెదచెఱుకూరు శాసన సాక్ష్యము పరిగణింప బడినట్లు తోచదు. Eastern Chalukyas అను గ్రంథమునందును విష్ణువర్ధనుని (రెండవ) రాజ్య వృత్తాంతమునకు ఆధారములుగాతీసుకొనబడినవి మూడు శాసనములు (1) పమిడిముక్కల (2) రేయూరు (3) మట్టెవాడ శాసనములు. ఇచ్చటకూడ చెఱు కూరు శాసనము ఉపేక్షింపబడినది. ఇట్లిది యుపేక్షింపబడుటకు ప్రబలమైన కారణములు ఉండి యుండును. ఆ శాసనసాక్ష్యమును తిరిగి పరిశీలించి, విష్ణువర్ధనుని చరిత్రము, సమకాలిక దక్షిణహిందూ రాజ్యముల అన్యోన్యసంబంధములను అవగాహన చేసు కొనుటయందు ఇది యేమైన తోడ్పడునేమో చూచు టయే ఇప్పటి మా ప్రయత్నముయొక్క ఉద్దేశము. సమకాలీన చరిత్రయందు కొన్నియంశములు అనిర్ధా రితముగా ఉండిపోయినవని చారిత్రకులు భావించు చున్నారు. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని అగ్రనందనుడును, తూర్పుచాళుక్యరాజులలో రెండవవాడును:అగు మొదటి జయసింహవల్లభుడు క్రీ. శ. 641 నుండి 673 వరకు వేంగీరాజ్యము నేలెను. ఇతనికి సంతానము లేక పోవుటచే తమ్ముడగు ఇంద్రభట్టారకుడు సింహాసనము నధిష్ఠించి కొన్నిమాసములు మాత్రము రాజ్యము చేసెను. తరువాత ఇంద్రభట్టారకుని కుమారుడగు రెండవ విష్ణువర్ధనుడు పట్టాభిషిక్తుడయి క్రీ. శ. 673 నుండి 681 వరకు రమారమి తొమ్మిది సంవత్సరములు భూపరిపాలనము చేసెను. పెదచెఱు కూరు శాసనము ఈతని కాలమునకు సంబంధించి నదిగా మేము భావించుచున్నాము.

ఈ కాలపు దక్షిణహిందూదేశరాజకీయ సన్నివేశ మిట్లుండెను. ఆంధ్రదేశమున తూర్పుచాళుక్యులును, కన్నడమహారాష్ట్రప్రాంతములయందు బాదామి చాళు క్యులును, తమిళపాండ్యమండలములందు పల్లవులును ఆధిపత్యము వహించియుండిరి. వారిలో వాతాపి చాళు క్యులును పల్లవులును మహాబలసమన్వితులు. పరస్పర విజిగీషాకాంక్షులు. తూర్పుచాళుక్యులు అంత బలవంతు లును కారు, వారి రాజ్యమంత విస్తృతమైనదియు కాదు. ఇదికాక వారు బాదామి చాళుక్యవంశమునుండి అనతికాలమునకు ముందే ఏర్పడినవారగుటచే వారికి బాదామి చాళుక్యులతో బాంధవ్యము, వారియెడ అభి మానము ఉండుట సహజము. పల్లవులును వాతాపి చాళుక్యులును ఒకరినొకరు భంజింపజూచుట నిత్య వృత్తాంతమయ్యెను. పల్లవ చక్రవర్తి మొదటి మహేంద్రవర్మ (క్రీ. శ. 600—630) మర ణించగనే బాదామి చాళుక్య ప్రభువు రెండవ పులకేశి వల్లభుడు ఇదియే మంచితరుణమని కాంచీ పుర పల్లవ రాజ్యముపై జైత్రయాత్ర కావించి వారిని చీకాకు పరిచెను. మహేంద్రవర్మ కుమారుడు మొదటి నరసింహవర్మ (క్రీ. శ. 630— 668) గొప్పపరాక్రమవంతుడయ్యెను క్రొత్తగా రాజ్యమునకు

వచ్చిన వాడగుటచే మహావిజేతయగు రెండవ పులకేశిని ఎదుర్కొనజాలక అణగియుండెను. కొంతకాలమునకు బలములు చేకూర్చుకొని ఈతడు తన స్థానమును నిలబెట్టుకొని చాళుక్యుల మిత్రరాజ్యమగు వేంగీ రాజ్యపు దక్షిణ భాగములను కబళించుటకు యత్నించెను. ఈ యాగడమును శిక్షించుటకే కాబోలు పులకేశి మరల ఖడ్గమును ధరించి పల్లవ రాజ్యముపై నడచెను. కాని విజయలక్ష్మి ఈ పర్యాయము ఈ వృద్ధ వీరుని వరించలేదు. యువకుడైన నరసింహవర్మ పులకేశిని ఒకటి రెండు రణరంగములందు ఓడించి వాతాపి వరకును ఆతనిని తరుముకొనివెళ్లి ఆ పట్టణమును ముట్టడించి పట్టుకొని ధ్వంసముచేసెను. అనేక సంగ్రామ విజేతయగు పులకేశి చక్రవర్తి ఈ ముట్టడియందు అసువులు కోల్పోయెనని భావించుచున్నారు. పులకేశి తమ్ముడును తూర్పు చాళుక్యరాజ్య స్థాపకుడును అగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు ఈ మహావిపత్తునందు అగ్రజునకు బాసటగా వెళ్లి వాతాపి యుద్ధమునందు తానును వీరమరణ మొందియుండునని చారిత్రకులు నుడువుచున్నారు. ఇట్లే మహావీరులైన అన్నదమ్ము లిరువురును క్రీ. శ. 642 ప్రాంతమున దివంగతులైరి. తూర్పు చాళుక్యరాజ్యమునందు కుబ్జ విష్ణు వర్ధనుని కుమారుడు మొదటి జయసింహ వల్లభుడు తండ్రి పరోక్షమున సింహాసనము నెక్కెను. ఆ రాజ్యము ఒడిదుడుకులు అంతగా లేకుండ ఎట్లో ప్రశాంతముగా సాగిపోవుచుండెను.

వాతాపి సామ్రాజ్యమునందు మాత్రము మామూలు పరిస్థితులు ఏర్పడలేదు. విజేతలైన పల్లవుల ఆగ్రహమునకు అది గురియగుటయే ముఖ్య కారణము కావచ్చును. ఇట్లు పదమూడు సంవత్సరములు అనగా క్రీ. శ. 655 వరకును చాళుక్య సామ్రాజ్యమునందు అరాచక పరిస్థితి నడచెను. ఇంతలో పులకేశి కుమారుడైన మొదటి విక్రమాదిత్యుడు పరాక్రమము నెరపి, పల్లవులను వెడల నడిచి రాజ్యమునందు ప్రతిష్ఠితుడాయెను. ఛిన్నాభిన్నమైన చాళుక్య సామ్రాజ్యమును పునఃప్రతిష్ఠించుటలో విక్రమాదిత్యునకు వారి బంధువులైన తూర్పుచాళుక్యులేమైన తోడ్పడిరా? లేక తమ యిల్లు తాము చక్కబెట్టుకొనుచు వాతాపి చాళుక్యులను వారి పెనకువలకు వారిని విడిచిపెట్టిరా యనునది ఒక సమస్యగానే ఉండిపోయినది. ప్రముఖ చారిత్రకులగు డాక్టరు నేలటూరు వెంకటరమణయ్యగారు 'తూర్పు చాళుక్యులు' అను తమ ఆంగ్ల గ్రంథమునందు (పుట 67) ఈ యంశము నిట్లు వివరించిరి: 'The relations of Jayasimha I with the chalukyas of Badami are not known. For thirteen years after the destruction of Badami by Narasimha varman I confusion and anarchy prevailed in the western chalukya Dominions. Jayasimha I probably declared his independence during the interval and raised the status of Vengi from a dependency to a fully autonomous state, His attitude towards Vikramaditya, son of Pulakesin II, who ascended his father's throne in A. D. 665 cannot be ascertained.''

పశ్చిమ చాళుక్యరాజ్యము అల్లకల్లోలములకు గురియై అస్తవ్యస్తముగా ఉన్న దీర్ఘకాలములో జయసింహవల్లభుడు తన రాజ్యమును చక్కబెట్టుకొనుచు సామంత స్థితినుండి సర్వస్వతంత్ర స్థితికి వచ్చుటకు యత్నించుటలో తప్పేమియు లేదు. ఏ రాజ్యమున కారాజ్యము తన ప్రజల యోగక్షేమమును, తన స్వాతంత్ర్యమును కాపాడుకొనుటకు పూనుకొనుట దాని విధియై యున్నది. ఇంతవరకును మొదటి జయసింహ వల్లభుని రాజనీతి యుక్తముగనే ఉన్నది. కాని తమ బంధువులగు పశ్చిమ చాళుక్యులు తిరిగి తల యెత్తి అభ్యుదయము పొందుటకు శత్రువులతో పెనగుచున్నప్పుడు తూర్పు చాళుక్యులు తమ్ము కానట్లుండి తాటస్థ్యమును వహించినచో అది బంధు విరుద్ధమై గర్హ్యము కాగలదు. జయసింహ మహారాజు ఇట్లు బంధు వ్యతిరిక్తముగా వర్తించెనా అని నిర్ణయించుటకు ఆధారములు లభించలేదు. కాని ప్రకృతము మనము పరిశీలించుచున్న పెదచెఱుకూర్ఘు

శాసనము ఈ సందిగ్ధ విషయముపై కొంత ఆలోకమును ప్రసరింపజేయుచు ఉపకారకముగ ఉన్నది. అది యిచ్చు సమాచారము మనము కోరుకొనునంత ప్రత్యక్షముగా లేకున్నను పరోక్షముగ తోడ్పడుచున్నది.

కాని ఈ శాసనము దానియందలి చిక్కులచేత చార్త్రికులనంతగా ఆకర్షించినట్లు కనబడదు. అవి యెట్టివి అనగా—

1. పెదచెఱుకూరుశాసనమునందు ప్రస్తూయమానుడైన విష్ణువర్ధన మహారాజు ఎవరు? తూర్పు చాళుక్య రాజ్యమును ఏలిన వారిలో విష్ణువర్ధన నామధేయులు ఏడెనమండుగురు కాన్పించుచున్నారు. ఈతడు ఎన్నవ విష్ణువర్ధనుడు? ఇతని రాజ్యకాలమేది?

2. 'పూర్వవైర మనుస్మృత్య'అను చెఱుకూరు శాసన శ్లోకములో విష్ణువర్ధనుడు తాను జయించినట్లు చెప్పిన కల్యాణవల్లభుడెవరు? ఆతనికిని ఈతనికిని పూర్వవైరమెట్లు కలిగినది?

3. చెఱుకూరు శాసనకాలమేది? ఇత్యాది చిక్కుప్రశ్నలకు మనము సమాధానములు అరయవలసి యున్నది.

(1) విష్ణువర్ధనుని గుర్తించుటకు శాసనమునందు ఒకటిరెండు సూచనలు కలవు. ఈతడు మరొక విష్ణువర్ధన మహారాజు ప్రియపౌత్రుడు, ఇతనికి విషమసిద్ధి బిరుదు కలదు. ఈ విషమసిద్ధి బిరుదు ఇతనిదియో, తాతగారికిని వర్తించునో విస్పష్టముగాలేదు. అయినను శాసనమునందు ఈ బిరుదము రెండుమార్లు ఉదాహరింపబడుటచే అది ఒక పర్యాయము తాతయైన విష్ణువర్ధనునకును రెండవ పర్యాయము పౌత్రుడైన విష్ణువర్ధనునకును ఉద్దేశింపబడినదని భావించుట సత్యమునకు దూరము కాకపోవచ్చును. విషమసిద్ధి బిరుదాంచితులైన తాత మనుమలు తూర్పుచాళుక్యులలో ఇద్దరు కలరు. ఈ వంశస్థాపకుడైన కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు విషమసిద్ధి బిరుదాలంకృతుడు. ఆతని మనుమడును పెదచెఱుకూరు శాసనదాతయు అయిన రెండవ విష్ణువర్ధనుడుకూడ ఈ బిరుదముచే భూషితుడయ్యెను. ఇతడును తాతగారివలె పరాక్రమశాలియనియు శత్రువిజేతయనియు స్ఫురించుచున్నది. ఈ రెండవ విష్ణువర్ధనునకు ప్రలయాదిత్యుడు, మకరధ్వజుడు అను విశేషణములుకూడ ఈ శాసనమునందు కనబడుచున్నవి. రెండవ విష్ణువర్ధనుని రాజ్యకాలము క్రీ. శ. 673—681 అని చార్త్రికులు నిర్ణయించియున్నారు.

(2) ఈతని పరాక్రమచర్యలెట్టివి? ఈతడు జయించిన రాజులెవరు? అనునది తెలిసికొనవలసి యున్నది. 'ప్రకటప్రభా(ట)ధిభ క్షుభిత కోలాహల సన్నద్ధయుద్ధేషు విషమసిద్ధి దిననాథః' అనుటచే మదగజేంద్రములచే సంక్షుభితమైన రణరంగములం దీతడు విజయము సాధించుట సూచితమైనది. ఈ కాలపు వీరరాజన్యులు పలువురు చతుర్దంతగజసంగ్రామములందు నిష్ణాతులమని చెప్పకొనుట ఆచారము. రెండవ విష్ణువర్ధనుని విక్రమాతిశయముకూడ సాంప్రదాయిక వర్ణనయైన కావచ్చును. లేదా ఇతడు వాస్తవముగనే గజబలయుద్ధములందు ఘనుడై యుండవచ్చును. అయినచో తూర్పు చాళుక్యులకు ఉత్తరమునుండి ప్రతిస్పర్ధులైన కాళింగులు గజబల సంపదగలవారగుటచే విష్ణువర్ధనుడు ఏవేని రణరంగములలో వారిని ఎదుర్కొని ఓడించియుండునని ఊహించవలసియున్నది. రెండవ విష్ణువర్ధనుడు యౌవనమునందే విక్రమశాలియై పెదతండ్రియగు మొదటి జయసింహుని యాదేశముచే ఆయా శత్రువర్గములతో తలపడి విజయములు సాధించియుండును. అయినను ఈ విజయముల స్వరూపము మనకు ఇంకను విస్పష్టమగుటలేదు.

ఆతడు స్వయముగ పేరెత్తి ఉద్ఘాటించిన విజయమునుగూర్చి లోతుగ పరిశీలింతము. ఈ యంశము 'పూర్వవైర మనుస్మృత్య'యను శ్లోకములో సూచితమైనది. ఈ సందర్భమిట్లున్నది: 'విష్ణువర్ధన మహారాజు దిగ్విజయక్రీడాడంబరముతో రాజుల నందరను పరాజితులనుజేసి తిరిగి వచ్చుచుండెను. అతడును పూర్వవైరమున్ను స్మరించి కల్యాణ భూపతిని జయించి

వాని రాజ్యలక్ష్మిని హరించి యుద్ధమునందు లబ్ధ పరాక్రముడయ్యెను.' ఈ శ్లోకమునందలి రెండు దళములు ప్రత్యేక వ్యాఖ్యను కోరుచున్నవి. పూర్వ వైరము, కల్యాణభూపతి అనునవి. కల్యాణభూపతి ఎవ్వరో తెలిసినచో ఆతనితో విష్ణువర్ధన మహారాజునకుగల పూర్వవైరమున్నూ తదియచంద్రునివలె స్వయముగా కనబడును. కావున కల్యాణభూపతి అను దళమే మున్ముందు వ్యాఖ్యానింపదగియున్నది. ఎవరీ కల్యాణభూపతి? అటువంటిపేరుగల రాజెవ్వడును ఆ కాలమున తెలియవచ్చుటలేదు. అందుచేత కల్యాణము లేక కల్యాణియను నగరమునకు అధిపతియైన వాడు అను నర్థము స్ఫురించుచున్నది. కల్యాణ నగరాధిపతి అని గ్రహించుసరికి బండి పూర్తిగా తల్క్రిందైనది. రెండవ విష్ణువర్ధనుని కాలమునకు అనగా క్రీ. శ. 673-81 కాలమునకుగాని తత్సమీప కాలమునకుగాని కల్యాణినగరము లేనేలేదు. ఒకవేళ ఉండినను అదియొక కుగ్రామముగా ఉండియుండును.

ఇచ్చట మనము కల్యాణి నగరాధిపులైన పశ్చిమ చాళుక్యుల చరిత్రను కొంత అనుసంధింపవలసి యున్నది. తూర్పు చాళుక్యుల బంధువులును వాతాపి నగరము సామ్రాజ్యకేంద్రముగా కలవారును అగు చాళుక్యులు క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్ది మధ్యభాగము మొదలుకొని క్రీ. శ. 755 వరకును రమారమి ఇన్నూరు సంవత్సరములు ప్రవర్ధమానులై యుండిరి. ఈ వంశీయుడగు రెండవ కీర్తివర్మ కాలమున రాష్ట్రకూటులు దంతిదుర్గుడను వీరుని నాయకత్వమున విజృంభించి, బాదామి చాళుక్య సామ్రాజ్యమును అంతమొందించి రాష్ట్రకూటుల బావుటాను ఎత్తిరి. ఈ రాష్ట్రకూటులు మరల ఇన్నూరు సంవత్సరములపైని నిరాఘాటముగా పరిపాలన చేసిన మీదట దుర్బలులైపోయిరి. ఈ సమయమున ప్రాచీన చాళుక్యవంశీయులు మరల పుంజుకొని మహాబల సమన్వితులై రాష్ట్రకూటసామ్రాజ్య వటవృక్షమును ఉన్మూలించి క్రీ. శ. 973 సంవత్సర ప్రాంతమున రెండవ పశ్చిమ చాళుక్యసామ్రాజ్యమును స్థాపించిరి. వీరిని కుంతల చాళుక్యులు అనికూడ అందురు. ఈ పర్యాయము వీరు కల్యాణీ నగరమును సామ్రాజ్య ముఖ్యపట్టణముగా చేసుకొనిరి. అందుచే కల్యాణభూపతులనగా పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తులగుచున్నారు. రెండవ విష్ణువర్ధనునకు మున్నూ సంవత్సరముల తరువాతగాని వీరు చరిత్ర రంగమునకు అవతరించలేదు. ఇట్టి వీరిని మూడు శతాబ్దములు వెనుకఉండిన వేంగీ చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు జయించుట అసంగతము. పెట్టగల బచ్చలిపాదును కొనగల గేదె మేసినట్లైనది.

పోనిండు. వేంగీచాళుక్యులు నాలుగు శతాబ్దములపైని ఆంధ్రదేశము నేలిన సుప్రతిష్ఠిత రాజవంశమువారు కనుక వీరిలో కడపటి మహారాజు లెవరైన కల్యాణి చాళుక్యులను జయించిరేమోయను సంశయము ఉత్పన్నము కావచ్చును. తూర్పుచాళుక్య రాజ్యము క్రీ. శ. 1077 వరకును కొనసాగినది. అనగా కల్యాణిచాళుక్యులును వీరును క్రీ. శ. 973 మొదలుకొని క్రీ. శ. 1077 వరకును సమకాలీన పృథ్వీపతులు అగుచున్నారు. ఈ మధ్యకాలమున పాలించిన తూర్పుచాళుక్యు లెవరైన కల్యాణభూపతులను జయించియుండవచ్చును అన్నచో అది మృగ్యముగా ఉన్నది. క్రీ. శ. 973—1077 నడుమ పరిపాలనచేసిన వేంగీచాళుక్యు లెవరునూ కల్యాణిచాళుక్యులను జయించగల సమర్థులుకారు. క్రీ. శ. 975 నుండి 1000 సంవత్సరమువరకును రాజమహేంద్రవరరాజ్యము అరాజకమునకు లోనయిఉండెను. తరువాత కాంచీపుర చోళుల సహాయముతో శక్తివర్మ, విమలాదిత్యుడు, రాజరాజనరేంద్రుడు, ఆతని సవతితమ్ముడు ఏడవ విజయాదిత్యుడును క్రమముగా తూర్పుచాళుక్య రాజ్యము నేలిరి. వీరెవ్వరును కుంతలచాళుక్యులను జయించగల అధికారులు కాకుండిరి. ఆంధ్రమహాభారత కృతిభర్తయునూ మన కత్యంతపరిచితుడును, విష్ణువర్ధన బిరుదాంచితుడును అగు రాజరాజనరేంద్రుడు కూడ కల్యాణిచాళుక్యులను నిర్జింపగలవాడు కాకుండెను. ఆయన పరాక్రమశాలియైనను విజయలక్ష్మి ఆయనన్ను

వరించకుండెను. ఆంధ్రభారతకృతిభర్త తన యవ్వన దశయందు కుంతలచాళుక్యుల యాధిపత్యమును అంగీకరింపవలసిన వాడయ్యెనని చార్రితకులు వ్రాయుచున్నారు. అందుచే అర్వాచీన వేంగీచాళుక్యులెవరును 'జిత్వాకల్యాణ భూపతిమ్' అని ప్రకటించుకొనుటకు ఆస్కారములేదు. ఈప్రతిభ రెండవ విష్ణువర్ధన మహారాజునకే చెల్లినది. కాని అతని కాలమునకు కల్యాణనగరమే లేకుండెను. అదియెట్లు ?

ఈ చిక్కు సమస్యను మనమిట్లు విడదీయవలెను. ఇక్కడ కల్యాణ శబ్దమునకు కాంచియని అర్థము చెప్పవలెను. కల్యాణభూపతిని అనగా కాంచీభూపతిని అని సమన్వయింపవలెను. ఇదియేమి నారికేళవృక్షమనగా మామిడిచెట్టు అని యర్థము చెప్పినట్లున్నదే అని ఎవరైనను ఆక్షేపింతురు. కాని దీనిని ఓపికతో పరిశీలింపవలెను. కల్యాణశబ్దమునకు ఆప్టే, మోనియరు విలియమ్సు మున్నగు గొప్ప నిఘంటువులయందు శుభ్రప్రదమైనది మొదలగు పెక్కు అర్థములతోపాటు బంగారము అను నర్థముకూడ ఈయబడియున్నది. కాంచి అనగా స్త్రీలు నడుమునకు ధరించు ఒడ్డాణము, మొలనూలు అను నర్థమును ఈ నిఘంటువులు పేర్కొనలేదు. ఒడ్డాణము, మొలనూలు బంగారు వికారములేగనుకను, స్త్రీల ముఖ్యాభరణములలో చేరుటచేతను, కల్యాణప్రదములని భావింపబడుటచేతను కల్యాణశబ్దము కాంచి పర్యాయముగా వాడుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. దేవీస్తోత్రములందు కల్యాణశబ్దము కాంచీపరముగా ప్రయోగింపబడినట్లు వినవచ్చినది. ఈ శాసనము వ్రాసిన శ్రీపతి కవీంద్రుడు విష్ణువర్ధన మహారాజు విద్యాధికారియు ప్రౌఢకవీశ్వరుడుగను కన్పించుచున్నాడు.ఇతనికి వక్రోక్తియందు ప్రీతి మెండు. గ్రంథగ్రంథులు కూర్చుటయందును ఇతనికి ప్రీతి. శాసనమునందలి ఒక శ్లోకమును చూడుడు. విష్ణువర్ధనుని పరాక్రమమును వక్రోక్తి ప్రధానముగా ఇట్లు వర్ణించినాడు: 'చాళుక్యాన్వయుడవైన ఓ విష్ణువర్ధన మహారాజా ! నీ శత్రురాజుల ప్రౌఢలైన అంతఃపురకాంతలు తమ భర్తల హ్రీముద్రను (సిగ్గరితనమును) రహస్యమునందిట్లు తొలగించుచున్నారు. ఎట్లనగా, మృగపతి ఛత్రముల చేతనే శోభిల్లుచున్నాడా! భైరవునకు అంబరమెక్కడ ! నందీశ్వరుడు గడ్డిపరకలను నోటపెట్టుటలేదా ! వాయుదేవుడు పరుగెత్తుటలేదా' అందురట. అనగా 'మీరు పరాజితులై ఛత్రచామరములు వీడి, వస్త్రములు చినిగి, పూరికరచి, పారిపోయివచ్చినను మీ ఘనత కేమి లోపము ! మీకన్న గొప్పవారే ఇట్టి యవస్థలకు లోనయిరి' అనిచెప్పి ఆ ప్రౌఢకాంతలు తమ భర్తలను ఓదార్తురట.

ఈ కవికి ప్రౌఢముగా చెప్పుట, చమత్కారము కల్పించుట ఆసక్తిదాయకములు. ఇట్లు చెప్పదలచియో, లేక ఛందోనిర్బంధముచేతనో లోకమందలి సంప్రదాయమును పుచ్చుకొని కాంచీభూపతియనుటకు కల్యాణభూపతియని చమత్కరించినాడు. కల్యాణ, కాంచీ శబ్దము లంతదూరములునుకావు. ఈ వివరణము విద్వాంసులకు సమ్మతమైనచో, కల్యాణశబ్దమును కాంచీ పర్యాయముగా గ్రహించినచో శాసన విషయమంతయు దట్టమైనమంచు విడిపోయినట్లు విడిపోయి, అరటిపండు ఒలిచిపెట్టినట్లు తేటతెల్లమగుచున్నది. 'పూర్వవైర మనుస్మృత్య—జిత్వాకల్యాణ భూపతిమ్' అన్నది అక్షరాల నిజమగుచున్నది. ఇప్పటి కాంచీనగరభూపతి అనగా పల్లవరాజన్యుడు మొదటి నరసింహవర్మ. ఈతనికి తూర్పుచాళుక్యవంశీయులకును ఒకటిరెండు తరములుగ వైరములు సాగుచునేయున్నవి. పల్లవ చక్రవర్తులు బలవంతులై ఆంధ్రదేశ భాగమైన పాకనాటిని ఆక్రమించుకొనుచు తూర్పు చాళుక్యులకు కష్టనష్టములు కలిగించుచుండిరి. కృష్ణా—మన్నేరు నదుల నడిమి ప్రదేశము కాంచీపుర పల్లవులకును వేంగి చాళుక్యులకును వివాద కారణముగా ఉండెడిది. (చూ. విజ్ఞా .తె. పుట. 135). మొదటి నరసింహవర్మ రెండవ పులకేసి వల్లభుని, కుబ్జవిష్ణువర్ధనునికూడ క్రీ. శ. 642 ప్రాంతమున వాతాపి ముట్టడియందు ఓడించి సంహరించియుండుటచే 'వేంగీ చాళుక్యులకును పల్లవులకును నడుమ వైరానలము చెలరేగెను. వాతాపి విజయకొ

ద్ధత్యమునందు నరసింహవర్మ పాకనాటిని కొంతవరకు కర్మరాష్ట్రమును గూడ తూర్పు చాళుక్యులనుండి అపహరించి యుండును. వారును తాత్కాలికముగ ఏమియు చేయలేకుండిరి. మొదటి జయసింహవల్లభు డప్పుడప్పుడే మహారాజగుటచే పల్లవ నరసింహ వర్మను చెనకునంతటి బలవూతనికి లేకుండెను. కావున తూర్పు చాళుక్యులు కొంత కాలము అణగి మణగి యుండవలసిన వారైరి. వాతాపి చాళుక్యులు నామరూపములు లేకుండ పోయిరి.

చాళుక్యుల ఈ దైన్యస్థితి చిరకాలమిట్లు సాగ లేదు. పదమూడు సంవత్సరములు గడచినవి. రెండవ పులకేశి కుమారుడు మొదటి విక్రమాదిత్యుడు ప్రాజ్ఞుడయి, పరాక్రమముచూపి బాదామిచాళుక్య సింహాసనమున క్రీ. శ. 655 సంవత్సరమున ప్రతి ష్ఠితుడయ్యెను. పల్లవులపై పగతీర్చుకొనుట కాతడు నడుము కట్టెను. వారి సన్నిహిత బంధువులైన తూర్పు చాళుక్యులు కూడ ధైర్యము వహించి యువకుడగు విష్ణువర్ధనుని నాయకత్వమున తమ సైన్యములను పల్లవ సామ్రాజ్యముపై పంపిరి. ఇట్లు ఉభయ చాళుక్యబలములును కలిసి, విజృం భించగా పల్లవ నరసింహవర్మ వారి ధాకకు నిలువలేక తాను మున్ను ఆక్రమించిన బాదామి సామ్రాజ్య భాగములను తూర్పు చాళుక్యరాజ్య భాగములను విడనాడి కాంచి సరిహద్దులలోనికి ఒదిగియుండ వలసినవాడయ్యెననుట తథ్యము. ఈ విజయసూచకము గనే విష్ణువర్ధనుడు కర్మరాష్ట్రమందలి పెదచెఱు కూరు గ్రామమున త్రివిక్రమస్వామిని దర్శించి శాస నము వేయించుట జరిగినది. పల్లవవిజయమునుండి మరలి వచ్చునప్పుడే త్రివిక్రమ సందర్శనము జరిగి యుండును. కావున 'సోపి దిగ్విజయ క్రీడాడంబరేణ క్షితీశ్వరాన్ సర్వానపి నిర్జిత్య ప్రత్యాగంతుమ్ సము ద్యతః'అను శాసనవాక్యము అతిశయోక్తికాక వాస్తవ విషయమే అగుచున్నది. ఉభయ చాళుక్యబలములును కలిసి పనిచేసినగాని పల్లవ విజయము సాధ్యముకాదు కావున వారట్లు కలిసియే పోరాడిరని మన మూహింప వచ్చును. బాదామి చాళుక్యుల కష్టకాలములో తూర్పు చాళుక్యులెట్టినీతిని పాటించిరను సందిగ్ధాంశముకూడ దీనివలన పరిష్కృతమైనది. జయసింహవల్లభుడు అదను చూచుకొని బంధుభావము ప్రదర్శించి అపకీర్తి నుండి తొలగినాడు.

శాసనమునందలి మరియొక చిన్నవాక్యమునకు సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. 'విష్ణువర్ధన మహా రాజః జయతి రాజమహేంద్రవరేస్థితః'అను మాటను సమన్వయించుటెట్లు? రాజమహేంద్రవర మప్పటికి తూర్పుచాళుక్యుల ముఖ్యపట్టణము కాదుగదా అను శంక జనించును. రాజమహేంద్రవరము మొదటి అమ్మరాజ విజయాదిత్యుని కాలమున (క్రీ. శ. 922—29) తూర్పుచాళుక్య రాజధాని అయ్యెనని చెప్పుదురు. కొందరు దీనిని కాదనుచున్నారు. ఏమైనను రాజ మహేంద్రవర నగరము తత్పూర్వకాలమున లేదనుట నమ్మదగినదికాదు. అది ముఖ్యపట్టణము కాకపోవచ్చును. ప్రస్తుత శాసనమునందు విష్ణువర్ధనుడు రాజ మహేంద్రవరస్థితుడై శాసనమిచ్చెనని చెప్పినదేకాని ముఖ్యపట్టణమని చెప్పలేదు. అది యిట్లును కావచ్చును. తూర్పు చాళుక్యులు పల్లవులతో యుద్ధమునందు నిమగ్నులగుటచూచి ఉత్తరమునుండి కళింగభూపతు లెవరైన అలజడి కలిగించ యత్నించియుండగా జయ సింహవల్లభుడు పల్లవ విజేతయగు తన తమ్ముని కుమారుని రాజమహేంద్రవరమువంకకు సైన్యములతో పంపి యుండును. అది యువరాజ స్థానముగా ఉండిన నుండవచ్చును. అందుచేత రాజమహేంద్రవర స్థితః అనునది పైన చెప్పిన యంశములకు విరుద్ధము కాబోదు.

ఇంక పెదచెఱుకూరు శాసన కాలమును సమన్వ యింపవలసి యున్నది. దీనియందు శక సంవత్సరములు పేర్కొనబడలేదు. విష్ణువర్ధనుని పరిపాలనా సంవత్స రములును చెప్పలేదు. వెళ్ళివెళ్ళి కలి శతాబ్దములలో శాసనకాలము చెప్పనైనది. కవిదృష్టిలో ఇది ఉచితమే కావచ్చును. భగవంతుడు త్రివిక్రమస్వామినిగూర్చి చెప్పునప్పుడు హాస్యాస్పదమైన లౌకిక సంవత్సరముల

ప్రసక్తి ఏమని ఆతడు భావించియుండవచ్చును. యుగములలోను మన్వంతరములలోను చెప్పవలెను. ఎట్లైనను త్రివిక్రమ పురత్రయదానము కలియుగము నందు 'అష్టనేత్రరసదోస్సంఖ్యగల సంవత్సరమున ప్రభవ, తపస్యమాస సిత పక్షమున విదియా గురు వారము' జరిగినది. అష్టనేత్ర ఇత్యాది సంవత్సరములు అనగా కలియుగము 2628. ఇప్పటి పంచాంగముల ప్రకారము క్రీ. శ. 1972 అనగా కలి సంవత్సరములు 5073. అనగా విష్ణువర్ధనుని కాలము క్రీ. పూ. 2445 అగును. ఇది మరియు అసందర్భముగా ఉన్నది. డాకరు మారేమండ రామారావుగారు తమ 'Inscriptions of Andhra Desa. Vol II Part I' అను గ్రంధమందు పుట 238 లో పెద్ద చెఱుకూరు శాసనమును ఉదాహరించినారు. శాసనకాలము కలి 4928 సంవత్సరములని తీసుకొన్నారు. వా రే పాఠమును గ్రహించిరో తెలియదు. రామారావుగారి పరిగణన మున్నూ ఉపయుక్తముగా లేదు.

శాసనమునందు ప్రభవ సంవత్సరము చెప్పబడినది. తపస్యమాసము అనగా ఫాల్గునము. స్యాత్తపస్యః ఫాల్గునికః—అమరకోశము. ప్రభవ సంవత్సర ఫాల్గున శుద్ధవిదియ గురువారం క్రీ. శ. 788, ఫిబ్రవరి 14 తేదీ అగుచున్నది. ఇదియును కుదురుట లేదు. రెండు ప్రభవ సంవత్సరములు అనగా 120 సంవత్సరములు వెనుకకు వెళ్ళినగాని మనము రెండవ విష్ణువర్ధనుని కాలమునకు సమీపముగా రాలేము. ప్రస్తుతమున్న Indian Ephemaris గ్రంధము క్రీ. శ. 700 తో ఆరంభించుచున్నది. మేము మరొక విధముగా గుణితము చేయగా క్రీ. శ. 656 సంవత్సరము వచ్చినది. దీనిని రుజువుచేయు మెట్లు అసందిగ్ధముగా లేవు. అయినను మరొక విస్పష్ట పరిగణన మార్గము దొరుకువరకును శాసనమునందలి దానకాలము క్రీ. శ. 656 అని గ్రహింపవచ్చును. ఇది తక్కిన చారిత్రకాంశములతో చక్కగా కుదురుచున్నది. క్రీ. శ. 655 ప్రాంతమున పులకేశి కుమారుడు మొదటి విక్రమాదిత్యుడు బాదామి సింహాసనము నధిష్ఠించెను. ఆ మరుసటి సంవత్సరమే ఉభయ చాళుక్యబలములును జైత్రయాత్రా దుందుభులు మ్రోగించుచు రెండు పక్షములనుండి పల్లవ సామ్రాజ్యముపై పడినవి. బలవంతుడైనను పల్లవ నరసింహవర్మ పరాజితుడై తన రాజ్యపు సరిహద్దులలోనికి ఉపసంహరించుకొనవలసిన వాడయ్యెను. 'తస్యరాజ్యశ్రియంహృత్వా' అని విష్ణువర్ధనుని శాసనము చెప్పినంత మాత్రమున చాళుక్యులు పల్లవ సామ్రాజ్యము నాక్రమించిరని భావింప వీలులేదు. తూర్పుచాళుక్యుల వరకును వారు పల్లవులను కమ్మనాడు పాకనాడు రాష్ట్రములనుండి వెడలనడచి తమ దక్షిణ సరిహద్దును ఖాయము చేసుకొనిరని చెప్పిన జాలును.

పెదచెఱుకూరు గ్రామము ఇప్పటికిని వర్ధమానమై ఉన్నదని తెలియుచున్నది. ఇది గుంటూరుజిల్లా బాపట్ల తాలూకాలో ఉన్నది. దీని ప్రస్తుతజనాభా 4,763. విష్ణువర్ధనుని రాజ్యకాలములో పల్లవ విజయము జరిగియుండక పోవచ్చును. అది జయసింహవల్లభుని కాలముననే జరిగియుండును. అప్పటికి విష్ణువర్ధనుడు యువరాజో లేక యువకుడైన సేనానిగనో ఉండియుండును. తాను సింహాసనమును అధిష్ఠించిన తరువాత ఆస్థాన కవియగు శ్రీపతి మహోదయునిచే శాసనకావ్యము వ్రాయించి శిలాస్తంభ ఘటితము చేయించి యుండవచ్చును. 'నత్వానేన పురాత్రివిక్రమ రమానాధాయ' అను దళము ఈ యంశమును సూచించు నదివలె ఉన్నది.

పద్మవ్యూహంలో జీవనవాదం

శ్రీ సాలగ్రామ్

యుగాంతపు ప్రళయంలో
పచ్చని వట పత్రంపై
విలాసంగా అవతరించిన కృష్ణుణ్ణికాదు నేను !
కాలుతున్న అమ్మ కడుపులోనే
కష్టాల కథలు వింటూ
అరిష్టాల మంత్రసాని సేవలో
భూమిమీదపడి భయంతో 'కెవ్వు'మన్న నికృష్టుణ్ణి నేను.
పసితనపు అమాయకత్వం నీడలో
ఈ లోకాన్ని ఆలోకించకుండా,
ఏవేవో పాటలు పాడుకుంటూ—
పనికిరాని పాఠాలెన్నో నేర్చుకుంటూ—
పిల్లకాలువగుండా యవ్వన తీరాన్ని
చేరుకొన్నవాణ్ణి—నన్ను—
ఆనంద సైకతాల్లో
హాయిగా ప్రవహించనీయలేదీ కాలప్రవాహం.
హఠాత్తుగా మలుపు తిరిగి
ఈ పద్మవ్యూహంలోకి తోసేసింది......

* * *

ఈ పద్మవ్యూహం—
ఊహాలోకాల్లో తేల్చేదికాదు.
కనికరించి కలల్లో ముంచేదీ కాదు
కఠినంగా కత్తి ఝళిపించి
కదనానికి కాలు దువ్వుతుంది!
ఏమరితే చాలు
అదేపనిగా శస్త్రాస్త్రాలు రువ్వుతుంది!
అభిమానం గలవాణ్ణి—

ఓటమి నెలా ఒప్పుకోను?
తలా, వొళ్ళూ విదలించి
యుద్ధానికి సన్నద్ధుణ్ణయ్యాను
అలనాటి అభిమన్యుణ్ణయ్యాను!
అనుక్షణం అతి జాగ్రతతో
ముందూ వెనుకలు కాచుకుంటూ
పోరాటం సాగిస్తున్నాను
ఈ పోరాటంలో అలుపు ఉండకూడదని తెలుసు.
ఆప్యాయతలో సేదదీరాలన్న
ఆశ అసలు కలుగకూడదనీ తెలుసు
పద్మవ్యూహాన్ని ఛేదించాలన్నదే దీక్ష!
ముందుకు సాగిపోవటమొక్కటే లక్ష్యం!! అయితే,
వ్యూహంలోని దుష్టశక్తులతో పోరాట్టానికి–
సహజ కవచ కుండలాలతో పుట్టిన
కర్ణుణ్ణి కాకపోవచ్చు నేను...
కాని, వొలిచి ఇవ్వలేని ఆత్మవిశ్వాసం
నాకు కవచంగా ఉంది!
మొక్కవోని 'నిజాయితీ' నా ఆయుధమైంది!!
అయితే, నా నిజాయితీ
ఈ కుటిల వ్యూహంలో అతి తేలిగ్గా ఓడిపోతోంది...
అందుకే నాకు గాయాలు తప్పటం లేదు!
ఈ గాయాలకు తప్పనిసరిగా
నేను పూసుకుంటున్న మందు
'జీవనవాదం' (Existentialism)

* * *

ఇంతకూ నేను –
పద్మవ్యూహాన్ని ఛేదించగలనో లేదో
నాకు తెలియదు.
ఒక్కటిమాత్రం తెలుసు
అంతకంటే గత్యంతరం లేక, ఆ ప్రయత్నంలోనే
వీరస్వర్గ మలంకరిస్తాను!

—

బాపూజీ ఆత్మకథ

శ్రీ నాగళ్ల గురుప్రసాదరావు

నవీనాంధ్ర విమర్శకు పితామహులయిన కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు 'తుమ్మల సీతారామమూర్తి మహాత్మునియొక్క ఆస్థానకవి. ఈ స్థానము శాశ్వతము'అని యభిభాషించిరి. సీతారామమూర్తిగారికీ పొగడ్తను సంపాదించిపెట్టినది వారు రచించిన 'బాపూజీ ఆత్మకథ.' అది యీ శతాబ్దమున వెలువడిన వీరకావ్యములలో నితివృత్తమునుబట్టి, రచనారీతినిబట్టి ప్రథమ గణ్యము. ఇట్లనుట యతిశయోక్తికి వన్నెవెట్టుటగాదు. గాంధిమహాత్ముఁడు పురాణపురుషుఁడుగాఁడు. మొన్నమొన్నటివాఁడు. ఆయన బ్రదుకొక యుద్ధము. ఆ యుద్ధము రెండు రకములు. వానిలో నొకటి బాహ్యము. రెండవది యాభ్యంతరము. బాహ్యము భారత జాతీయోద్యమము. ఆభ్యంతరము ఆధ్యాత్మిక తేజస్సంపన్నము. మహాత్ముని యాంతరసంగ్రామమునకు సంవాదమే ఆయన సారథిగానున్న జాతీయోద్యమము. దానికిముందు నడచిన దక్షిణాఫ్రికా భారతీయోద్యమమును బాపూజీ లోచూపు లీలయే. సత్యాహింసలు సనాతనములు. మహాత్మునకు ముందెందఱో మహర్షులు, మేధావులు వాని మహిమ నుగ్గడింపకపోలేదు. వారి మాటలు వాక్శూరత్వమునకు నుదాహరణములు. తర్కశాస్త్రపాండితికి తార్కాణములు. మహాత్మునివలె సత్యాహింసలను సువిశాల కార్యరంగమునకు సమన్వయించిన క్రియాశీలు లెందఱున్నారో చెప్పవలసినవారు చరిత్రకారులు. ఐన్‌స్టయిన్ చెప్పినట్లు 'ఇటువంటి మానవుఁ డీ భూమిమీఁద నడయాడెనా?'యని రాఁబోవు తరములవా రాశ్చర్యపడు పురుషోత్తముఁడు మహాత్ముఁడు. అట్టి మహాత్ముని జీవితమును కావ్యవస్తువుగా స్వీకరించుట మానవజాతి చరిత్రలోని యొకప్రధాన ఘట్టమునకు రసరూపమును కల్పించి స్థిరత్వ మాపాదించుటగాక మఱేమి? ఈ చూపుతోఁ జూచినపుడు 'బాపూజీ ఆత్మకథ' ముమ్మొదట లెక్కింపఁదగినదనుట యతిశయోక్తి కాదు.

బాపూజి 1921 సం॥వఱకు నడచిన తన బ్రదుకును స్వీయచరిత్రగా వ్రాసెను. గుజరాతు భాషలోనున్న యా చరిత్రను మహాదేవదేశాయి—గాంధిజీకి కననికొడుకు—ఆంగ్లభాష కనువదించెను. ఆంగ్లభాషలో ఆ స్వీయచరిత్రపేరు 'సత్యప్రయోగ చరితము' (The story of my experiments with truth). దానిని 'ఆత్మకథ'యనుపేర శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు తెలిఁగించిరి. ఆ యాంధ్రానువాదమును కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావుగారు 'ఆంధ్రగ్రంథమాల' క్రింద వెల్లడించిరి. తుమ్మల సీతారామమూర్తిగారు వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారి గద్యగ్రంథమును బద్యకావ్యముగా రూపొందించిరి. కవిగారే 'మనవి'లో నిట్లు వ్రాసిరి. 'ఈ నా రచనకు నాదరువైన కృతి పూజనీయులు వేలూరి శివరామశాస్త్రిగా రనువదించిన యాత్మకథ. ఇతర భాషానువాదములు కొంతవట్టు నా కుపకరించినను శ్రీ శాస్త్రిగారికే మిగుల ఋణపడితిని. వారికి వినయపూర్వక ధన్యవాదము లర్పించుకొనుట నా కనిష్ఠకర్తవ్యము.'

పద్యకావ్యమయిన 'బాపూజీ ఆత్మకథ'లో సీతారామమూర్తిగారు ప్రాచీన సంప్రదాయమును పాటించుచునే నవయుగకావ్యనిర్మాణరీతిని స్వైతము పాదుకొల్పిరి. 'అర్చన' యనుపేర కృతిపతియగు ఎర్నేని సుబ్రహ్మణ్యమునుగూర్చి వ్రాసిరి. పిదప

'కృత్యాది' మొదలగును. దీనిలో 'ఇష్టదేవతా నమస్కృతియు, గురుస్తుతియుఁ, బురాతనాద్యతన కవిపుంగవ బహూకృతియుఁ, గుకవి నిరాకృతియుం జలిపి'రి. తరువాత స్వవంశానువర్ణనము చేసిరి. కావ్యనిర్మాణమునకుఁగల పూర్వరంగమును దెలిపిరి. బాపూజీ ఆత్మకథను అందుమ శివరామశాస్త్రిగారు గద్యగ్రంథముగా ననువదించిన దానిని పద్యకావ్యముగా వ్రాయుటకు హేతువులను దడవిరి. చివరకు స్వకీయ కవితా సిద్ధాంతములను జెప్పిరి. ఇఁక ఆ తరువాత బాపూజీ రచించిన 'ప్రస్తావన'తో 'ఆత్మకథ' మొదలగును. ఇదియెల్ల పద్యకావ్యముయొక్క భౌతిక స్వరూపము.

ఇక్కడ చెప్పఁదగిన విశేషములు రెండు మూఁడు కలవు. సీతారామమూర్తిగారు కృత్యాదిని ఇష్టదేవతా నమస్కృతిని జేసితి ననిరి. ప్రాచీన సంప్రదాయమును బట్టి యది శివస్తుతియో విష్ణుస్తుతియో యైయుండవలయును. 'బాపూజీ ఆత్మకథ'యందలి దేవతాస్తుతి శివకేశవులకుఁగాని, వారి యిల్లాండ్రకుఁగాని, బిడ్డలకుఁగాని, యితరమయిన వేల్పుమూకకుఁగాని చెందినట్టిదిగాదు చూడుడు.

ఎవ్వనికొల్వు భద్రములకెల్ల
నిదాన, ముదారతామయుం
డెవ్వఁడు, సర్వలోకముల నేలు
మహఃపరిపూర్ణపూర్తియై
నెవ్వఁడు వాఙ్మనః క్రియల
కేర్పడరాని మహాత్ముఁ, డాద్యుఁడై
యెవ్వఁడెసంగు, సత్యమన నెవ్వఁడు,
వాని భజింతు నిచ్చలున్.

ఈ పద్యమున జగత్స్వరూపుని స్తుతి మాత్ర మున్నది. ఏ దేవతా మూర్తులయినను ఆ యేకైక లోకనియంత యొక్క యంశలే. ఆ ప్రభువే సత్యము. సీతారామమూర్తిగా రీపద్య రచనమునుబట్టి ప్రౌఢ కవిగా గోచరించుచున్నారు. సర్గబంధమను మహాకావ్యలక్షణములను జెప్పుచు దండి 'ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖ' మ్మని యనెను. సీతారామమూర్తిగారు రచించిన కృత్యాది పద్యమున నమస్క్రియారూపమయిన కావ్యవస్తు నిర్దేశము కలదు. వస్తు నిర్దేశము చేయుట పురాతన కవిపద్ధతి. కవిగారు లోకేశ్వరుని 'సత్యమని' వర్ణించిరి. గాంధి మహాత్ముఁడును 'కాని సత్యంబ నాకు సర్వోత్కృష్ట సిద్ధాంతము — దాన నితర సిద్ధాంతము లెన్నేని యిమిడియుండు— సత్యంబన వాక్సత్యమ గాదు— మఱి భావ సత్యమును— నది యూహ కందెడి పాలంబ సత్యమకాదు— పరిపూర సత్యము — సనాతన తత్త్వము— సాక్షాత్పరబ్రహ్మ— విశ్వేశ్వరున కసంఖ్యాక నిర్వచనము లుండె— నవి నన్ను భయవిస్మయంబులఁ దోఁగించు— నొక్కొక్కయెడ ముగ్ధుం బొనరించుఁ— గాని యే నతఁడు సత్యస్వరూపుఁడనియ యారాధింతు— వాని నింతదనుకఁ గననైతిఁ— గాని

శోధించుచుంటి నేస్రీ
శోధనమున విడుతు నెల్లసుఖముల, మఱి స
మ్మోదమున వేల్తు నేత
స్సాధన యజ్ఞమున నాదు సంహననంబున్'

అని స్పష్టముగా వక్కాణించెను.

మహాత్మునకు భగవంతుఁడు సత్యస్వరూపుఁడగుటయ కాదు తుదకు సత్యమే దేవుఁడయ్యెను. ఆ సత్య సాక్షాత్కారార్థమే యాయన పడరానిపాట్లు పడెను. బ్రదుకంతయు నొక సత్యపరిశోధనాగారమగునట్లు నడుచుకొనెను. ఫలములను 'సత్య ప్రయోగచరిత' మనుపేర వెల్లడించెను. దానినే సీతారామమూర్తిగారు పద్యకావ్యముగా వ్రాయఁబోవుచు కృత్యాది పద్యమున సత్యస్వరూపుడయిన లోకేశ్వరుని స్తుతించిరి. కాన కావ్యవస్తు నిర్దేశము కృత్యాది పద్యమున కెక్కినది. అంతేకాదు 'భద్రముల కెల్ల నిదానము' 'ఉదారతామయుండు' అను విశేషణములు లోకేశ్వరునకేకాక, కావ్యనాయకుఁడయిన గాంధి మహాత్మునకును జెల్లును.

సత్యస్వరూపుఁడయిన జగదీశ్వరుని స్తుతి తరువాత భారతమాతృస్తుతి, ఆంధ్రజనని ప్రశంస కలవు. భారతమాత, ఆంధ్రమాత సీతారామమూర్తిగారి

యిష్టదేవత అనుకొనవలయును. వారి ప్రశంస తరు వాతనే సరస్వతీస్తుతి యున్నది. ఇష్టదేవతాస్తుతిపేరఁ జాగిన రచనమంతయు నింతే. సీతారామమూర్తిగారికి భారతమాత వీరులను, త్యాగులను, దేశభక్తులను, మహామేధావులను గన్నతల్లిగా సాక్షాత్కరించినది. వారు ఆంధ్రమాతను ప్రశంసించిన తీరు బహుచమత్కార ముగా నున్నది. చదువుఁడు.

భారతంబును బల్కు పనిఁబూని తిక్కన్న
  పసిఁడిగంటముకేలఁ బట్టునాఁడు
వేదభాష్యముఁ జెప్ప వేడ్క విద్యారణ్యుఁ
  డోంకారమును వ్రాయుచున్ననాఁడు
దిగ్జయాపేక్ష సంధిల్ల రాయలు విజ్రుం
  భించి దుందుభి మొరయించునాఁడు
సంఘసంస్కరణ దీక్షాకంకణంబును
  రెడ్డి వేమన్న ధరించునాఁడు.
వారల కొసంగినట్టి దీవనల నిచ్చి
వారలం గన్న కంట నింపారఁ గాంచి
యాదరింపఁగదమ్మ, నిన్నాశ్రయించి
యంజలి ఘటించుచున్నాఁడ నాంధ్ర జనని!

ఈ పద్యమున వ్యంగ్యము వేయిరేకులతో విచ్చి యున్నది. తిక్కన 'ఆంధ్రావలి మోదముం బొరయు నట్లుగ' 'మహాకవిత్వ దీక్షావిధినొంది' చంపూకావ్య ముగా భారతమును దెలిఁగించెను. విద్యారణ్యులు, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు హిందూధర్మధ్వజమును నిలిపిరి. హాసోపహాసములతో వేమన యాంధ్రసంఘమును కడిగి కడిగి కంచెలోఁ బోసెను. ఆ నలువుర కృషి యెట్టిదో తన కావ్యసృష్టియు నట్టిదేయని సీతారామమూర్తి గారు వ్యంగ్యముగా వక్కాణించిరి. వారు తన కావ్యము 'విశ్వప్రజాపాపచ్ఛేదకమైనపంట' యనిరి. 'పావనకథా వాసద్వచోవైభవం బీ సత్కావ్యము' అనియు తన సృష్టిని వర్ణించిరి. 'విశ్వశ్రేయోనిదానమగు నొక్క కబ్బము విరచింపఁ గృతనిశ్చయుండనై'తినని చెప్పి కొనిరి. అట్టి 'బాపూజీ ఆత్మకథ' యాంధ్రావలికి మోదమును గలిగించుననియు, దానిలో స్వసంస్కృతి రక్షాదీక్ష, సంఘసంస్కరణము పొదుకొనియున్నవనియు కృతికర్తయే తెలిపిరి. ఇది మఱియొక వ్యంగ్యము. ఈ వ్యంగ్యము బాపూజీ బ్రదుకునకు భాష్యము.

'గురుశుశ్రూషాదులఁ బరిలబ్ధంబైన విజ్ఞానము నూఁతగాఁగొని బాల్యముందొట్టి కబ్బంబులు పెక్కులు నిర్మించియు, నంతం దనివోక వెండియు నెద్దియే నొక్కమహాకావ్యంబు రచియింప వేడ్కపడి' యున్న సీతారామమూర్తిగారికి 'గాంధిమహాత్మ చరిత' తలఁపునకు వచ్చినది. 'పుణ్యంబు విరిసె'నని కవిగారు పొంగిపోయిరి. ఎన్నో ప్రఖ్యాత కథలు చిన్నవి పెద్దవి మన పురాతన వాఙ్మయమునందంతటఁ గిక్కిఱిసియున్నవిగదా! సమకాలికుఁడయినవాని కథను వ్రాయుటకే సీతారామమూర్తిగారు పూనుకొనిరేల? దీనికి వారే సమాధానము చెప్పిరి.

ఏ సూరినో పేరినో సుబ్బినో నిల్పి
  పచ్చిసింగారంబు పల్కుకంటె
హేతువాదమ్మన కింత నిల్వఁగలేక
  బూతుల బుంగలై, జాతివైర
ములకు, మతద్వేషముల కుపాధ్యాయులై
  యౌదార్యమునకు దవ్వగుచు నీతి
రతుల కెంతయు రోఁత రాఁజేయునట్టి పు
  రాణమ్ములన్ బూని వ్రాయుకంటెఁ
గాసులకు దాసుఁడగుచు ముక్కుడిని బొగడి
కల్లకైతల నల్లుటకంటె నిట్టి
గుణగరిష్ఠుల, దేశభక్తుల చరిత్ర
చెప్పుట జగద్ధితంబైన చేఁతగాదె.

నవయుగధర్మమును గుర్తించిన సీతారామ మూర్తిగారెట్టి యితివృత్తము తన కిష్టమో చెప్పిన వారైరి. అంతేకాదు—బాపూజీ స్వీయచరిత్ర యెట్టిదో మఱొకసారి వ్యంగ్యముగా వెల్లడించినవారు నైరి. ఈ యాత్మకథలో పచ్చిసింగారములేదు. ఇది హేతువాద ముతోఁ గూడినట్టిది. బూతుల బుంగగాదు. జాతి వైరమును, మతద్వేషమును నిర్మూలించు రచనము. ఔదార్యమునకు నిలయము. నీతిబద్ధము. కల్లకైతలు లేనిది. అనఁగా సత్యసంపూర్ణము. దేశభక్తుని గాథ,

ఆ దేశభక్తుఁడు గుణగరిష్ఠుఁడు. ఇట్టి యితివృత్త స్వీకారము కవి హృదయమును బట్టి చూపును. తదితర గాథలు వారికి గిట్టవని తాత్పర్యము. అతిమానుషాంశ ములులేని, వాస్తవికగాథలు స్వీకరించి, మానవసమాజ మును దిద్దితీర్చుట ప్రజాకవియయిన యుత్తమ నవీన కవి లక్షణమయినచో, సీతారామమూర్తిగారు వర్త మాన సమాజమును వదలని యుత్తమప్రజాకవియని నిస్సందేహముగాఁ జాటవచ్చును.

సీతారామమూర్తిగారు స్వకీయకవితా సిద్ధాంత ములనుగూడ 'కృత్యాది'లోఁ జెప్పికొనిరి.

> పండితశ్రేణి వేలుపుబాసమీఁది
> తగులమునఁజేసి తెల్గును దెగడునాఁడు
> మాతృభాషను మన్నించి మనిపినట్టి
> వారి కర్పింతు మ న్నమోవాకశతము

అని యనుటయే వారి తెలుఁగుబాసమీఁది వలపునకుఁ దార్కాణము.

> తెలుఁగునకు స్వస్తిచెప్పిన
> తెలుఁగు కవిత్వంబు వల్కఁ దియ్యము నాకున్
> గలుగద; మా తిక్కన య
> జ్వలు త్రొక్కిన త్రోవకేను సమ్మతిపడెదన్

అని భాషాప్రయోగ విషయమున కవిబ్రహ్మను హృద యమున నిలుపుకొని పలికిరి. 'చిన్నయసూరి నర్చిం' చుటయు సీతారామమూర్తిగారి భాషాప్రయోగమునకు మఱొక తార్కాణము. బాలవ్యాకరణబద్ధులై తిక్కన త్రోవపట్టినవారు సీతారామమూర్తిగారు.

శివరామశాస్త్రిగారి గద్యగ్రంథమునకు నీకావ్యము పద్యరూపము. గద్యగ్రంథము సర్వజనవేద్యము కలదు గదా? ఇంక నీ పద్యకావ్యమెందులకు? దీనికిని సీతా రామమూర్తిగారే సమాధానము చెప్పిరి. పద్యమన్నచో వేడుకపడువారు కొందఱుందురు. అదియునుగాక పద్యకావ్యములు ప్రాచీనకాలమునుండియుఁ బ్రజలను దనియించుచున్నవి. పద్యము సామాన్యమా?

> పద్యంబు సర్వకవితల
> కాద్యంబై, గానబద్ధమై, శ్రుతిహితమై
> హృద్యంబై, నియతం బన
> వద్యంబై లెస్స తోడుపడు ధారణకున్.

అని సీతారామమూర్తిగారనిరి. తాను రచింపఁబోవు పద్యకావ్యము శ్రుతిహితమయిన, ధారాళమైన శయ్యతో, నియమబద్ధమయిన యనవద్యమయిన భాషతోఁగూడి ధారణకు యోగ్యముగా నుండఁగలదని వారి ప్రతిజ్ఞా ప్రాయమయిన యభిప్రాయము. పద్యమునఁ బల్కుట యెంత దుస్సాధమో బుధుఁడెఱుఁగుననియు వారు పల్కిరి. 'సరసులెల్ల మెచ్చ మెఱయింతుఁ గవితలోఁ గమ్మఁదనము మత్కులమ్మన వలె'ననియుఁ జాటిరి.

మఱి యీ 'బాపూజీ ఆత్మకథ'లో విజ్ఞి రాలిన కవితాకళ యెట్టిది? శివరామశాస్త్రిగారి గద్య గ్రంథమే స్వకీయ రచనమున కధికముగాఁ దోడ్పడిన దని సీతారామమూర్తిగారు చెప్పుకొనిరి. ఆ గద్య గ్రంథముతో ఈ పద్యకావ్యమును బోల్చిచూచినఁగాని యిందలి జగ్గునిగ్గులు తేలవు. అట్లు తేల్చుటకు ముందొకమాట చెప్పవలయును. గద్యము విషయ ప్రధానము. పద్యము రసప్రధానము. కావ్యములో రసము బహువిధములుగా పోషితమగును. వర్ణనము, సంభాష ణము, లోకోత్తరభావన, మనస్తత్త్వ నిరూపణము మున్నగునవన్నియు కథాకావ్యములో రసపోషణమునకు సహకారులగును. ఈ సహకారులను 'బాపూజీ ఆత్మ కథ'లో వెదకినచో ప్రయాసమే ఫలము. ఈ పద్య కావ్యమును రచించుటలో వాస్తవికదృష్టిని వలచిన కవికి స్వాతంత్ర్యము లేదు. అందును ఇది 'సత్యప్రయోగ చరితము.' సత్యమిందు ముఖ్యము. కవితాకళయంతయు ఆ సత్యమును బరివేష్టించి యుండవలసినదే. సత్య మును విడిచి కవితాకళపేర సాముచేసినచో అది కావ్యా ర్థమునకే ముప్పతెచ్చును. కావున చదువరియైనవాఁడు ప్రత్యేకమయిన చూపుతో 'బాపూజీ ఆత్మకథ'ను బఠింపవలసియున్నది.

'బాపూజీ ఆత్మకథ'యందు సంగ్రహగుణము మెండు. గాంధిమహాత్ముని రచనమే యల్పాక్షరముల ననల్పార్థము కలది. సీతారామమూర్తిగారా లక్షణ మున కెక్కడను గొఱఁత రానీయరైరి. తెనుఁగుఁ

దనము పింపిళ్లుగూసిన యీ చంపూకావ్యములో ధ్రాధ్రాళమయిన శయ్య యల్పాక్షర రచనారీతికి వన్నె వెట్టినది. ముఖ్యార్థమునకు భుప్పగలుగనిరీతిగా, నుత్ప్రేక్షాతిశయోక్త్యాదులను వదలి, తనదగు కవితా కళానైపుణ్యమును సీతారామమూర్తిగారు వెల్లడించిరి. వర్ణనములందేమి, పాత్రల సంభాషణములయందేమి కవిగారు వాస్తవికదృష్టిని, కావ్యతాత్పర్యమును, ద్రోసిరాజనక విచిత్రమయిన కవితాపద్ధతిని ప్రదర్శించిరి. ఆయాలక్షణములచేత 'బాపూజీ ఆత్మకథ' భావకళా ప్రధానమయిన వీరకావ్యమై యాంధ్రమహాభారతము ననుసరించినట్లున్నది. రీతిసంప్రదాయము గాని, వక్రోక్తిసంప్రదాయముగాని దదితర రచనా కళా సంప్రదాయములుగాని యీ పద్యకావ్యమునఁ గానరావు.

వర్ణ్యవస్తువును గన్నులకుఁ గట్టునట్లు వర్ణించుట యుత్తమకవితాపద్ధతిగదా! ఆ పద్ధతి 'బాపూజీ ఆత్మకథ'లో నున్నది. దుస్సాంగత్యఫలమును బాపూజి పిన్నప్పుడే యనుభవించెను. ఒకనాఁడు సావాసగాఁడు గాంధిని వేశ్యావాసమునకుఁ జేర్చెను. ఆ సందర్భము శివరామశాస్త్రిగారి యనువాదమున నిట్లు గలదు: ''అతని సంగడము నన్ను వ్యభిచారమునఁగూడ దింపియుండునుగాని వెంద్రుకవాసిలో తప్పిపోయెను. ఒక నాఁడు అతఁడు నన్ను భోగముదానియింటికి తీసికొని పోయెను. చెప్పవలసినవిచెప్పి అతఁడు నన్ను లోనికి పంపెను. చేయవలసినదంతయు లోఁగడనే ఏర్పాటు చేసెను. రొక్కము లోఁగడనే ఇచ్చివేసెను. నేను పాపపుకోఱలలో పడితిని. కాని భగవంతుఁడు అనంత కృపతో నా ప్రయత్నమును ప్రతిఘటించి నన్ను కాపాడెను. ఈ పాపగుహలో నాకు కనులు కనఁబడ లేదు. నోట మాటరాలేదు. నేను పఱుపుమీఁద ఆమె ప్రక్కను కూర్చుంటినిగాని నా నోరు బిగిసిపోయెను. ఆమె ఎంతోసేపు ఓపికపట్టలేక తిట్టుచు తిమ్ముచు ద్వారము చూపెను. దానితో నా మగతనమునకు కళంకము కలిగినటులు సిగ్గుపడి 'భూమి తనలోనికి దారి యీరాదా?' యనుకొంటిని. అయితే నాకీ యాపద తొలఁగించినందులకు పరమేశ్వరునకు మ్రొక్కుచునే యుంటిని.''

విషయ ప్రధానమయిన యీ ఘట్టము సీతారామమూర్తి చేతిలో నే రూపము ధరించినదో చూడుఁడు.

దైవవశతఁజేసి యావంతలోపలఁ
దొలఁగెఁగాని, వాని చెలిమి నన్నుఁ
ద్రోసియుండు నకట దుర్వ్యభిచార కూ
పంబునందుఁ బాపభవనమందు.

అతఁడొకనాఁడు నన్ను
వెలయాలిగృహమ్మును జేర్చి,
యెల్లపద్ధతులను మప్పి,
లోపలికిఁ దాఁబనిచెన్;
దురితోగ్రదేవతాశితతరదంష్ట్రికల్ నడుమఁ
జిక్కితిఁగాని
మదీయదుష్కృతి ప్రతిఘటనం బొనర్చి
భగవానుఁడు నన్ మనిపెన్ గృపామతిన్.

ఆ పాపకందరమం దేమి సెప్పుదుఁ
గన్నులఁ జీఁకటుల్ గ్రమ్ముకొనియె
మందునకే నొక్కమాట వెల్వడదయ్యెఁ
జెమరుచే నొడలెల్లఁ జెమ్మగిల్లెఁ
గంపమ్ము హెచ్చె, నగ్గలమయ్యె గగ్గోలు,
సెజ్జపై బోగపుంజెలువ కెలన
నధివసించితిఁగాని యంకిళ్లు బిగువయ్యె
నా కొమ్మ తడ వోర్వలేక తిట్టి
నెట్టి వాకిలి సూపె; నప్పట్టునందు
వచ్చె నా పుంస్త్వమున కయో మచ్చ యనుచు
సిగ్గువడి తల్లి! వసుమతీ! శీఘ్రముగను
దారి నొసఁగుము నాకంచుఁ దల్లడిలితి.

అటులయ్యును నన్నియు
త్కట దుర్దశనుండి తొలఁచి కాచిన ఘటనా
ఘటనా విశారదునకున్
బటు భక్తిన్ మ్రొక్కుచుంటిఁ బరమేశునకున్.

"But I was saved by the skin of my teeth" అని మహాదేవదేశాయిగారి యాంగ్లానువాదము. 'వెంద్రుకవాసిలో' అని శివరామశాస్త్రిగారి

తెలిఁగింపు. 'ఆవంతలోపల' అని సీతారామమూర్తి గారి బిగింపు. గద్యమున కేవలము 'వ్యభిచారమున'నని మాత్రమే యున్నది. పద్యములలో 'దుర్వ్యభిచార కూపమందుఁ బాపభవనమందు' అని పెంపు. బోగము దానికడనున్న గాంధి బొమ్మ పద్యములోఁ గన్నులకుఁ గట్టుచున్నది. 'ఘటనాఘటనావిశారదునకున్' అని పరమేశ్వరునకు మూలమునలేని విశేషణము. ఇది బాపూ భగద్విశ్వాసమునకుఁ బ్రతిబింబము. గద్యమునలేని యిట్టి మెఱుఁగులు పద్యకావ్యమున ననేక స్థలము లలోఁ గలవు.

గాంధి యింగ్లండులో విద్యార్థిగా నున్నపుడు పోర్ట్సుమత్తులో శాకాహార సభ జరిగెను. దానికి గాంధికూడ వెళ్లెను. ఆయనతోపాటు నేస్తకాఁ డొకఁడు చనెను. పోర్ట్సుమత్తులో వెలయాండ్రు పెక్కురు గలరు. గాంధి, యాయన మిత్రుఁడు నొకయింట విడిది చేసిరి. బసచేసిన వారితో పేకాటయాడుట యిల్లాండ్ర యాచారము. పేకాట మొదలయినది. ముచ్చటలు ముదిరినవి. పచ్చిసింగారము పెచ్చుపెరిగి నది. పేకముక్కల నవలఁబెట్టు నవస్థయు సిద్ధమయి నది. ఇంతలో గాంధిమిత్రుఁడు భగవత్ప్రబోధమునఁ గాబో లతనిని హెచ్చరించెను. ఆ హెచ్చరికను జదువుఁడు.

బళిరె! ఁబా ఘోరకలికి నిక్షేపమునకు
నకట! నీవును బానిస వగుదువోటు
వలదు వలదిందు నీ వుండ వలదు వలదు
లెమ్మ లేలెమ్మ పొమ్మ పోపొమ్మ వెలికి
అనవుడు లజ్జాంబుధిలో
మునిఁగితి, నప్పనుపు మస్తమునఁ దాల్చితి, నా
తని మది మెచ్చితిఁ, బదపడి
జననికడన్ నొడువుబాస జ్ఞప్తి కి వచ్చెన్.

పదంపడి

ఊడనిఁ బాడితి, గడగడ
లాడితి, నా నిల్చుసజ్జ కరిగితి, మృగయా
పీడకుఁ దప్పిన హరిణము
జాడన్ నా గుండె లదరె, జడిగొనెఁ జెమటల్

నాఁటిరేయి నిదుర ననుడాయదాయె, నా
యాత్మఁ బెక్కుచింత లలముకొనియె,
నిదియె నాకు లాఁతియింతులపట్ల వి
కారమొదవ మొదటిసారియాయె.

అంత నెంతచెట్టయయ్యె దైవంబ! యి
ప్డే మరిల్లియున్న నెట్టులగునొ
యని తలంచి యింకనైనఁ బరాకును
దలఁగవలయునంచుఁ దలఁచినాఁడ

అవల నిది వాసయోగ్యమైనట్టి తావు
కాదు కాదనియెంచి సంగాతిఁ దొఱఁగి
నాఁటి వఱునాత లేచి పైనంబుగట్టి
వీడనాడినవాఁడ నప్పాడువీడు.

భావవేగమువెంట పరువెత్తిన భాషాప్రయోగము నకు నుదాహరణమయిన కూర్పిపద్యములలోఁ గలదు. గాంధిని హెచ్చరించు నారాటము తద్వాక్యములలో స్పష్టముగాఁ గలదు. గాంధి పొందిన సంతాపము, పోర్ట్సుమత్తుపై నాయనకుఁ గలిగిన యేవగింపు, దానిని వదలివెళ్లవలయునను తొందఱపాటు సర్వమును బాలకుఁడు చూచుచున్నట్లే యిందు వర్ణింపఁబడినవి. వీని సొగసునకు శబ్దాలంకారము తోడయినది. గాంధి వఱునాతనే లేచి పోర్ట్సుమత్తును వీడెనని సీతారామ మూర్తిగారు వ్రాసిన, మహాదేవదేశాయి యాంగ్లాను వాదములో ".........I remember I left ports-mouth the next evening, my companion staying there sometime longer" అని యున్నది. శివరామశాస్త్రిగారును 'ఆ మఱునాటి సాయంకాలమే' యని తెలిఁగించిరి. తానెప్పుడు బయలుదేరినది గాంధి మహాత్మునకే గుర్తులేదు. ఎంతో వేదన పొందిన గాంధి మఱునాఁటి సాయంకాలముదాఁక నచ్చట నుండుట కావ్యన్యాయమునకేకాక లోకవృత్తమునకు విరుద్ధము. సీతారామమూర్తిగారు 'వఱునాత'యని మార్పుచేసిరి. ఈ మార్పు వెళ్లిపోవలయునను గాంధి యారాటమును బహుధా సూచించుచున్నది.

గాంధి మొదటిరోజులలో నందఱవంటివాఁడే. పెండ్లియయిన మొదటిరోజులలో ఆయనకు కస్తూరి

బాయి శీలమునుగూర్చి శంకలు కలిగినవి. 'నే నేకపత్నీ వ్రతస్థుఁడనయిన, కస్తూరిబాయి పాతివ్రత్య మవధరింపవలదా?' యను నూహ మట్టె పెరిగి శంకలకు నిలయమయినది. ఇంకేమున్నది? గాంధి కట్టుపెత్తనము సేయ మొదలిడెను. ఆయన యిల్లాలిని శాసించిన విధానము గనుఁడు.

నాకన్నంతయు నచ్చెలి
పోకడపై నుండునెల్లపుడు; సందేహ
వ్యాకులిత చిత్తులకు నే
లా కావలెఁ గార్యకారణాన్వయ మిస్సీ!

ఇరుగిండ్లకుఁ బొరుగిండ్లకు
నరుగందగ దస్మదాజ్ఞ నందక నీ, వం
చర లేకయ శాసించితి
గరిత; నిదియ మూలమయ్యెఁ గలహంబునకున్

ఇది యొకబందియై వెలసె నింతికి;
నిట్టి కడింది కర్జముల్
ముదిత సహింపదయ్యె;
దన ముచ్చట హెచ్చినచోటికేగ
నా ముదలఁ దొలంగె;
నట్లగుట ముమ్మరమయ్యె మదీయకోప,
మా సుదతి స్వతంత్రతాగరిమ
సుస్థిరమయ్యె; నింకేమి చెప్పుదున్

అనుమానములు కలుగరాదు. కలిగినవెంటనే లోకానుభవము చాలనివాఁడు ముందు వెనుక లాలోచింపక శరవేగముతోఁ దాను జేయఁదలఁచుకొన్నది చేసి తీఱును. ఫలము సైత మా వేగముతోనే ప్రాప్తించును. గాంధి కుఱ్ఱవాఁడు. అతనిలో ననుమానములు పుట్టుట, పుట్టినవెంటనే కస్తూరిబాయిని శాసించుట, యామె బిఱ్ఱబిగిసిపోయి యెడ్డెమన్న తెడ్డెమనుట వేగముగా జరిగిన లీలలు. ఈ లీలావిలాసమును జిన్నచిన్న వాక్యముల కూర్పుగల చంపకమాలావృత్తము సూచించుచున్నది. ఇది యొక రకమయిన కవితాశిల్పము. మొదటి పద్యమున నర్థాంతరన్యాసాలంకారము కలదు. మూలమున నిది లేదు. శివరామశాస్త్రిగారి తెలిఁగింపులో 'కాని అనుమానమునకు కారణములతో ఏమిపని?' యని మాత్రమే యున్నది.

శివరామశాస్త్రిగారి గద్యమునకు, సీతారామమూర్తిగారి పద్యమునకుఁ గలవాసి చూపుటకు, పద్యకవి ప్రకరణోచితముగా నెట్టికూర్పు చేసెనో తార్కాణించుటకు నొక చిన్నఘట్టము చాలును. పెండ్లియయిన క్రొత్తలో గాంధి కాముకుఁడు. గద్యగ్రంధమున ఆ ఘట్ట మిట్లున్నది.

'నేను మిగుల భార్యాసక్తుఁడను. పాఠశాలయందును అదే తలపోత. ఎప్పుడు చీఁకటిపడునా, ఎపుడుపోయి వ్రాలుదునా అనియే బెంగ. ఎడఁబాటు దుస్సహమయ్యెడిది. కల్లబొల్లి మాటలతో నడిరేయి వఱకు నిదురఁబోనిచ్చువాఁడఁగాను.'

దీనికి సీతారామమూర్తిగారు వ్రాసిన పద్యమును జూడుఁడు.

భార్యానురాగం బపారమై నెలకొంట
బడినైన నాకదే గొడవరేఁగి
దినకరుం డపరాంబుధిని గ్రుంగు టెప్పుడో
కాసంతచీఁకటి క్రమ్ము టెపుడొ
యుడరి లేజవరాలికడ వ్రాలు టెప్పుడో
మించుఁ బోడిని గుస్తరించు టెపుడొ
చెలువ చిన్నారిచూపులఁ గాంచు టెప్పుడో
జిలిబిలి సరసముల్ చిమ్ము టెపుడొ
అని నలంగితి, దుర్భర మా వియోగ,
మవసరం బున్న లేకున్న నవియు నివియుఁ
గల్లబొల్లులు వల్కి వాల్గంటి కేను
జెప్పవడనీయ నద్దమరేయివఱకు.

గాంధి చేయఁదలఁచిన చేష్ట లొకక్రమమున నున్నవి పద్యములో.

'బాపూజీ ఆత్మకథ' యందలి రీతి ప్రసన్నము. సాధుసుందరము. పద్యముల నడక యెక్కడను గుంటువడదు. అన్వయక్లిష్టత యెందును గానరాదు. ఏ చిన్న విషయమును జెప్పినను రీతి గజగమనముతోఁ గొనసాగి

పోవుచుండును. సీతారామమూర్తిగారి పద్యరీతి కొక యుదాహరణ మిచ్చినఁ జాలును. పోలక్ పెండ్లి బారు బూరులు లేకుండ జరిగినది. కాసుగూడ కర్చు గాలేదు. అప్పుడు కవిగారు వ్రాసిన పద్యమిది.

వాద్యములు లేవు, క్రొత్తవల్వలును లేవు
రవణములు లేవు, మంత్రతంత్రములు లేవు
పందిళులు లేవు, విందుల పసలు లేవు
నడిచె దుగ్గానియును వెచ్చపడక పెండ్లి.

వక్తృహృదయమునుబట్టి రీతి మాఱుట కవితా కళలో నొక ముఖ్యాంగము. తిక్కనవలె నీ గుట్టు నెఱిఁగిన కవు లెందఱో లేరు. తిక్కన బాటపట్టిన సీతారామమూర్తిగా రా ధర్మమును బాటించి ప్రసన్న రీతితోఁ బద్యములు వ్రాసిరి. గాంధి సీమకేగ నిశ్చ యించి బొంబాయి చేరెను. ఆనాఁడు ఖండాంతర ప్రయాణము నిషిద్ధము. గాంధికులము వారొక సభ చేసి యాయనను బిలిపించిరి. 'కులపెద్ద' యగువాఁ డొకఁడు 'సీమకేగుట మానుము. అది కాని పని. సీమలో కులాచారములు నడపుట దుస్సాధము. అట దుర్భోజనములు చేయుట తప్పదు' అని గాంధికి హితబోధ చేసెను. ఆయన యిట్లు సమాధానము చెప్పెను:

అనవుడు సీమకేగుట రవంతయు
దూష్యము గాదు, విద్దియన్
బనివడి యభ్యసించుటక
పైనముఁ గట్టితి, నేను మాంసమును
దిననని కల్లుద్రావనని
దీక్షమెయిన్ సమయం బొనర్చితిన్
జనని సమక్షమం; దదియ
సాఁకు ననుం బరభూమి నెంతయున్

అని నేఁబల్కిన సెట్టి యిట్టులనెఁ;
గుట్టా! సీమకుం జేరినం
తన నీ దీక్షలు నీ ప్రమాణములు
నీ ధర్మంబులున్ జాఱు; నా
కును నీ తండ్రికి నున్న తియ్యమది
నీకుం దెల్లమే; కానఁ గై
కొనుమా మద్వచనంబు, మేలుకొనువా,
కొంచెమ్ము తర్కింపువా

ఇది 'బాపూజీ ఆత్మకథ' పరామర్శ. సీతారామ మూర్తిగారు గాంధిమహాత్ముని లోవెలుఁగును దెలుఁగు పలుకుబడిలోఁ జూపి, దానిని రసస్థితికిఁ గొనిపోయిరి. గాంధేయ ధర్మముపట్ల మక్కువలేని కవికి నిట్టి సృష్టి సాధ్యముగాదు. తిక్కన 'సాత్యవతేయ సంస్మృతి శ్రీ విభవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ' భారతాంధ్రీకర ణమునకుఁ బూనుకొనెను. సీతారామమూర్తిగారు గాంధేయపథమునఁ బ్రయాణము చేయుచు బ్రదుకును దిద్దుకొనుచున్నారు. గాంధికి ఋణపడితినని వా రనుకొని యీ కవితాసృష్టి కుద్యమించిరి. వారి పల్కు లను వినుఁడు. ఈ పల్కులు 1951 సం॥ నాఁటివి.

ముప్పదియేండ్లనుండి తృణమో
కణమో తినుచున్నవాఁడ నో
యప్ప! భవద్వచోవిభవ;
మన్యుఁ డెఱుంగకపోవుఁగాక, యీ
యప్పు భరింపరానిబరువై
నిను నచ్చుపుఁ దెలు బాస నీ
చొప్పున దీర్చుకొందు;
ఋణశుద్ధి కిదే సరిపుచ్చుకొందువా?

గాంధి విశ్వరూపమును దెనుఁగునకు దింపిన యేకైక నవీనాంధ్రకవి తుమ్మల సీతారామమూర్తి గారు. కావుననే వారు 'గాంధికవిని నేను' అని నిశ్శంకముగా ఱొమ్ము విఱుచుకొని చెప్పఁగలిగిరి. అది నిజముగూడ.

అవ్యక్త లిప్తలు

శ్రీ మాదిరాజు రంగారావు

నాపైనుండి దూకిన రాత్రి
నిలచింది ఆవలిగట్టున
వాలిపోయింది చంద్రబింబం
ఎదురుగా సవిత్రురూపం.

నిశ్శబ్దంగా నిర్వ్యాపారంగా
ఉన్నట్లు కన్పిస్తుంది ఈ క్షణం!
నేను నడుస్తున్నా
ఉదయ శిఖరమ్మై.

ఎరుపునుండి తెలుపులోకి
మారుతోంది ఉదయ సంధ్య.
కన్పిస్తూ వికస్వర రేఖలు
విన్పిస్తూ ఆనందలహరులు.

ముంగిట తారాడుతోంది గాలి
లోలోన ఆలాపిస్తూ రాగం.
ఎదురుగా నిలచిన వెలుగు
లోలోన పొంగుతోంది అనురాగం.

దిక్కుల్లో వెలుగువలె
నరాల్లో నెత్తురు.
నదిలో ఆర్ద్రతవలె
ఊహలో అనుభూతి
సూర్యుని తేజం వలె

చింతనలో ఔజ్వల్యం !
నేను–నేను కరగుతున్నా
మండి–కర్పూరంవలె.

ఎవరికి తెలీకుండా
ఎపుడో విరిసింది గగనపద్మం
వేల రేకులతో
పూర్ణ బింబమై.

కన్పిస్తూనే ఉన్నాడు సాలీడు
తిరుగుతూ కొమ్మనుండి కొమ్మకు
ఎంతో శ్రీమతో అల్లుతూ
వెండి దారాలగూడు.

ఒక్క గాలితెర వీచి
ఒక్కమంచు పొర సోకి
ఏ దార మెక్కడ తెగేనో ?
ఈ సాలీ డెక్కడ దాగేనో ?

కనులు ముకుళిస్తే
రాత్రి కన్న కలలే
పొందేనా సాక్షాత్కృతి ?
కాంతివర్ణ చిత్రింతో.

ఈ సృష్టి చిత్రం
భ్రిమోదిత స్వప్నమా ?
కామ్య, కాదు ఇప్పటికి
పరమ యథార్థ రూపం.

నా చూపు ప్రసరిస్తోంది
పొదిగికొని వర్ణాలెన్నో
ప్రయాణిస్తున్నాను నేను
కాంతి మనోభూమికలో.

అ మృ త లి ప్త లు

నా కళ్ళు వదలాయి కలలు.
నా చూపు చిమ్ముతోంది వెలుగు.
నా చిత్తం సరిస్తోంది చైతన్యం.
నా హృది స్పందిస్తోంది సంగీతం.

ఇక్కడినుండి చూస్తే
చూపు మేరలో
నే చూడవలసిన వస్తు
ప్రతిబింబ రూపం.
ప్రతిబింబంలో నేను,
అన్నివర్ణాలూ ఎక్కడివక్కడ విడి
మిగిలింది ఒకే వర్ణం 'తెలుపు'.
చిత్రమై సంగీతమై కవితయై.

అంతర్నాటిక - భవభూతి ప్రతిభ

"కుమార భారతి"

ఉత్తర రామచరిత్ర మొదటి యాఅంకముల కథ యొకయెత్తు, సప్తమాంక నిర్మాణ మొక్కటే యొకయెత్తు. ఇందే యంతర్నాటిక విషయమున్నది. తన్నిర్మాణగత మహాకవి ప్రతిభ ప్రస్తుతాంశము.

దీనిలో నాల్గంశములున్నవి.

1. గర్భాంక స్వరూపము — పూర్వచరిత్ర. 2. ఉ. రా. చరిత్ర గర్భాంకస్వరూపము. 3. ప్రధాన నాటకముతోడి తత్సమన్వయము. 4: కుందమాల చివరి యంకమునకు దీనికినికల భేదసాదృశ్యములు.

అంతర్నాటకమునకు గర్భాంకము, గర్భనాటిక యని నామాంతరములు. గర్భాంకమనగా 'నంకోదర మందుండు'న దన్న నిర్వచనము విశ్వనాధకవిరాజుది. ఇది నాందీప్రస్తావనలతోకూడి బీజఫలసమన్వితమై యుండు నని పై యాలంకారికుడు బాలరామాయణమందలి సీతా స్వయంవరము నుదాహరించెను.

భాస కాళిదాసులం దీ గర్భాంకప్రస్తావన కన్పిం పదు. కాని మాళవికాగ్నిమిత్ర మందలి మాళవికా నాట్యఘట్టము — విక్రమోర్వశీయమునందలి లక్ష్మీ స్వయంవరము కొంతవరకు గర్భాంకచ్ఛాయలు కల్గి యున్నవి.

మాళవిక నాట్యము చేయుచుండగా నామెను గుఱించి, యామె నాట్యమును గుఱించి విదూషకు నితో రాజు ముచ్చటించును. ఇది పరస్పర రతిభావ వృద్ధిహేతువైన ఘట్టము. రంగమం దన్యరంగ నిర్మా ణము—అంతరరంగనాట్యమును ప్రధాన నాటకరంగ మందలి వ్యక్తులు ప్రేక్షకులై యాంతర రంగ నాట్య విమర్శన చేయుట గర్భాంక లక్షణము. మాళవిక నాట్యము—అంతరరంగము—ప్రధానరంగపాత్రలు రాజు విదూషకాదులు ప్రేక్షకులు. రెంటికి ప్రేక్షకులమైన మనము. ఇదే గర్భాంక ప్రధాన స్వరూపము. కావున గర్భాంకబీజమిదే యనవచ్చు. లక్ష్మీ స్వయంవర ప్రద ర్శనమున ఊర్వశి లక్ష్మీ పాత్రధారిణి. పురుషోత్తమా యనుటకు పురూరవాయని, భరతశప్తయై భూలోక వాసినియై పురూరవునితో నివసించును. ఇది నాయికా నాయక సమన్వయరూపమైన శృంగారరసనిష్పత్తికి హేతువగుచున్నది. కాని యీ స్వయంవరము రంగ ప్రదర్శితముకాక సూచింపబడినది. గర్భాంక బీజావస్థ యిది.

శ్రీ హర్షుని ప్రియదర్శికలో నీ గర్భాంక పల్లవ దశ కన్పించును. ఉదయనుడు ప్రియదర్శికా సమా గమోపాయము నన్వేషించుచుండును. ఇంతలో నంతః పురమున వాసవదత్త—ఉదయనుల పూర్వప్రణయో దంతము నాటకముగా ప్రదర్శింపబడునని తెలియగా నుదయనుడు విదూషకుని సాయమున తానే యంతర్నా టికోదయనుడై ప్రియదర్శిక-(వాసవదత్త పాత్ర ధారిణి)ప్రక్క నటించును. ప్రేక్షకులు వాసవదత్త, అంతర్నాటికా రచయిత్రి.

ఇందలి శృంగారము ప్రధాన నాటక శృంగార మును పోషించుచున్నది. ఇదొక చక్కని కల్పన. (This act is beyond a shadow of doubt high-wright of this play, where our play wright exhibits his shrewd craftsman-ship. The risky intrigue calculated to effect a union between the two lovers and the play with in the play are the manifestation of his dramatic skill of which he is proud'— Sri Harsha's plays—P. 40.)

కాని యిందు ప్రస్తావనాదులు లేవు. ఇందుచే నిది పల్లవావస్థ యనవచ్చు. ఇదే భవభూతి కల్పన కాధారము.

ఇతని తర్వాతివాడగు రవివర్మభూపాలుడు తన ప్రద్యుమ్నాభ్యుదయ నాటకమున చక్కని యంతర్నాటికను నిర్మించెను. అదే రంభాభిసరణము. ఇదియు ప్రధానేతివృత్తమునకు దోహదముచేయుచు శృంగార ప్రాధాన్యమును పోషించుచున్నది.

ఇట్లంతర్నాటిక ప్రధాన నాటకమందలి యంగి రసపోషకమై కన్పించుచున్నది.

భవభూతికల్పన కుందమాలకు పైన వెలసినది. కుందమాలకు ఉ. రా. చరిత్రకు చాల సాదృశ్యము లున్నవి. అందలి చివరి యంకమే యిందలి సప్తమాంకము. అందు సీత తన పాతివ్రత్యమును నిరూపించుకొనుటకై ప్రతిజ్ఞచేసి భూదేవిని ప్రార్థింపగా నామె సాక్షాత్కరించి యామె పారిశుద్ధ్యమును లోకమునకు చాటి చెప్పను. వాల్మీకి సీతను రామున కప్పగించును. ఇందు వాల్మీకి రామునకు సీత నప్పగించుటలో కొంత మొఱటుదనమున్నది. అది యట చూడవచ్చు. దానిని పరిహరించుటకై భవభూతి విచిత్ర కల్పన గావించెను. అదే యీ యంతర్నాటిక.

ప్రధాన రసదృష్టితో కవి కొన్ని యయథార్థములైన కల్పనలు చేయును. అవి కేవల మాలంకారిక దృష్టితో చూడదగినవేకాని సత్యమా—యసత్యమా యన్న దృష్టితో చూడరాదు. రసస్పష్టికై కవి చేయు కల్పనలో వాస్తవికదృష్టికాని—లోకానుకారియైన కథాదృష్టికాని పనికిరాదు. ఇందుచే భవభూతి యంతర్నాటకమును రసదృష్టితో చూడవలయునేకాని యది సమూలకమా, యమూలకమాయన్న వివేచన వ్యర్థము. ఇందుకే యంతర్నాటికాప్రారంభ మందే రామునిచే 'ఈ కావ్యార్థము సత్యమా, యసత్యమాయని శంకింపదగినదికాదు'అని కవి యన్పించుట జరిగెను. అంతర్నాటికాంతమున మఱల రాముడే యన్నాడు 'ఇదం తయుః ప్రత్యక్షముగా ననుభవించుచున్నను నాకు నమ్మకము కలుగకున్నది'యని. ఈ రెండు మాటల నడుమ అంతర్నాటిక యున్నది. ఆ మాటలును నాయకునివి. కావున నవి సార్థకములు.

ఈ యంతర్నాటకము రెండు రంగాలుగా విభజింపబడెను. దీనికి కర్త భగవంతుడైన వాల్మీకి. నాటకము నభినయించు వా రప్సరసలు. ప్రేక్షకులు పౌరజానపదులు, రామలక్ష్మణులు, సకలదేవతలును. ప్రదర్శన స్థలము పావన గంగాతీరము.

ఆసన్న ప్రసవయైన జానకి గంగలో బడును. గంగా వసుంధరలామెను కాపాడి కవలలను రక్షింతురు. జృంభకాస్త్రములు వారి నాశ్రయించును. సీత తనలో తన్ను లీనము గావించుకొమ్మని తల్లిని ప్రార్థింప నామె పిల్లలకు బాల్యము తీరునందాక నిలువుమనుట; సీత యంగీకరించుట, ఇది ప్రథమరంగము. ఈ కథ ప్రథమ—ద్వితీయాంకములకు నడుమ జరిగినది. ఇది ప్రధాన నాటకములో రంగ ప్రదర్శితము కాలేదు. అట సూచింపబడి యిచట ప్రదర్శింపబడినది. కథా కల్పనలో—ఇతివృత్త విభాగమున నిదొక మహా విషయము. ఈ ప్రథమరంగమం దప్సరసలు నటించిరి. గంగా వసుంధరా సీతాది పాత్రలు వారే ధరించిరను కొనవలెను—సూత్రధారుడు చెప్పిన మాటలనుబట్టి.

ద్వితీయ రంగ మద్వితీయ కల్పన. అది 12 ఏండ్ల తర్వాతి కథ. ఇదే నాటకాంతము. ప్రథమ రంగము ప్రధాన నాటకమున కలిసిపోవుట యిందున్నది.

ఘూర్ణితజాహ్నవీపాథస్సులనుండి గంగా వసుంధరలు సీతను పైకితెచ్చి యరుంధతి కప్పగించుటతో నిది మొదలు. సీతాదేవి లోకాంతరమునందున్న సంగతి తెలిసి మూర్ఛిల్లిన రాముని యరుంధతి యానతి చొప్పున సీత స్పృశించి ప్రబోధితుని చేయును. అరుంధతి సీతను రాముని కప్పగించును. అప్పగించుచు 'ఈమెను మీరు పట్టపు రాణిగా పరిగ్రహింపదగు'నని పౌరజానపదులను ప్రశ్నింపగా వారంగీకరింతురు. సీతారామ కుశలవ సమాగమమున నాటకము ముగి

యును. ద్వితీయరంగమందలి సీత సత్యసీత, అప్సరస కాదు.

ఈ నిర్మాణమందలి ప్రతిభ యేమి?

ప్రథమరంగమందలి వృత్తాంతము ద్వితీయాంక ప్రారంభమందలి మిశ్ర విష్కంభమున సూచితమైనది. దీనికిచట స్పష్టత యేర్పడినది మఱియు సీత లోకాంతరగతయైనదని పౌరజానపదులకు తెలుపబడినది. సీతా పాతివ్రత్యమును గంగా వసుంధరలంతవారు స్తుతించిరి. కాగా దేవి సచ్ఛీలమయోధ్యా పురవాసు లెఱిగి కొన్నారు. సీతను పరిత్యజించుటలో రాముని దోషము లేదనియు నది 'పరిపక్వ పూర్వకర్మానుభూతి'యనియు గంగచెప్పినది. ఈ దృశ్యమును చూచిన యయోధ్యావాసుల మనస్సులందు 'సీతారామ పునస్సంయోగము కలిగిన బాగుండు'నన్న భావమంకురించును. ప్రథమరంగ ఫలితము—ప్రయోజనమిది. దీనినే కుందమాలా కర్త నాటకాంతమున—

భూదేవి—వైదేహి పతివ్రతయేకదా—
పౌరులు—(అంజలించి)
సహజ పరిశుద్ధ శీలయౌ సతి, జనాప
వాదజీమూత పిహితయై వాడువారి
శరదృతు విధూత వారిద చంద్రు పగిది
దేవి! నీ దయ వైదేహి తేజరిల్లె!

ఆలు మగలు తిరిగి యేకమగుట యేమి విడ్డూరము—అని వ్రాసెను. (అనువాధము నాది)

ఈ భావము గమ్యమానమగునట్లు ప్రథమ రంగ నిర్మాణము చేయుటచే భవభూతి కల్పన కుందమాల కుపరి యనుట.

ఈ భావముతో ప్రథమరంగము ముగిసినది. అందే సీత లోకాంతరగతయైనట్లు చెప్పబడెను. ఆ భావము కల్గినవారి కిట్లు నాటకము ముగియుటతో వారి హృదయములు బద్ధలుకావో? ఇదేమి ముగింపు! అట్టి పుణ్యదంపతు లేమి? ఇట్టి ముగింపేమి? ఇది ప్రేక్షకుని భావన. ఇందుకే ప్రథమ రంగాంతమున లక్ష్మణు డన్నాడు వాల్మీకి నుద్దేశించి—ఏష కిల తే కావ్య పరమార్థః—అని. 'ఇదేనా నీ కావ్యపరమార్థము.' ఈ ప్రశ్న యెవరిది? రామాయణ కథాశ్రోతది. లోకానిది. యుగయుగాలలోవచ్చు మనుష్యజాతిది. లక్ష్మణునినోట నన్పించినాడు మహాకవి. ఐనచో భవభూతికి రామాయణపు ముగింపు నచ్చలేదా? మఱి ద్వితీయాంకమున రామాయణము నంతగా స్తుతించెనే? (ఆత్రేయి వాల్మీకి రామాయణమువ్రాసె ననగా విన్న వనదేవత 'మండితస్సంసారః' యన్నది. లోకము ధన్యమైనదట!) మఱి యిచట ముగింపు నాక్షేపించుచున్నాడు. సమన్వయ మేమి?

వాల్మీకి మహర్షిచే చిరకాలము లోకాంతరమున నుంచబడిన సీత భవభూతి ప్రజ్ఞానమున నత్యద్భుతముగా పైకి గొనిరాబడినది. ఈ ముగింపు భవభూతిది. (పాద్మ, కుందమాలాదులం దున్నను నిచటి కల్పన వేఱు). ఆతని ప్రతిభ గంగా స్రోతస్విని. అది ఘూర్ణిల్లినది. ఆ యత్యద్భుత ప్రతిభాధునీ కల్లోలము నుండి పునరావిర్భూత సీత. ఇదే విషయ మీ పద్యము చెప్పుచున్నది.

కలఁగుచునుండె గవ్వమున
గట్టిగఁ ద్రిప్పినయట్లు జాహ్నవీ
సలిలము, దేవతల్, మునులు
సంతస మొప్పఁగఁ జూచుచుండ, న
జ్జలముననుండి లేచి యల
సాగర కన్యకఁ బోలినట్టి భూ
తల సుత సీత జాహ్నవియు
ధాత్రియుఁ దోడుగ వచ్చుచుండెడిన్.

(మల్లాదివారి యనువాదము)

దీనితో ద్వితీయరంగ ప్రారంభము జరిగి యదే నాటకాంతమైనది. (సీత వచ్చి రాముని స్పృశించుట యిత్యాదులు).

ఈ రంగవిషయము సీతా పునరావిర్భావము వాస్తవమా? కాదా? యన్న ప్రశ్న యసమంజసమని

మున్నే కవి రామునిచే సూచించెను. మఱి సత్యము కాక యసత్యముకాక యేమగును? అలంకారిక విషయమగును. రసోచిత కల్పనమగును. ఇచట వాస్తవిక కథా దృష్టిలేదు. అనగా సీతారాముల పునస్సమాగమ మబద్ధమా? నిజమా? దీనికి తావులేదు. ఎట్లు? సీతారాములనగా నెవ్వరు? దాంపత్య ప్రతీకలు. వారి కెడబాటు లేదు. వా రర్ధనారీశ్వర తత్త్వము. లక్ష్మీనారాయణ తత్త్వము. ఈ తాత్త్విక దృష్టి భవభూతికి పుష్కలముగా నున్నది. లోకాంతర గతయైన సీత మఱలనెట్లు వచ్చును? ఆ వచ్చినది మానవ సీతకాదు. పతివ్రతా భావము. అది వచ్చి రామునితో కూడుకొన్నది. ఇది విదానదృష్టి (Symbolic aspect). ఇది ప్రాచీనాలంకారికమార్గమే. నాగానంద నాటక రసవిషయమున శ్రీమదభినవులు నాటకమున నాయకునకు నాయికా, రాజ్యప్రాప్తియున్నను దయావీరమునకు తావులేదనియు, నందు శాంతమే రసమనియు, నట్లు ముగించుటకు కారణము నాటకము బుద్ధి విలాసాదులతో నంతము చేయవలెనన్న మహర్షి యనుశాసనమే హేతువన్నారు. అనగా సామాన్య ప్రేక్షకులకు నాటకము లోకానురక్తిని బోధించవలెనే కాని విరక్తిని బోధించరాదు. సాహితీ ప్రయోజన మిదే. ఇందుకే నాయకుడు చావకపోయినను ట్రాజెడీ ట్రాజెడీయే—యన్నాడు అరిస్టోటిల్. (ఇతడు ట్రాజెడీ దుఃఖాంతము కావలెనన్న పట్టుదల గలిగిన వాడైనను సుఖాంతతను సమ్మతించినాడు. ఎందుకనగా, నిది— 'more satisfying to our human sympathies-' అని యతని యభిప్రాయముగా F. L. Lucas తన Tragedy అన్న గ్రంథమున పు. 24 అధస్సూచికలో వ్రాసినాడు.)

కాగా లౌకిక దృష్టితో సామాన్య ప్రేక్షకులు సీతారామ వియోగమున విరసీకృతభావులై పోదురు. ఇందుచే నాటకము విలాసాంతము. అనగా నాయికా నాయక సమాగమముతో ముగిసెను. అనగా వారు నిజముగా నేకమైనారని కాదు. సీతారామ దాంపత్య భావమునకు క్షతిలేదని వ్యంగ్య పరమార్థము. ఇందుకే మహాకవి, రామునిచే ప్రారంభాంతములందు రెండు మాట లన్పించుట. ఈ భావమునే కవి యంతర్నాటకముద్వారా చెప్పినాడు. సీతారాములన్న నాయికా నాయకులేకమైనారన్నమాట సామాన్యదృష్టి. వాచ్యార్థము. కథా విషయము. వాల్మీకము. సీత, పాతివ్రత్య భావముగా కవి కల్పించినాడు. ఇది విశేషదృష్టి. వ్యంగ్యార్థము. పైన వ్రాయబడిన దిదే. ఇది భావుక దృష్టి.

ఈ ప్రతీకార్థము ప్రధాన నాటక రస నిర్ణాయకము.

ఈ నాటకమందలి రసమునుగూర్చి వాదోపవాదములున్నవి గదా! కవి వివక్ష ననుసరించి నిర్ణీతము కావలెను. పైన చెప్పిన విషయము ననుసరించి నాయికా నాయక భావ సమ్మేళనము—దాంపత్యభావ నిత్యత చెప్పబడినది. సీతారామ సమ్మేళనముకాదు. ఐనచో రసము కరుణ విప్రలంభముకాదు. తిరిగి కలిసిన గదా యది. ధర్మవీరమునుగాదు. కాక యొకవేళ నాయికా నాయకులు కలిసికొన్నారన్నను విప్రలంభ ధర్మవీరములకు తావులేదు. ఎట్లు? నాటకము విలాసాంతము కావలెనని మహర్షి యనుశాసనము గదా. అరిస్టోటిలు నట్లే చెప్పెను గదా. అది సామాన్యుల నుద్దేశించి. కథాదృష్టి కలవారి నుద్దేశించి. భావుకుల దృష్టివేఱు. చివరకు నాయికా నాయకులు కలిసికొన్నను కరుణ రసమునకు క్షతి లేదు.

అంతర్నాటిక ప్రధాన నాటక క్లుప్తీకరణము. దీని విస్తృతియే ప్రధాన నాటకము. అంతర్నాటికా ప్రారంభమున సూత్రధారుడువచ్చి సభాసదులతో వాల్మీకి మాటలుగా నిట్లు చెప్పెను: 'మేము యోగదృష్టితోం జక్కగా జూచి కరుణాద్భుతరసమిశ్రమమును బరమ పావనము నగు వచనామృతమును సమకూర్చినాము. ఇది చిన్నరూపకమైనను గౌరవార్హము గావున దీనియెడ సావధానముగా నుండవలెను' అని. ఇది కరుణాద్భుత రస మిశ్రమమట. చిన్నరూపకమే పెద్దరూపకము. ఇందలి పాత్రలే యందలి పాత్రలు. గంగ—అరుంధతి—సీతాదులు. విషయమునదే. కావున రసవిషయము రెంటికి నన్వయించును. కావున ఉ. రా. చరిత్రలో

రసము కరుణాద్భుతము. ఇది కవి చేసిన సూచన. ఇచటి యీ మాట నాటకము మొత్తమున కన్వయించ వలెనని కవి వివక్ష. ఈ చిన్ననాటకమును సావధాన తతో చూడవలెనన్నమాట వ్యంగ్యపరమార్థమైన రస దృష్టిని కవి తానై పాఠకునకు సూచించుట.

ఈ చిన్నరూపక ప్రధాన ప్రేక్షకుడు రాముడు. ఆతని యనుభవమే ప్రేక్షకునిది. ఆతనికి దుఃఖము. ఈతనికి శోకము. ఇందుచే నంతర్నాటక దర్శనవేళ ప్రేక్షకులు దుఃఖపడిరని కవి చాలసార్లు సూచించెను. కావున రసము కరుణము. ఇది యద్భుతరసముచే పునః పునరుత్తరళీకృతమైనది అద్భుతము నేపథ్యమునం దుండి కరుణకు వన్నె పెట్టుచున్నది. దాని కాంతిచే నిది ధగద్ధగాయమానమైనది. ఎట్లు?

నాటకమందలి పాత్రలన్నియు దివ్యములు. నదులు, దేవతలు, వనదేవతలు, మునులు. స్థలము గంగాతీరము. ఋష్యాశ్రమవాటికలు. ఇదొక అద్భుతా లంబనము. రెండు కవి కల్పనకు సంబంధించినది. అంతర్నాటికా కల్పన చూచితిమి కదా. అందలి ప్రతీ కార్థము వినూత్నసుందరము. బహుప్రౌఢము (దీని నంగీకరింపకున్నచో కర్మార్కర్, మల్లాదివారు - ఇట్టి పండితులు చివరియంకమును వట్టి యతుకనుట నంగీ కరించుట. ఒక మహాకవి నిర్మాణమును వాచ్యార్థ దృష్టితో చూచి వారట్లభిప్రాయపడిరి.)

గంగావసుంధరలు సీతను రక్షించుట—జృంభ కాస్త్ర విషయము—స్వర్గవిషయము—కవి వర్ణనలు—పదఘటన—శైలి—సర్వము నద్భుతరసవిషయమే.

అంతర్నాటకమున సీత లోకాంతరమేగెనన్న బాధలోనున్న ప్రేక్షకులకు సుడివడుగంగనుండి సీత యావిర్భవించుట చూచిన వారి కెంత యద్భుత విష యము. కల్పన మన కద్భుతావహము. రామలక్ష్మణు లాశ్చర్యపడిన విషయము చెప్పనక్కఱలేదు.

క్రీస్తు శిశువును చేతులలో నుంచుకొన్న మేరీ చుట్టు దేవతాశిశువులు మండలభ్రమణ చేసినట్లున్న పాశ్చాత్యచిత్రములు చూచినచో దేవతాశిశువు లద్భుత రసాలంబనములని తెలియును. ఇది వచ్చి ముందున్న మేరీ చేతిలోని శిశువు దివ్యశిశువన్నభావమును పోషించు చున్నది. అట్లే The immaculate Conception వంటి బొమ్మలు చూచినచో నేపథ్యము సంతరించు నద్భుత విషయము స్పష్టపడును. Background నందద్భుతముండి fore ground లోనున్న ప్రధాన వస్తువును పోషించుట యందలి పరమార్థము. ఈ దృష్టి తోడనే భవభూతి కరుణాద్భుతమన్నాడు అనగా అద్భుతమైన కరుణ యిందలి రసమని మహాకవి తానై చెప్పినాడు. కరుణకు నద్భుతమునకు స్పర్ధ—సంఘర్షణమున్నది. భిన్నరసస్పర్థ విచిత్రశైలీ లక్ష ణము. భవభూతి దిదే. (ఈ రసవిషయమును శ్రీ వేంక టేశ్వర విశ్వవిద్యాలయముయొక్క Oriental insti-tute Journal Vol XV లో వివరముగా వ్రాసితిని. కావున నిట సంగ్రహింపబడినది.)

ఈ యంక మిట్లు ప్రధానము కావుననే దీనికి సమ్మేళనాంకమని పేరు పెట్టెను. నాయికా నాయక సమ్మేళనము. స్త్రీ పుంభావ రూపమైన దాంపత్య సమ న్వయము. భవభూతి వాల్మీకి సమ్మేళనము. (తాను కల్పించిన అంతర్నాటకమును వాల్మీకి కృతమన్నాడు. తాను పైకితెచ్చిన సీతను వాల్మీకి యానతిబడి పాతా ళమునుండి యట్లు వచ్చెనన్నాడు. తన యంతర్నాటక మునుదెచ్చి వాల్మీకి కథగా భాసింపజేసి యదేయిది, యిదేయదన్నట్లు చూపి, తుదకు భరతవాక్యమున తమ యిద్దఱను కలిపికట్టుగా పొగడినాడు.) నాటక—నాటికాసమ్మేళనము. రెండు నొకటే. ఈ సమ్మేళ నము కావ్యరస నిర్ణాయకము కావున ప్రధానమైనది. నాటకము అద్భుతాంతము కావలెను గదా! అద్భుత మైన యంతర్నాటక ప్రభావముతో ప్రధాన నాటక రస మద్భుతముగా ధ్వనించునట్లు నాటకమును ముగించుట భవభూతి కవితాసరస్వతీ విలాసము. ఆతని వాక్కు తానే యన్నట్లు జగన్మాత సీత వంటిది. గంగ వంటిది. అంతటి పవిత్రమైదికశబ్దము నాన్యతో దర్శనీయము, ఒక్క వ్యాసమహర్షిని వదలి.

నిరంతర త్రిభుజం

శ్రీ కె. ఎస్. వి. నరసింహమ్

చీకట్లు
పేరుకుని వస్తూన్న మునిమాపున
చింతచెట్టు చిటారుకొమ్మ కొసను
చిరునవ్వును వ్రేలాడదీస్తూ
చిరుచుక్క
మినుకుమన్న సాయంత్రాన–

నిలిచిపోడుకున్నావు నీవు
ఆలోచనల కాసారం
గట్టుమీద
ఆవేదనను సితారుగా
మ్రోగిస్తూ
పలుకలేక పలుకలేక
పలుకుతూన్న గొంతులో
ఏ పూర్వ జన్మల
ఏ పురిటిండ్ల
ఏ మూగదైన అస్పష్టమైన
అంధకారాంతర్గతమైన
ఆక్రోశాన్ని పలికిస్తూ!

చేతివ్రేళ్ళ కొసనుంచి
ఒకానొక మౌన విద్యుత్తు
పారింది
(ఒకానొక చైతన్య సరిత్తు)

అపుడే కదా
అన్నా!
విన్నాను నేను
నీ పాట
ముళ్ళడొంకల నడుమ బోరగిల పడిపోయి
'నుదుటి వ్రాత'
నెత్తుటి గీరలలోకి
అనులిఖింపబడి
లేవాలనుకుంటూ లేవలేక
పోతూ
విన్నాను
నీ పాట
తుమ్మడొంకల
మధ్య బోరగిల పడిపోయి
విన్నాను
మట్టిరేణువుల లోంచి
ఇంకా ఇంకా ఆ కిందగా
బలి
చేసుకున్న లోకం నుంచి
అన్నా! విన్నాను
నిన్ను చూడలేదు, కాని నీ
పాటను
ఆనవాలు కట్టాను!

2

చీకట్లు
వెలుతురు నాటకానికి
అంతాన్ని సూచిస్తూ
వాలినప్పుడు—

నిరంతర త్రిభుజం

అప్పుడే—
ఏదో అతీంద్రియ దృష్టి
అబ్బింది నాకు—లేకుంటే
ఎలా కనుగొన్నాను ఆ
దృశ్యాన్ని - అదే
నీ నిరుపేద విగ్రహం
అయోమయం అంచున నిల్చొని
అంతర్ముఖుని వలె
నిశ్వాసం గడ్డకట్టి
మానవాకృతి తెచ్చుకుని
నిలిచినట్లు—
కొంతసేపటికి నొప్పినొప్పిగా కురిసిన వెన్నెలలో
తలదిరచుకుని
షరాయి జేబుల్లో
చేతులు పూడ్చి
నడిచి పోయావు.
నాకు బాగా గుర్తు అపుడు పొడిచిన
నాలుగు నక్షత్రాల నీలి ఆవరణ నడుమ
సన్నటి చల్లటి రాగాలు రెండు
దండలు మార్చుకున్నాయి.

ఓహో! అవును నిజం!
నా కబ్బింది
అతీంద్రియ దృష్టి,
అన్నా—అప్పుడు నువ్వు
ఆకుపచ్చని కొండ చరియను
సర్రిన ఎక్కేశావు కొండకొన కొమ్మన
ఆగి నిలబడి చక్కున
చెయ్యి షరాయి జేబునుండి తీసి
పైకెత్తి

గాలిలో ఊపావు
నాకేసి -
నేనంటూ ఉన్నాననుకున్న
నీ విశ్వాసం కేసి !
నేనూ నీ విశ్వాసమూ
శాశ్వతంగా నిలబడవలసిన
అనంతం కేసి !!

3

చీకట్లు
కేరింతలాడుతూ అల్లుకున్న
ఈ మునిమాపున
ఓడిపోయిన వెలుతురు
కార్చిన కన్నీటి
బిందువుల వలె
చుక్కలు మెరుస్తూన్న సాయంత్రిన

ఆనందం అంచున నిలబడి
ఆత్మీయతను సితారుచేసి
అనురాగపు టపరంజి వేళ్ళతో మీటుతగా
పాడుతున్నాను
అన్నా—
నువ్వు పాడిన పాటను
నువ్వు అసంపూర్ణంగా
వదిలి వెళ్ళిన గీతాన్ని
పూరిస్తున్నాను.
ఈ గాలికి
ఈ మట్టికి
ఆకాశానికి
వినిపిస్తున్నాను—
పాట—నువ్వుపాడిన పాటే!

నిరంతర త్రిభుజం

అదే పల్లవి -
అచ్చంగా చిగురాకు వంటి
చిన్న పల్లవి !!
కాని, నేను కూర్చే చరణాలు
వెలుగు చరణాలు !
జిలుగు చరణాలు !!
నేను నిన్ను కలుసుకునే లోపల
నీ భుజంపై చెయ్యివేసి
నీ నుండి ఒక్క
గుర్తింపు మాట వినే లోపల
నిష్క్రమించావు నువ్వు.
అందుకే ఈ పాట—
ఇది నీ పాటే
—కాని నేనూ పాడుతున్నపాట -
నీకు అంకితం !
అన్నా నీకు తెలుసు
దీని అర్థం
ఈ పాట నాకూ
నువ్వు అంకిత మిచ్చావని !
అందుకే మరి ఇది
నిరంతర త్రిభుజం !!

ఓరుగంటి అజ్ఞాత విద్వత్కవి నరసింహర్షి

ఆతని శాసన కావ్యము - సిద్ధోద్వాహము

శ్రీ పి. వి. పరబ్రహ్మశాస్త్రి

కాకతీయ రాజాదరణమునకు బాత్రులైన విద్వత్కవి పుంగవులలో విద్యానాథుడు, శివదేవయ్య మున్నగు వారు తమ గ్రంథములవలనను; అచింతేంద్రుడు, బాలసరస్వతి, మయూరభట్టు మున్నగువారు తమ శాసనములవలనను పండితలోకమున ప్రసిద్ధినొందిరి. అంతియేగాక ప్రతాపరుద్రనృపతి స్వయముగ సంస్కృతమున యయాతిచరిత్ర, ఉషారాగోదయము అను రెండు నాటకములను రచించి భారతభారతికి ఆంధ్రావనియందు రాజమర్యాదలు సైతము గావించిన విద్వన్నృపతి. అట్టి మహనీయుని (క్రీ. శ. 1290—1323) రాజాస్థానము నలంకరించి యిప్పటివరకు మరుగుపడియున్న మరొక గొప్పవిద్వత్కవి యిటీవల జరిగిన శాసనపరిశోధనల ఫలితముగా తెలియవచ్చు చున్నాడు. ఇతనికి చెందిన కృతులెవ్వియు తాళపత్ర గ్రంథరూపమునగాని, ముద్రితగ్రంథరూపమునగాని యిప్పటివరకు తెలియవచ్చుటలేదు. ఇతడు తన కృతులనుగూర్చి ఓరుగంటి శిథిలదుర్గమునందు ప్రస్తుతము శంభునిగుడికి ప్రక్కనున్న ఉన్నతములగు శిలాతోరణములమీద మల్చింపించుకొనెను. ఇతనిపేరు నరసింహర్షి లేక నృసింహకృతి. రుద్రమదేవికి ప్రతాపరుద్రునికి రాజగురువని ప్రసిద్ధిగాంచిన విశ్వేశ్వర శివాచార్యుడితని తండ్రి. కనుక విద్యానాథుని మేనల్లుడగు గంగాధరకవియొక్క పుత్రుడగు నరసింహకవి యీతడే ననుకొనరాదు. విద్యానాథునికి సమకాలికుడై రాజద్వారములపైననే తన గొప్పతనమును చాటుకొనగలిగిన ప్రతిభాశాలి యీ నరసింహఋషి.

ఈ నరసింహుడు ప్రతాపరుద్రుని సమకాలికుడని యీ క్రింది శ్లోకమువలన తెలియగలదు. ఇది కోటలో 'ఏకశిల'యనబడు శిలాతలమున చెక్కబడియున్న శాసనము.

> అవ్యాదుర్వీ ముదధిరశనా మగ్రణీః కాకతీనాం
> విద్యాశాలీ విదితవినయో వీరరుద్రాభిధానః।
> యాత్రాకాలే విజితహరితో యస్యసేనా గజానాం
> మధ్యే కచ్చిన్మలయ శిఖరీ మాల్యవాన్మందరోవా॥
>
> నరసింహర్షేః।

ఇందు కాకతీయులలో నగ్రగణ్యుడగు వీరరుద్రుడు దిగ్విజయ మొనర్చువేళ యతని సేనాగజములు మలయాది పర్వతములను బోలియున్నవని చెప్పుటచే నతడు 'భూభృత్' పదవాచ్యుడగుట సార్థకము కాగలదని వర్ణింపబడెను. శ్లోకాంతమున 'నరసింహర్షేః'అని కవి తన పేరునుగూడ చేర్చుటను బట్టి వారి సమకాలీనత స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతేగాక ముందు చెప్పబోవు 'విశ్వేశ్వరసూనోః నరసింహర్షేః కృతిః' ఇత్యాది కృతికర్తయొక్క నామనిర్దేశములు రాజగురువగు విశ్వేశ్వరపండితుని పుత్రుడైన నరసింహర్షియని యుండుటచేగూడ నీ విద్వత్కవి ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానము నలంకరించియుండెననుట నిర్వివాదము. విశ్వేశ్వర శివాచార్యుడు రుద్రమదేవి కాలమున రాజగురువైయున్న సంగతి మల్కాపుర శాసనము కొన్నివాఙ్మయగ్రంథములు తెలుపుచున్నవిగదా. ఆచార్యపరంపరలోనివాడగుటచే అతని నామాంతమున 'ఋషి'యని చేర్చబడియున్నది.

ముద్రితములుగాని అముద్రితములుగాని యీ విద్వత్కవిశేఖరుని రచన లెవ్వియు ప్రసిద్ధములై తెలియవచ్చుటలేదు. తన రచనలను గూర్చి తానే

తోరణస్తంభములపై నచ్చటచట శిలాలేఖనములుగా వ్రాయించుకొనెను. అందొకటి—

అప్రాప్త సభాస్తంభోఽప్య
విపన్న హిరణ్యకశిపు రపి।
అవికృత ముఖోఽపి దశసు
రూపకేషు ప్రగల్భతే నరసింహః॥

ఇందు విష్ణువు నరసింహరూపమున సభాస్తంభమునం దావిర్భవించి హిరణ్యకశివుని వధించి వికృతరూపియై మత్స్య, కూర్మ, వరాహాది పది రూపములలో ప్రసిద్ధినొందగా ఈ నరసింహుడు రాజ సభలందు స్తంభమువలె జడుడుకాక, (లేక సభయందు మూలస్తంభములువలె రాజాదరణము నొందగల యదృష్టము లేనివాడయ్యును), ఎన్నడు క్షీణించని సువర్ణము వస్త్రములు గలవాడై (అతని ఐశ్వర్యమును సూచించును), వికృతముఖము లేనివాడై (సభల యందు పరాజయము లేనివాడై) దశవిధములగు రూపకములు రచించి ప్రగల్భుడయ్యెనని తాత్పర్యము.

మరియొక తోరణస్తంభముపై గ్రంథాక్షరములలో నీ శ్లోకము చెక్కబడియున్నది.

ఋక్ఛాయా రచితా నిరర్గళగిరా
యే నాధిక స్థేయసీ
శాస్త్రగ్రన్థకృతౌ నృసింహకృతినా
హృద్యాని గన్ధచ్ఛిధా।
అ ప్యేకేన హి కాకతీయ చరితే
తే నాష్ట శిష్టాదృతాః
కాష్ఠాఘాట నిసర్గ నిర్గతయశః
సర్గేణ సర్గాః కృతాః॥[1]

ఈ నృసింహకృతి ఋగ్వేదమున కొక ఛాయను రచించెనట. ఇతర శాస్త్రగ్రన్థములను గూడ తాను రచించినట్లు చెప్పుకొనెను. శిష్టులచే నాదరింపబడుచు తనకు దిగంతవ్యాప్తముగ కీర్తి నార్జించగలిగిన కాకతీయ చరితమునం దెనిమిది సర్గము లొకేదినమున రచించగలిగిన ప్రతిభాశాలి యితడు. సంస్కృత కవులు కొందరు హర్షచరితము, విక్రమాంక చరితము, ప్రతాపరుద్రయశోభూషణము మున్నగు గ్రంధములను వ్యక్తిగతముగ నొకానొక రాజు నుద్దేశించి కథావస్తువును స్వీకరించి గ్రంధములను రచించియుండిరి. కాని యొక రాజవంశమునుగూర్చి ప్రత్యేకించి చెప్పబడిన చారిత్రకగ్రంధము లరుదు. అట్టి యమూల్యమగు కాకతీయ చరిత్రమును సమకాలికుడగు నీ విద్వత్కవి రచించుటయు అది విద్వదాదరణము నొంది యానాడు ప్రసిద్ధినొందియుండి నేడు నామమాత్రముగనైన తెలియకుండుట నత్యంతము శోచనీయము. అట్టి చారిత్రకకావ్యమే నేడు లభ్యమగుచో భారతీయకవులు చారిత్రకదృష్టి లేని కేవల రసికులు మాత్రమేననెడి యపప్రథ కొంత తొలగియుండుటయేగాక ఆనాటి మహమ్మదీయ చరిత్రకారుల రచనలవలె యీ నరసింహుని కాకతీయ చరితముగూడ నప్పటి చరిత్ర రచన కమూల్యమగు నాధారగ్రంధమయ్యెడిది. కాని యిదియంతయు నిష్ప్రయోజనమగు మన మధురవాంఛయే. ఆ విద్వత్పుంగవుని దశరూపకములుగాని, ఋక్ఛాయగాని, ఇతర శాస్త్రరచనలుగాని, కాకతీయచరితముగాని, ముందు చెప్పనున్న యితరములుగాని యేవియు నేడు లభ్యమగుటలేదని చెప్పుకొని విచారించు టొక్కటియే మనకు మిగిలినది. ఆ తోరణస్తంభములపైననే యితని కృతులుగా జెప్పబడిన 'మలయవతి'యను గద్యకావ్యమొకటి, ఛందోనిబన్ధగ్రంధ మొకటి తెలియవచ్చుచున్నవి. ఇట్లు నామమాత్రావశిష్టములైపోయిన గ్రంధములుగాక మరి రెండు కృతు లీ లోకోత్తరపండితునివి గానవచ్చుచున్నవి. అందొకటి యసంపూర్తిగ విడువబడుటయేగాక లభ్యమగుచున్న కొలదిభాగముకూడ

1. ఇది గ్రంథాక్షరములలో నుండుటనుబట్టి యీ కవికి కంచితో నెద్దియైన సంబంధముండియుండునని తోచును. ఆ లిపియొక్క వాడుక అప్పటికి చోళదేశమున గానవచ్చును. కంచియందు అతడు విద్యాభ్యాస మొనరించిగాని లేక ప్రతాపరుద్రుని దక్షిణ దండయాత్రలలో తానుకూడ వెళ్లియుండుటగాని దీనికి కారణమై యుండునని తోచును.

నిరంతరము నీరుకారు శిలాతలముపై నున్నదగుటచే పాకుడుపట్టి యక్షరములు గుర్తింపవీలుకాకున్నవి. వరంగల్లు రైలుస్టేషనుకు సుమారు మూడు కిలో మీటర్ల దూరమున 'ఉరుసు' అనబడు పరిసరగ్రామము దాని వెలుపల ఉరుసుగుట్టయనెడు కొండ కలవు. దాని యెగువభాగమున నొక చిన్నగుహాలయమున కొన్ని విగ్రహముల నుంచి ప్రస్తుతము జాతర చేయుచుందురు. దాని నానుకొని రెండు పెద్దనిలువుశిలలమధ్య సన్నని గొందు కలదు. అందొక శిలయొక్క నిలువుతలముపై సుమారు 6 లేక 7 మీటర్ల పొడవు $1\frac{1}{2}$ మీటర్ల వెడల్పున రాతిని శాసనమును వ్రాయుటకై నునుపు చేసి సిద్ధము చేసిరి. దానిలో $1\frac{1}{2}$ మీటర్ల భాగమున మాత్రము నాగరిలిపిలో నొక కావ్యమువంటి కొంత రచన లిఖింపబడెను. అందు ప్రథమ సర్గాంతమున—

> 'ఇతి రాజగురు విశ్వేశ్వర
> పండిత సూనో ర్నరసింహర్షేః
> కృతౌ యోగ [............]
> ప్రథమ స్సర్గః॥'

అనెడు భాగము తెలియుచున్నది. ఈ కొద్ది భాగముతప్ప మిగిలినదంతయు కొండపైన వర్షాకాలమందు ఇంకిన నీరు జాలుగట్టి యించుమించు సంవత్సరములో నధిక భాగము కొద్దికొద్దిగా నిరంతరము కారుచుండుటచే గట్టిగ రాతివలెపేరుకొన్న పాకుడుతో కప్పబడి నిరుప యోగముగా నున్నది. కనుక నృసింహర్షి యొక్క యీ కృతికూడ పైవాటివలె నామమాత్రమైనది. చదును చేసి సిద్ధమొనర్చిన మిగిలినభాగమునంతను అట్లే యేల విడిచిరో తెలియదు. నామమాత్రములైపోయిన యితర కృతులు బలాత్కారముచేసి యీ కృతిని గూడ తమలో చేర్చుకొన్నవనెడి సమాధానమే మనకు మిగిలినది. అదే కొండపైన వేరొక వాలుపుటంచు పైన శిలాక్షరములలో దిగువ వివరించబడుచున్న చిన్న కావ్యము కొలదిలోపములున్నను చక్కగ లభించుచున్నది.

కావ్యాంతమున 'విశ్వేశ్వర సూనో ర్నరసింహర్షేః కృతిః॥' అని యుండుటచే గ్రంథకర్తృమగూర్చిన సంశయమునకు తావులేదు. సుమారు మూడున్నర మీటర్ల పొడవు ఒకటిన్నర మీటర్ల వెడల్పుగల శిలాతలమును నునుపుచేసి దానిని మూడు నిలువుభాగములుగ విభజించి సుమారు 5 సెంటిమీటర్ల పరిమాణముగల చక్కని తెలుగక్షరములలో నీ కావ్యము చెక్కబడి యున్నది. వ్రాతకట్టు కాకతీయులనాటి సామాన్యవిధముగనేయుండును. ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన వ్రాతకాదు. అచ్చటచట, లేఖకుని అశ్రద్ధమూలముగ నేర్పడిన దోషములుకూడ కలవు. మొదట నాగరిలిపితో ప్రారంభముచేయబడి కొన్నియక్షరములతర్వాత మరల తెలుగక్షరములతో ఆదినుండి ముగింపువరకు వ్రాయబడెను. కవి దీనిపేరెచటను తెలుపలేదు.

ఇదియొక చిన్న ఖండకావ్యము. 60 శార్దూల విక్రీడితములతోను తుదియందు రెండు స్రగ్ధరలతోను చక్కని సంస్కృతమున రచింపబడెను. కల్పితగాథ. ఒకానొక సిద్ధయువతీయువకుల ప్రేమ వివాహ వర్ణన మిందలి కథావస్తువు.[2] అందుచే నీ కావ్యము 'సిద్ధోద్వాహ' మని పేర్కొనబడెను. మేఘసందేశమునందువలె

> 'కశ్చిత్సిద్ధయువా సమం దయితయా
> త్రైస్రోతసే సైకతే
> రాగాంధో రమమాణ ఏవ
> లిఖితే కారండవానాం పదైః।
> ద్రష్టుం దుర్విషహాం
> మనోభవకృతాం తాం తా మవస్థాంతయా
> విశ్లేషం గమితః కుతూహలవతా
> యక్షేణ మాయావినా॥'
>
> (సిద్ధోద్వాహము. శ్లో. 1)

అని ఆ సిద్ధదంపతుల వియోగముతో తన కథను ప్రవేశపెట్టును నరసింహర్షి. అచట కాళిదాసు సీతా రాముల పాదస్పర్శచే పునీతమైన రామగిరిని తన నాయకుని విరహవేదన కాలంబన మొనర్చినట్లు నరసింహుడు పవిత్రగంగాపులినస్థలిని తన సిద్ధయువ

---

2. 'సిద్ధోద్వాహః' అను శీర్షికతో ప్రస్తుత రచయితచే (ఆం. ప్ర. ప్రభుత్వ ఎపిగ్రఫీ సీరీస్ నెం. 2) ప్రకటింపబడెను.

కుని విరహమున కాలంబన మొనర్చును. అచట రాగాంధుడై తన ప్రేయసితో రమించుచున్న సిద్ధయువకుకు నకు ఆమెతో వియోగము కల్పించి వాని వికారచేష్టలను చూచి ఆనందించుటకై యక్షుడొకడు ఆమెను అదృశ్యమొనర్చును. కాళిదాసు తన కావ్యములో విరహ కారణమును యక్షునియొక్క ప్రమత్తతవల్లనైన విధి నిర్వహణ లోపముగా జెప్పెను. ఈ నరసింహకవి ఇటువంటి లఘుకావ్యములలో విరహమున కంత ప్రబల కారణ మక్కరలేదనుకొన్నాడు. తన కావ్యమువలె దానిని కూడ నొక పరిహాసవిషయముగా తీసుకొని సిద్ధుని శయ్యమీాదనుండి యతని ప్రేయసి యున్నదున్నట్లే మాయమైనదన్నాడు.

శయ్యాయా మవిలోక్య
  స ప్రియతమాం దంభోళినేవాహతో
బిభ్రాణః పతదశ్రుణీ
  కిసలయా తామ్రోదరే లోచనే
అంసన్యస్త శిరాః శనై
  రుపచిత శ్వాసో వివర్ణానన
స్తూష్ణీమేవ కమప్యనేహ స
  మవిజ్ఞాయైవ తస్థౌ జడః॥
(సిద్ధో. శ్లో. 2)

ఈ విపరీత సంఘటన అతనికి అశనిపాతము వంటిదైనది. దుఃఖాతిరేకమువల్ల కొంతసేపు జడుని వలె నిలిచియుండును. ఇంక చేయవలసినదేమో తోచలేదా సిద్ధయువకునకు పాపము. ఆ గంగాతీర మందలి మధుర సన్నివేశములను చూచుచుండగా తాను పూర్వము ప్రేయసితో గడిపిన సుఖానుభూతులు స్మరణకువచ్చి వానిని గురించి వాపోవును.

'త్రిస్రోతో జలమచ్ఛ
  మాత్తరజసో రోధోలతా మంజరీ
ర్హంసా న్మంజురుతాన్
  స్థలాంబుజవనం స్వర్మాసహాంతర్దలమ్ ।
పుష్పాసాద కషాయికంఠ
  ఘలినాం బృందంచ బాష్పోత్సుకో
ఏ కన్యేవ మువాచ లక్ష్యరహితం
  పూర్వానుభూతీః స్మరన్॥'
(సిద్ధో. శ్లో. 4)

ఇచట సిద్ధుడుముందు చెప్పబోవున దంతయు లక్ష్యరహితమైనదేనని చెప్పుచు కవి రచనాసామగ్రి లభించినపుడు లాక్షణికులు చెప్పు కావ్యోద్దేశ్యములలో ప్రధానమగు 'ఉపదేశయుజే'అను పరమలక్ష్యము లేక పోయినా కవనము చేయుచున్నట్లు తన కావ్యవైలక్షణ్యమును సూచించును. ఇట్టి ఖండకావ్యముల విషయములో రసానుభూతియే పరమలక్ష్యము. మిగిలినవి లేకున్నను కావ్యమునకు లోపముండబోదని గట్టిగా తలంచినవారిలోనివాడు నరసింహకవి.

ఇట్లు మొదటి నాలుగు శ్లోకములలో తాను చెప్పబోవు కావ్యమునకు ప్రారంభముచేసి సిద్ధుడు మొట్టమొదటిసారిగా ఆ సిద్ధకన్యను చూచినది మొదలుకొని తమ యన్యోన్యప్రేమగాథను వర్ణించును. ఒకనాడు మేరుపర్వతముపై కల్పవృక్షము క్రింద కిన్నరస్త్రీలు సంగీత సమావేశము జరుపుచుండగా ఆమె తన చెలికత్తియలతో వచ్చును. అచట సిద్ధయువకుడు అనురాగపూరిత దృక్కులతో నామె మనసు నాకర్షించును. వీరి పరస్పరదృష్టి ప్రసారిత ప్రేమసందేశములను చెలికత్తెలు గ్రహించి యామెను పరిహసింతురు. ఇంతలో నొక బాలకుడు వచ్చి ఆమెను ఇంటికి పిలుచుకొనిపోవును. ఆ బాలకుని వర్ణించు శోకమిది.

'కాలే తావతి కాకపక్షక
  ముఖే నోన్నద్ధ చూడామణి
ర్బిభ్ర న్మౌక్తిక కుండలే
  శ్రవణయోః కో ఒప్యాగతోబాలకః ।
నక్షత్రద్వయ మధ్యపాతి
  శశినోబింబం పురోంగారకం
వ్యాకుర్వ న్వదనశ్రి యేన్మువదనే
  త్వామాహ్వయ త్సంభ్రమాత్॥'
(సిద్ధో. శ్లో. 10)

కావ్యమంతట సిద్ధుడు ఆమెను సంబోధించుచు చెప్పచుండును కనుక 'శ్వామాహ్వాయ త్సంభ్రమాత్' (ఆ పిల్లవాడు నిన్ను సంభ్రమముతో పిలిచెను) అని మధ్యమ పురుష ప్రయోగము. ఈ శ్లోకమునందు కవి ఆ యర్భకుని వర్ణించుట శ్లేషగర్భితము. అతని ముఖము మౌక్తిక కుండలము లనెడి రెండు నక్షత్ర ముల నడుమ, చూడామణి యనెడి (యెఱ్ఱని) అంగారక నక్షత్రము ఎదుట పైగా కలగిన చంద్రబింబమును పోలియున్నదని ఉపమాలంకారము. ఇందు రెండు శ్లేషలు; నక్షత్రములను పోలినవారు నాయికా నాయకులు. బాలకుడే చంద్రునివంటివాడు. అతని తెలిసీ తెలియని చేష్టలు వీరి ప్రేమకలాపమునకు అంతరాయమగుట అంగారక దర్శనము ('చుక్కెదురు' అయినదన్నట్లు). ఇంక రెండవ శ్లేష; నాయికా నాయకుల వివాహమునకు వాని రాక కుజదోషము వలె నున్నదని అంగారక పద ప్రయోగమువల్ల గ్రహింపవచ్చును. ఆ బాలకు డామెను ఇంటికి లాగుకొని పోవును. పాప మీ సిద్ధుడు కూడ వారి వెనుక వెళ్ళుచు ఆమె గమనాదులను పరిశీలించుచు పొగడు చుండును. ఇంతలో ఆమె భవనముయొక్క ఒక్కొక ద్వారము దాటి లోపలికి పోవును. ఈ సిద్ధుడు తన నెవరు అడ్డగించనంతమటుకు ఒకటి రెండు ద్వారములు దాటి భవనాంగణ ప్రదేశమునకు మాత్రము చేర గలుగును. అక్కడ మరి ఉండవలెనో, వెనుకకు తిరిగిపోవలెనో లేక మరేదైనా చేయవలెనో తోచక అలాగుననే ఉండిపోవును.

'న స్థాతుం, నచ గన్తు మన్య దపి
వా నో కర్తు మిహాశో౽భవమ్.'

(సిద్ధో. శ్లో. 16)

ఆ సిద్ధ భవనాంగణములలోనున్న చిత్రవర్ణముల రత్నములు నేత్రముల కానందమునుగాని, చల్లనిగాలి స్పర్శ సుఖమునుగాని, హేమవర్ణ సరసిజములందు తుమ్మెద లాస్వాదించుచున్న మద్యము నాలుకకు రుచినిగాని, కిన్నర స్త్రీల పాటలు శ్రోత్రానందమునుగాని, వికసించిన కల్పవృక్ష సుమములు ఘ్రాణమునకు సువాసననుగాని యిచ్చి యతనికి మామూలుగా వెనుకటివలె తృప్తి నీయలేకున్నవట. అనగా యింద్రియములను విడిచి మనసు ప్రియురాలిని గూర్చియే చింతించుచున్నదన్న మాట. అక్కడి శ్లోక మిది—

'తద్దేశో నవరత్న చిత్రిత తలః
స్పర్శానుకూలో౽నిలో
హేలాహేమ సరోరుహోదర
దశేష్వాపీతశేషాలిభిః।
గీతం కిన్నరయోషితాం సులలితం
కల్పద్రుమాః పుష్పితాః
యాతాః పంచభి రింద్రియైర్మమ
యథాపూర్వం నభోగ్యాం దశామ్॥'

(సిద్ధో. శ్లో. 17)

ఇంతలో సూర్యాస్తమయము, చంద్రోదయము వర్ణనలు ప్రసక్తములగును.

'కాలేస్మిన్ పుటపాకతప్త
కనకాకారేణ లోలాకృతిః
సంధ్యామేఘ నవప్రవాళ
శయనం రాగీ సమాసేదివాన్।
సంతాపా దపరాద్రికందర
ఝరీపాథఃకణై రాహతో
నేత్రైర్మీలయతిస్మ వాసరపతిః
పద్మాకరచ్ఛద్మనా॥'

(సిద్ధో. శ్లో. 18)

పగలంతయు యెండలో తిరుగుటచే సంతాపము నొందుటచే పుటపాకతప్తమైన బంగారుముద్దవలె కందిపోయి యెఱ్ఱనైన సూర్యుడు సంధ్యామేఘము లనెడి ప్రవాళ (చిగురుటాకుల) శయ్యపై విశ్ర మించి అస్త్రాద్రికందరములలో ప్రవహించు సెలయేళ్ల నీటితుంపరలతో సేద దీర్చుకొనుచు పద్మాకరముల మిషతో నేత్రములు మూసుకొన్నాడు. ఇచట 'రాగీ', 'సంతాప', 'నవప్రవాళశయనం' మున్నగు పదములు నాయకుని పరముగాకూడ నన్వయించుట గమనింపదగి యున్నది.

చంద్రోదయ వర్ణన :

'ఆదౌ యావకపంకపాటల
మథో బింబీఫలాభం తతః
సద్యోలూన బహిష్పలాశ
వికచ స్వర్ణారవిందోపమమ్ ।
పశ్చాదాసవమత్త మాళవవధూ
గండస్థల ప్రక్రియం
బింబం చాంద్రమసం క్రమా
ద్విరహిణీ వక్త్రోపమానం దధౌ॥'
(సిద్ధో. శ్లో. 20)

చంద్రబింబ ముదయించగనే యవపిండిముద్ద వలె అవ్యక్తరక్తవర్ణము కలిగి తర్వాత దొండపండువలె యెఱ్ఱనియెఱుపుగా మారినది. ఆ తర్వాత మోదుగపూల నడుమ వికసించిన స్వర్ణారవిందమువలె మారినది. కొంచెము పైకెక్కినకొలది ఆసవపానమువల్ల మత్తత నొందిన మాళవయువతియొక్క కపోలస్థలమువలె మారినదట. క్రమముగా విరహిణియొక్క ముఖమువలె వెలవెలబారుచు నభోమండలమున ప్రకాశించుచున్నది. పై శ్లోకములో నాయకుని సూర్యునితో పోల్చినట్లు ఇచట నాయికను చంద్రునితో పోల్చును. కవికి మాళవస్త్రీతోటి వివాహమైనదేమో తెలియదు.

తర్వాత కథ. కింకర్తవ్యతా మూఢుడైయున్న ఆ సిద్ధ యువకునియొద్దకు నాయిక తన చెలికత్తెను దూతిగా పంపును. అది వచ్చి నాయిక అతనిని గాఢముగా ప్రేమించి విరహవేదన భరించలేకుండ నున్నదని వర్ణించును.

'ప్రాసాదే క్షణ మంకణే క్షణమతో
లీలా సరస్యాం క్షణం
క్రీడా పర్వతకే క్షణం ప్రియసఖీ
సంలాప గోష్ఠ్యాం క్షణమ్।
శయ్యాయాం క్షణ మంతరే క్షణ
మథ ద్వార్వేదికాయాం క్షణం
సా త్వా మేవ విచిన్వతీవ
బహుథా జాతారతి ర్వర్తతే॥'
(సిద్ధో. శ్లో. 27)

ఎక్కడ కూర్చున్నా, యేమి చేసినా సంతృప్తి లేక పోవట మనే అరతి వర్ణించబడుతున్నది. కవి కూడ 'క్షణం' అనే పదాన్ని పలుమార్లు వాడి తన అసంతృప్తి ద్వారా ఆమె యసంతృప్తిని చెప్పను. అటులనే చపలతను వర్ణించును.

'తిష్ఠ త్యుచ్చలతి ప్రయాతి
పునర ప్యాయాతి సంభాషతే
తూష్ణీంభావ ముపైతి పశ్యతి
దిశః సంమీల యత్యక్షిణీ।
ఉద్భ్రామ్య త్యధికం దధాతి చ ధృతిం
నిశ్చేష్టతే చేష్టతే
హా! కష్టం! మదనేన దారుణ
తరం కింకిం న సా కార్యతే॥'
(సిద్ధో. శ్లో. 28)

ఇతని యంగీకారమును తీసుకొని వెళ్లి తన ప్రియ సఖికి తెలిపి మరల యామె సందేశాన్ని యితనికి తెలుపుతుంది. అర్ధరాత్రివేళ నల్లనిదుస్తులు ధరించి రహస్యంగా భవనప్రాకారము దగ్గర నిలిచియుండమనిన్నీ, అచట పైకెక్కుటకు తా డొకటి వ్రేలాడకట్టబడి యుండుననియు దానితో నాయికాంతఃపురంలోనికి ప్రవేశింపవచ్చునని చెప్పను. పాపం, అట్లాగే అర్ధ రాత్రివేళ దొంగవలె భవన ప్రాకారం దగ్గరకు వెళ్లి, ఆ దూతిక యేర్పాటుచేసిన తాడు పట్టుకొని పైకి ప్రాకి అంతఃపుర సమీపానికి చేరుకొనును; దురదృష్టవశాన అచటి కావలావాళ్లు ఇతనిని పట్టు కొని దొంగ—భవనంలో ప్రవేశించెననే పిర్యాదుతో నాయిక తండ్రియగు కనకాంగదుని యెదుటకు తీసు కొనిపోదురు. అత డీ సిద్ధయువకుని బంధించి యతనిని గూర్చిన విచారణ చేయును. అతని కులగోత్రములు మున్నగునవన్నీ విచారించి ప్రేమించుకొన్నారు గనుక వివాహమేచేస్తే బాగుండుననుకొని శాస్త్రోక్తముగా అగ్నిసాక్షికముగా ఆ సిద్ధయువతీయువకుల యుద్వా హము జరుపును.

'వేదీ మధ్యనివేశితం
హుతవహం కృత్వా విధే స్సాక్షిణం

స్వేదాంభః కణికాభి రంగులిముఖా
ద్వాంతాభి రార్ద్రస్తవ।
ఉద్భిన్నై రరవిందనాళ సదృశీ
మాభాం గతః కంటకై
రూర్ణైః కంకణవాన్ ప్రవాళ
మృదుల స్పర్శో గృహీతః కరః॥'
(సిద్ధో. శ్లో. 41)

ఆ పాణిగ్రహణవేళయందు నూతన వధువు యొక్క చేయి స్వేదాంభస్సుతో తడియై పులకాంకురములతోబాటు ఊర్ణ (కంబళి రోమములు) కంకణముగల ప్రవాళమృదుల స్పర్శగల యామె కరము వానిచే పట్టుకొనబడెను.

తర్వాత వీరి సంభోగశృంగారము వర్ణించబడినది. తన ప్రియునితో ప్రథమ సమాగమము పొందు ముగ్ధనాయికాచేష్ట లిందు చెప్పబడినవి. ఒక ధాత్రి యామెను శయ్యాగృహములో ప్రవేశపెట్టి ధాత్రి వెనుకకు వచ్చుచుండగా తానుకూడ బయటికి వచ్చుచుండగా కొంచెము శ్రమతో నెట్లో ధాత్రి వధువు నక్కడ పట్టుకొని ఆపును. నాయకుడు తన ప్రగల్భతను తెలుపుచు ఆ ధాత్రితో హాస్యప్రసంగము ప్రారంభించును. ఇంతలో నాయిక శయ్యపై నిద్రపోవుచున్నట్లు నటించుచు నిశ్శబ్దముగా పరుండును. ధాత్రి వెడలిపోవును. ఈ సందర్భములోని కొన్ని శ్లోకములు.

'ఈష త్సాంత్వన భంగిబోధిత
మనా స్త్వం కంచుకీ కర్షణే
ప్రక్రాన్తేఽథ నఖక్షతాదపి
భయా దత్యన్త ముద్వేజితా।
కాంతే కేవల మంగకైః
పులకిభిః కంఠాక్తభావస్థితి
బాష్పోత్పీడవశాన్నిమీలితవతీ
లజ్జాకులే లోచనే॥'
(సిద్ధో. శ్లో. 50)

'నీవీబన్ధ నివేశితే కరతలే
నిర్వ్యాజ తంద్రావశా
దీషన్మీలనజాత శారదనదీ
కార్శ్యానుకారే దృశౌ।
ఆసీ త్తే సుఖపారవశ్య శిథిలం
తద్ధారణే వ్యాపృతో
హస్తో ఘర్మమయూఖమాలి కిరణ
స్పృష్ట ప్రవాలోపమః॥'
(సిద్ధో. శ్లో 52)

క్రీడానంతర మాత్తసాధ్వసతయా
నిశ్చేష్టితైరంగకైః
క్లిశ్యన్తీవ కుచాంశుకావృత ముఖీ
వాక్యాసహన్తీవ మే।
మందోద్ధూత పటాంచలేన
సిచయేనావీజ్యమానా మయా
లజ్జామీలితలోచనైవ
శనకైర్నిద్రాంత్వమాసాధయః॥
(సిద్ధో. శ్లో. 53)

ముగ్ధనాయిక విషయమున సమాగమమునకు పూర్వమామె స్థితిని వర్ణించుట యెంతముఖ్యమో ప్రియభర్తృప్రథమ సమాగమానంతరస్థితికూడ నట్లే ముఖ్యమని భావించి యీ క్రింది శ్లోకములలో ఆ వర్ణన చేయును.

'మ్లానం చాపి వికాసి చాపి
వదనం వేణీచ వేష్టశ్లథా
భాలశ్చ శ్రమవారిమృష్టతిలకో
హాసశ్చ సంజాయతే।
మాయాకాపిచ లక్ష్యతే నయనయో
స్సమ్మోద సంసూచినీ
భుక్తాసీతి సఖీభి రీరిత
రహః కృత్వా భృశం లజ్జితా॥'
(సిద్ధో. శ్లో. 56)

ముఖం వాడినట్లుంటునే వికాసమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. జడ ఊడిపోయినది. ముఖమువిూది తిలకము చమటకు చెరిగిపోయినది. వీటికితోడు నవ్వు. కళ్లు చూచినచో యేదో మోసముతోకూడిన సమ్మోద

మును తెలుపుచున్నవి. బయటికిరాగానే చెలికత్తె లడిగే రహస్యవిషయిక ప్రశ్నలకు సమాధానమెట్లు చెప్పవలెనా యని సిగ్గు.

'ప్రత్యంగం నవచంపకే ష్వివ రజో
వ్యాసర్ణ్య మున్మీలితం
కాంతిర్నూతన కౌముదీ
కువలయాపీతేవ జాతాదృశోః।
హాసశ్రీర్ముఖపంకజే మధుమదా
దుత్కీర్ణ తేవాధికం
వైదగ్ధ్యం స్ఫటికా దివేందుముఖి తే
స్వాంతాదహో బింబితమ్॥'

(సిద్ధో. శ్లో. 58)

వికసించిన చంపకపుష్పములందు పుప్పొడివలె నన్నియవయవములందు రజోలక్షణ మభివ్యక్తమగు చున్నది. నేత్రశోభ (పిండి యారబోసినట్లున్న) వెన్నెలను పోలియున్నది. పైన నవ్వు వచ్చుచున్నదని చెప్పి యిప్పుడా నవ్వు మధుపానముచేతనైన మత్తత వల్ల ముఖపంకజముపై గట్టిగా తాపటము చేసినట్లున్న దంటున్నాడు. వైదగ్ధ్యమనగా నిచట శృంగారవిషయిక చతురత. హృదయమునుండి యా వైదగ్ధ్యము స్ఫటికమునుండివలె స్పష్టముగ నభివ్యక్తమగుచున్నది. బహిర్గతమూర్తవిషయము కానట్టి యా ముగ్ధరాలి శృంగార వైదగ్ధ్యము నామె హృదయకోశమునుండి బయటికిలాగి సాకారద్రవ్యమును స్ఫటికములోవలె నామె ముఖముపై సహృదయులకు కవి చూపు చున్నాడు.

తుది నాలుగు శ్లోకములలోను నవదంపతుల ఉపభోగార్థము మణిమయకుట్టిమములు, సన్నని నైలానువంటి దుస్తులు, మెత్తనిపరుపులు, చందన తాంబూలాది రసద్రవ్యములు, వట్టివేళ్లు, సుగంధ ద్రవ్యములు, క్రీడాగృహములు అందు ధారాజలస్నానములు, మలహరిరాగయుక్తగీతము, స్వేచ్ఛోపభోగము నకు తగిన ఆ ప్రియురాలు వర్షాకాల మందుండవలసిన సుఖోపభోగములుగా చెప్పబడెను. అందులో నొక శ్లోకము—

'ధారోద్గారి ప్రనాలీ ముఖరకరిముఖం
భూమికావచ్చ హర్మ్యం
రమ్యై కాంతాచ గోష్ఠి ప్రచుర
మలహారీరాగ మిష్టంచ గీతమ్ ।
సూక్ష్మం శ్లక్ష్ణంచ వాస స్తరుణిమ
భిదురోద్వృత్త వక్షోజకుంభౌ
స్వేచ్ఛా భోగక్షమాచ త్వ మతిసుముఖి మే
కాపి వర్షాసు రీతిః॥'

తుదకా యక్షుడే మరల యామెను ఇట్లు తలపోయుచున్న సిద్ధునికడ విడుచుటతో కావ్యము ముగియును. ఈ చిన్నకావ్యముయొక్క స్వరూప మీ విధముగా ఉన్నది. ఏదో యొకభావమును గ్రహించి యిట్టి ఖండకావ్యములను రచించుట సంస్కృత వాఙ్మయములో తక్కువ. ఈ విషయములోకూడ కాళి స మహాకవియే గురువు. అచట—

'ఇత్యౌత్సుక్యా దపరిగణయన్
గుహ్యక స్తం యయాచే
కామార్తాహి ప్రకృతి కృపణా
శ్చేతనా చేతనేషు' మేఘ. సం. ప్రథ.

తన యౌత్సుక్యాతిరేకమువలన యక్షునికి యుక్తాయుక్తములు తెలియనిస్థితిని ముందుగాచెప్పి తాను చెప్పనున్న కావ్యమిట్లే యుండునని దాని వైలక్షణ్యమును సూచించెను. ఈ నరసింహకవికూడ తన సిద్ధయువకుడు లక్ష్యరహితముగ నేదో చెప్పు చున్నట్లు ముందుగా చెప్పును.

'వాక్యాన్యేవ ముహాచ లక్ష్యరహితం
పూర్వానుభూతీః స్మరన్॥' (శ్లో. 4)

ఇదికూడ నొక విలక్షణ కావ్యమని స్పష్ట ము చేయును. రెంటియందు ఉపక్రమోపసంహారములు సమానమే. మేఘసందేశము సత్కావ్యములలో జేరినది. ఇది కావ్యవర్ణనములయందు నిషిద్ధములైన వాటి లోనిదగు సంభోగ శృంగార వర్ణన ముండుటనుబట్టి యసత్కావ్యముగ నప్పటి విద్వాంసులచే నామోదింప బడలేదా యను శంక కలుగుచున్నది. అట్లే యితడు చెప్పకొన్న బుక్ఛాయాది గ్రంథములు కూడ బహుళ ప్రచారము నొందినట్లు కానరాదు. ప్రచారమొంది యున్నచో కొన్నిటికైనను తాళపత్ర ప్రతులు లభించియుండెడివికదా! కావ్యముయొక్క పేరుకూడ నిందులేదు. భావకవిత్వమునకు శీర్షిక లేకుండుట, భావచిత్తరువునకువలె నొక యాదర్శ లక్షణముగ నరసింహకవి తలచి యుండును. ఈ చిన్న కావ్యమునకు (సిద్ధోద్గాహః) అని కథాంశమును బట్టి ప్రచురణార్థము పెట్టినపేరు.

అనుమకొండ దగ్గర సిద్ధేశ్వరగుట్టపై నొక శాసనము కావ్యశైలిలో ప్రారంభించబడి మొదటి 37 శ్లోకములు మాత్రము చెక్కబడియున్నవి.[3] దాని రచయిత యెవరో తెలియదు. అది యే కావ్య భాగమోకూడ తెలియదు. కాని కావ్యములను శాసన రూపముగా రాళ్లపై చెక్కించుట—ఈ నరసింహునికే యప్పటిలో కానవచ్చుచున్నది గనుక అదికూడ నితనిదే యై యుండునని తలంచబడుచున్నది. అది నిరోష్ఠ్య కావ్యము. ఆయన వ్రాసిన కాకతీయ చరిత్రకిది ప్రారంభమాయని **కూడ** తోచుచున్నది. ఆంధ్ర దేశము నచటి వరిచేల శోభతో వర్ణించును. అందు కొన్ని శ్లోకములు:—

'ఆంధ్రా స్సన్తి గరీయాంసః
కాంచన చ్ఛాయ శాలయః।
యథా హాటక శైలస్య
కటకా రత్నశాలినః॥
కేదారా యత్రశాలీనాం
తరంగిత జలాంతరాః।
కృష్ణాంగ చ్ఛాయ హారీతా
యథా జలనిధే స్తటాః॥
శాలి సంరక్షిణీ హస్త
తాళైః కంకణ నాదితైః।
త్రాసితాః కిల గచ్ఛన్తి
యత్కీరా స్తద్గిరా జితాః॥'

---

3. Ep. Indica Vol. XXXVI (పుటలు 209—215.)

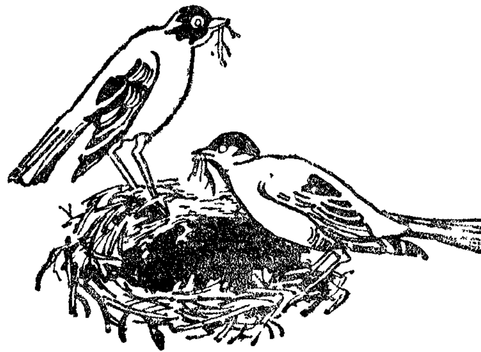
వరిపంట కాంధ్రదేశమప్పటికే ప్రసిద్ధి నొంది నట్లున్నది.

'రసాల సాల హింతాల
తాల కేతక కేతనే।
కాంతారే యత్ర కాంతానాం
జాతః శృంగార సంగరః॥
రసాల హాలా గంధేన
ఘనే నాంధీకృతా దృశః।
అలీనాం యత్ర హా! హంత!
లక్షయంతి న గేహినీః॥
శంఖ కంకణ జాలస్య
లలనాకర సంగినః।
కణేన యత్ర నాదేనా
కలహంసాః శతంజితాః॥
లక్ష్యంతే యత్ర నిచితా
లక్షశః శాలిరాశయః।
గేహాంకణే యథాకాశే
తటిత్కాంతిధరాఘనాః॥
ఏకా స్త్ర్యేకశిలా ఖ్యాత్ర
నగరీ యా గరీయసీ।
సాగరాంతాం ధరాం కృత్స్నాం
శ్రితాకాంత్యా నిరీక్ష్యతే॥
కాంతయా ఘ్నంతి యత్కాంతాః
కాంతానాం హృదయం దృశా।
కాంతయా ఘ్నంతి యత్కాంతాః
కాంతానాం హృదయం దృశా॥'

ఈ విధంగా 37 శ్లోకములు మాత్రమే కలవు.

నరసింహఋషి నిగూర్చిన సమాచార మింత వరకు శాసనములవలననే తెలియుచున్నది. తాళపత్ర గ్రంథము లితనివేవైనను భావిపరిశోధనలలో వెలువడు నేమో నిరీక్షించెదము.[4]

4. ఈ వ్యాసమును ప్రకటించుట కనుమతించినందులకు ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువారికి కృతజ్ఞతలు.

సాహిత్యంలో ఆదర్శం - అవసరం

శ్రీ ఉపాధ్యాయుల అప్పల నరసింహమూర్తి

కవిత్వం చాలామందికి కావాలి. కాని కవి జీవితం పట్ల సాంఘిక బాధ్యతలేమీ లేవు. మన దేశంలో కవి ఆదర్శం – కవి జీవితం సన్నిహితంగా వుండే అవకాశం తక్కువయింది. కేవలం ఆదర్శంకోసం కవిత్వం వ్రాయడమే తప్ప మరొక వృత్తిలేని కవికి మన సంఘం ఇచ్చేహామీ స్వల్పం. అందుచేత కవి అయిన వాడు తప్పనిసరిగా వేరొక జీవనాధారం చూసుకోక తప్పదు. జీవనంకోసం ఏదో ఒక యితర వృత్తి నవలంబిస్తూ, ఆదర్శంకోసం రచన చేసేవాళ్లు మనకు దొరుకుతున్నారు. ఈ విధంగా ఇతర వృత్తుల నవలంబిస్తూ కవిత్వం వ్రాసేవారిని కొన్ని రకాలుగా వర్గీకరింపవచ్చును. (1) ఆదర్శంకోసం కవిత్వం వ్రాసేవారు, (2) కాలక్షేపానికి లేదా సరదాకొద్దీ వ్రాసేవారు, (3) డబ్బుకోసం వ్రాసేవారు. ఈ మూడు స్థాయిలలోను విజ్ఞాన, వినోదాలు కళాత్మకమైన విలువలు కవుల మానసిక పరిపక్వత, భావనాశక్తి, ప్రాపంచిక జ్ఞానాలకు తగ్గట్లుగా వుండాలని మనం ఆశించడం న్యాయం. నేటి కవులలో ఇందులో ఒక రకానికీ, రెండు రకాలకూ, మూడు రకాలకు చెందిన వారున్నారు. తాము నమ్మిన ఆదర్శంకోసం కవిత్వాన్ని చేబట్టి ఉన్నతస్థాయికి చెందిన కవులుగా సంఘంలో పరిగణింపబడి, ఇంతోఅంతో జీవనాధారంవుండే డబ్బుకోసం కవిత్వం వ్రాసేవారున్నారు. వారు ఆదర్శ కవిత్వాన్ని—అవసర కవిత్వాన్ని తమ మేధస్సులోని వేర్వేరు అరల్లోంచి తీసి అందించేస్తున్నారు. ఈ రకంగా వ్రాసేవారి కవిత్వంలో ఆదర్శానికి అవసరానికి మధ్యనుండే విలువలు చూపించాలని ఈ వ్యాసకర్త ప్రయత్నం.

కవుల విషయంలో కవిత్వ విషయంలో ప్రాచీనులకూ, ఆధునికులకూ చాలా తేడా వుంది. నేటి కవులు పూర్వకవులకంటె ఎన్నోరెట్లు స్వేచ్ఛగా జీవించగలుగుతున్నారు. పూర్వకవులు కవిత్వాన్నే జీవికగా గ్రహించి, రాజుల నాశ్రయించి, వారి కోరిక మేరకు కవిత్వాన్ని రచించేవారు. కాని ఈనాడు ఒక వృత్తిలో వున్న కవి మరొకరి ఇష్టానికి లోబడి కవిత్వం వ్రాయవలసిన వాతావరణం లేదు. ఒకవేళ అలా లోబడితే అది అతని బలహీనతకు చిహ్నంగా మనం పరిగణించవచ్చును. నేటికవి తాను స్వేచ్ఛగా వ్రాసుకున్న కవిత్వం కూడా అతనికి కొంత ధనాన్ని సంపాదించి పెడ్తూంది. పూర్వం అలాంటి పరిస్థితి లేదు. పూర్వకవులకంటె నేటి కవులకు ప్రపంచం చాలా సన్నిహితమయింది. జీవితాన్ని విలాసంగా గడపాలనే ప్రయత్నంలో కవిత్వాన్ని అందుకు ఉపయోగించిన రససిద్ధులు నాడూ వున్నారు, నేడూ వున్నారు. ఆదర్శంకోసం నిలబడి 'మనుజేశ్వరాధముల కమ్మి పురంబులు, వాహనంబులు' కొనుటకు ఇష్టపడని స్వేచ్ఛాప్రియుల సంఖ్యలో నాటికీ—నేటికీ తేడా స్వల్పమే. కలిమి—బలిమిగల కవులకు గజారోహణాలు—గండపెండేరాలు నాడూ వున్నాయి. నేడూ వున్నాయి. తిరుపతి వెంకటకవులు తమ కవితాకన్యను ఊరూరా త్రిప్పి కనిపించిన వాడికల్లా తార్చేరని ఒక విమర్శ. దానికి ఒకటే సమాధానం. వారు కవిత్వం చెప్పి, మెప్పించి డబ్బు పుచ్చుకున్నారు. డబ్బు పుచ్చుకొని కవిత్వం చెప్పలేదు. ఒక వ్యక్తిని పొగడి అతనివద్ద పారితోషికం పుచ్చుకున్నా, ఒక వ్యక్తి కోరిన విధంగా కవిత్వంవ్రాసి పారితోషికం పుచ్చుకున్నా నైతికంగా ఒకటే అవుతుంది.

ఆధునిక యుగారంభంలో తెలుగు సాహిత్యాన్ని ప్రభావితం చేసిన ముగ్గురు విశిష్ట వ్యక్తులు కందుకూరి—గురజాడ—రాయప్రోలు. ఈ ముగ్గురూ

కవులే. ఆదర్శంకోసం రచనలు చేసినవారే. వారి రచనలన్నిటిలోనూ వారి వ్యక్తిత్వమే కనిపిస్తుంది. కాని ఇతరుల అధికారం కనబడదు. కవులుగా రెండు మూడు రకాల అంతస్థులు వారికి లేవు. అందుకే వారిని గురించి ఒకే రకమైన అవగాహన కలుగుతుంది. అందుకు కారణం వారికి వేరే జీవిక ఏర్పడడమే. వీరిలో ఎవరికీ రాజుల దగ్గర, జమీందారుల దగ్గర ఆశ్రయం పొందవలసి రాలేదు. గురజాడకు విజయనగర సంస్థానానికీ ఉన్న సంబంధం కేవలం సాహితీపరమైనదికాదు. ఈ తరగతి కవులలో నిర్మలమైన ఆవేశం—స్వంతమైన అనుభూతీ లభిస్తాయి.

ఆధునిక యుగంలో తెలుగు సాహిత్యం అనేక ప్రభావాలకు లోనయింది. ప్రపంచంలోని వివిధ సాహిత్య ఉద్యమాల వెలుగులు తెలుగులో ప్రతిఫలించాయి. ఈ తరంలో భావ కవులు, అభ్యుదయ కవులు ఆవిర్భవించేరు. భావ కవుల్లో చాలామంది సౌందర్యాన్వేషకులే. ఆ తృష్ణ తీర్చుకోడానికి వీరు కవిత్వం వ్రాసేవారు వీరి కవిత్వంలో సాంఘిక ప్రయోజనంకోసం చూడవలసిన పనిలేదు. కాకతాళీయంగా అది తటస్థపడవచ్చును. సాహితీ విలువలు తగ్గకుండా కళాత్మకంగా వ్రాయడమే వీరి ఆదర్శం. కృష్ణశాస్త్రి—వేదుల—నాయని—నండూరి—బసవరాజు మొదలైనవారి భావకవిత్వం ఈ విషయం బుజువు పరుస్తుంది. భావకవిగా ప్రవేశించి ఆదర్శంకోసం రచనలుచేసే కవిగా మారిన వ్యక్తి కవిసామ్రాట్ విశ్వనాధ సత్యనారాయణ. సనాతన సంప్రదాయ పునరుద్ధరణ ఈ కవి ఆదర్శం. తన ఆలోచనా వాహినుల నన్నింటిని ఆ సాగరంవైపు నడపించిన వ్యక్తి విశ్వనాధ. ఈ కవి విషయంలో ఆదర్శం అవసరం సన్నిహిత మయ్యాయి. విశ్వనాధ ఆదర్శం కోసం స్వేచ్ఛగా చేసిన బహుళ రచనలు ఆర్థికంగా కూడా ఉపయోగపడ్డాయి. ఈ విషయంలో ఈ కోవకు చెందిన రచయితలు తెలుగునాట లేరు.

భావకవిగా తననీడలో అనేకమందిని చేర్చుకున్న వటవృక్షం కృష్ణశాస్త్రి. కృష్ణశాస్త్రి భావకవి మాత్రమేగాక అభ్యుదయవాది. కవిగా కృష్ణశాస్త్రిలో రెండు రూపాలు కనిపిస్తాయి. ఒకటి 'గగనపథవిహార విహంగమ' సదృశమైన స్వేచ్ఛామూర్తి. రెండవది ఇతరులు కోరేవిధంగా కవిత్వంవ్రాసే ప్రకృతి. ఇది స్థూలపరిశీలనకు లొంగే విభజనమాత్రమే. సూక్ష్మంగా చూస్తే రెండుచోట్లా కృష్ణశాస్త్రి ఒకేవిధంగా కనిపిస్తాడు. దానికి కారణం ఒక నిర్దిష్టమైన ఆదర్శానికి కట్టుబడకుండా, కళాత్మకమైన విలువలను విడచి పెట్టకుండా వ్రాయడమే ననిపిస్తుంది.

'మోయలేనింక లోకాల తీయదనము' అన్నా
'తోట పొలిమేర కాలువ నిదుర తొణకె' అన్నా
'కొండలకోనల కురిసే బంగారునీరు' అన్నా
'సడిసేయకే గాలి సడిసేయబోకే' అన్నా—

కృష్ణశాస్త్రి కవితామూర్తి ఒకేవిధంగా సాక్షాత్కరిస్తుంది. అంటే — తనలో నిగూఢంగా అంతర్వాహినియై వుండి, నిర్మలమైన ఆవేశం పొంగి పొరలినపుడు వెల్లువలా తరలివచ్చే కవితాశక్తి ఏవిధంగా వుంటుందో, తన అవసరంకోసం లేక ఇతరులకోర్కె తీర్చడంకోసం ప్రయత్నపూర్వకంగా వ్రాసేకవిత్వం కూడా ఇంచుమించుగా, ఆ స్థాయికి దగ్గరగా వుండేటట్లు చూసుకునే సాహితీ వ్యక్తిత్వం కృష్ణశాస్త్రికి వుందన్నమాట. కళాతృష్ణతో, సామాజిక అభ్యుదయాన్ని వాంఛిస్తూ రచనలు చేసే కవుల రచనలలో ఆదర్శం—అవసరం ఈ విధంగా ముడివడ్డాయనుకోవచ్చును.

అభ్యుదయకవులంతా సిద్ధాంతరీత్యా ఒక ఆదర్శానికి కట్టుబడ్డవారు. సామ్యవాద సమాజస్థాపన ఈ కవుల ధ్యేయం. వీరు ఏమి వ్రాసినా సమసమాజ నిర్మాణాన్ని మలచే తీరుగా వుండడం న్యాయం. కాని వీరుకూడా బ్రతకాలి. తమ ఆశయం నెరవేరేదాకా తమ కిష్టంలేని పెటుబడిదారీవర్గంతో చేయికలపక తప్పదు. ఉద్యోగం చేసినా, పెట్టుబడిదారీ పత్రికలకు వ్రాసినా, సినిమాలకు వ్రాసినా ఈ రకమైన భిన్నమనస్కత కనిపించక తప్పదు. కాని స్వచ్ఛమైన ఆదర్శవాదిగా ఇందులో ఏ ఒక్కదానికీ తలవంచవలసిన

అవసరం లేకుండా బ్రతకగలను అనుకుంటే మరొక దారి లేకపోలేదు. అలాంటివారు లేకపోలేదు. జీవనంకోసం కవిత్వాన్నే ఉపయోగించ నక్కర లేదు. ఈ దృష్టితో ఆలోచిస్తే ఈ తరగతికి చెందిన కొందరు కవుల ఆదర్శానికి అవసరానికి అంతరం కనిపిస్తుంది.

కవిగా శ్రీశ్రీ మనసులో నాలుగు అరలున్నా యని అనిపిస్తుంది. అభ్యుదయకవి, విప్లవకవి, సరదా కవి, అవసర కవి—వీరందరూ ఒక్క శ్రీశ్రీలోనే కన బడి నన్ను అందుకోండి చూదాం అంటూంటారు. అతనితో ఈ నాలుగు రకాల అవసరాలు తీర్చుకునే వారున్నారు.

> విూ కోసం కలంపట్టి ఆకాశపుదారులంట
> అడావుడిగ వెళిపోయే
> జగన్నాథ జగన్నాథ జగన్నాథ రథచక్రాల్
> భూమార్గం పట్టిస్తాను భూకంపం
> పుట్టిస్తాను —

అన్న అభ్యుదయకవి శ్రీశ్రీలో అచంచల విశ్వాసం కనిపిస్తుంది.

> మంటలచేత మాట్లాడించి
> రక్తంచేత రాగాలాపన చేయిస్తాను—

అనే విప్లవ కవి శ్రీశ్రీ నినాదంలో దృఢదీక్ష కనిపిస్తుంది. అత్యున్నత కవితాశక్తితో బిగిసిపోయిన ఈ నినాదాలు అతనిని ఉద్యమనాయకుని చేసేయి. ఆదర్శం కోసం రాసిన కవిత్వం శ్రీశ్రీని మహాకవిగా నిలబెట్టింది. శ్రీశ్రీ కవితా వ్యక్తిత్వం పరిశీలిస్తూవుంటే 'డాక్టర్ జకీల్ అండ్ మిస్టర్ హైడ్' నవల చదువుతున్న ట్లుగా వుంటుంది. పరస్పర విరుద్ధమైన రెండు విభిన్న వ్యక్తిత్వాలు సాక్షాత్కరిస్తాయి. సరదాకోసం వ్రాసిన కవిత్వంలో శబ్దబ్రహ్మ శ్రీశ్రీ అనేకమైన ప్రయోగాలుచేసేడు. అధి వాస్తవిక కవిత్వం వ్రాసినా, ప్రతీక కవిత్వం వ్రాసినా, ప్రాసక్రీడలు వ్రాసినా, లిమబుక్కులు వ్రాసినా— ఆకర్షణ ఆనేది శ్రీశ్రీ కవితాగుణం. అయితే అభ్యుదయం అనే ఆదర్శంతో ఇవేవీ ముడిపడవు. అభ్యుదయానికి ఈ చిత్రకవిత్వాలకు చుక్కెదురు.

> జీబ్రాకి ఆల్జీబ్రా చిహ్నాల
> లాంకోటు పాంకోళ్లు తొడిగి
> సాహిత్యం పౌరోహిత్యంచేస్తే
> వెట్టికాదు సర్రియలిజంరా సోదరా!'—

అంటే నిజమేనేమో ననుకోవాలి. అదేమిటని అడిగే వీలులేదు. అతను చెప్పినా దానివలన ప్రయో జనం లేదు. ఇది అభ్యుదయంతో చేయికలపదు. కేవలం సరదాకవిత్వం అవుతుంది. 'సర్రియలిస్టు కవితను నేను కాషువల్‌గా మాత్రమే రాశాను. సీరియస్‌గా రాయలేదు' అని శ్రీశ్రీ అన్నట్లుగా ప్రాచీన కవు లందరూ కూడా 'మేం సీరియస్‌గా రాయలేదు'— అంటే వారిపట్ల మన విమర్శ లేమవాలి? గురజాడ కాషువల్ కవిత్వం కొంత, సీరియస్ కవిత్వం కొంత రాసేడా? గురజాడ అడుగుజాడ ఇదేనా!

అవసరం శ్రీశ్రీ కవిత్వాన్ని, అనేక రకాలుగా వినియోగించుకుంది. ప్రబోధగీతాలు, విషాద గీతాలు, ప్రార్థనగీతాలు, హరికథలు, ప్రణయ గీతాలు, జావళీలు, హాస్యగీతాలు—అన్నిరకాల పాటలు రాసాడతను. అందరి తోనూ పోటీపడి అందరిచేతా అవుననిపించుకున్నాడు. పెదవుల కదలిక ననుసరించి వ్రాయడంకూడా శ్రీశ్రీ కి బాగా అలవాటే. కొందరు అతన్ని అందుకే 'డబ్బింగు మహాకవి' అనడం కూడా కద్దు.

> 'పాడవోయి! భారతీయుడా! ఆడిపాడవోయి
> విజయగీతిక!'
>
> 'గానుగమరలో చెరకువు నీవు'
>
> 'కృష్ణా! రాధామనోవిహారీ! శౌరీ!'
>
> 'రఘురాముడు! రమణీయ వినీల ఘనశ్యాముడు!'
>
> 'హాయి హాయిగా జాబిల్లి వెండిదారాలల్లి'
>
> 'నినుచేర మనసాయెరా! నా స్వామి చనువార
> దయసేయరా!'
>
> 'చుక్క పొడిచెను కుక్క అరిచెను భౌభౌభౌ'

ఈ విధంగా వైవిధ్యంగల గీతాలెన్నో రాసాడతను. తన ముద్ర ఎక్కడా పడకుండా, పట్టుకు దొరకకుండా శ్రీశ్రీ వ్రాసిన గీతాలు అతనివిగా తెలుసుకున్న వారిని మళీ వినమంటాయి. అప్పుడు శ్రీశ్రీలోని రెండవ వ్యక్తి కనిపించడం జరుగుతుంది. 'కళ కళకోసంకూడా' అని అంగీకరింపకపోతే సిద్ధాంతరీత్యా ఈ గీతాల ద్వారా శ్రీశ్రీ ఆత్మవంచనకు గురికాకతప్పదు. 'కళ డబ్బుకోసం కూడా' అనుకుంటే శ్రీశ్రీ కత్తికి రెండువైపులా వాడే అనక తప్పదు. 'ఈ పాట ఎంత వేగిరం పూరి అయిపోతుందా. వాళిచ్చే డబ్బులు ఎప్పుడు చేతుల్లో పడుతాయా అనుకుంటాను' అనేటంత నిర్లిప్తంగా, చైతన్య రహితంగా కవిత్వం రాయగలిగితే అదీ మెచ్చుకోదగినదే కాబోలు! శ్రీశ్రీ ఆలోచింపక రాగముపాడే బేలకాడు. 'కలకానిది — విలువైనది' అయిన శ్రీశ్రీ జీవితంనుండి తెలుగుదేశం ఆశించింది కాలక్షేపం బరానీలు కావు—వెలుగుల రవ్వల జడులు.

ఆరుద్ర అవతారమూర్తి. ఒకవర్గం వారితనిని ఆధునిక ఛాందసు డన్నారు. ఆయన మాత్రం మనస్ఫూర్తిగా నేను అభ్యుదయవాదిని అంటారు. ఎవరేమన్నా ప్రతిభావ్యుత్పత్తులుగల కవిగా తెలుగుదేశం ఇతనిని తలదాలుస్తుంది. 'గజ్జనుడికట్టు' నుండి 'సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం' వఱకు అనేక విధాల తన శక్తి సామర్థ్యాలు నిరూపించుకున్న కవి ఆరుద్ర. ప్రాచీన — ఆధునిక సారస్వత సేవకు — ఈయన కలం నడుం కట్టుకుంది. ఈ అభ్యుదయకవి చమత్కారం లేనిదే కవిత్వం వ్రాయడు. తెలుగులో అభినవమణి ప్రవాళశైలి ప్రవేశపెట్టిన కీర్తి ఇతనికి దక్కుతుంది. అభ్యుదయ రచనల ద్వారా ఆరుద్ర ఉన్నత స్థాయి కవుల పంక్తిలో నిలవడం జరిగింది. అయితే ఈ కవి అభ్యుదయం విడచి అనేక ప్రయోగాలు చేయడంకూడా జరిగింది. ఇతనిలోని సారస్వతాంశ బహుముఖమైనది.

'స్వాతంత్ర్యం ఒక మేడిపండు
దరిద్రం మన రాచపుండు'

అన్న అభ్యుదయకవీ, ఇంటింటి పజ్యాలు, కూనలమ్మ పదాలు వ్రాసిన సరదాకవీ ఇతనిలో చోటు చేసుకున్నారు. అవసరం ఇతనిని ప్రజాబాహుళ్యానికి సన్నిహితంగా తీసుకుపోయింది. ప్రజల అభిరుచిని ప్రమాణంగా గ్రహించి, పాత్రల గుణశీలాలకు తగినట్లుగా ఏమి వ్రాయడానికైనా వెనుకాడని చిత్తశుద్ధిగల ప్రకృతి ఒకటి ఇతని కవితా వ్యక్తిత్వంతో బాగా పెరుగుతూంది. కదిలిపోతున్న రైలులో అందివ పెటె ఏదైతే దానిలోనే ఎక్కి అందులో శుభ్రమైన చోటు చూసుకునే గడుసు ప్రయాణీకుడిలా కనిపిస్తాడు ఆరుద్ర. ఎక్స్ప్రెస్ అయిన ఆదర్శాల ఒగేజీని నిర్వికారంగా ప్లాట్ఫారమ్పైన వదలి, ఇతరులచే నియతమైన కర్మను ఫలాపేక్షతో నిర్వహించే వేదాంతి ఆరుద్ర. అందుకే ఆయన—

'మగవాడు చేసేది ఏమిటి—ఆడపిల్ల ఇచ్చేది ఏమిటి' అని కూడా నిశ్చింతగా రాయగలడు.

తొలి తెలుగు కవులు సంస్కృతాన్ననుసరించో, తమ బుద్ధి పూర్వకంగానో శృంగారంలో అభినివేశం చూపించేరు. పురాణ ప్రబంధ యుగాలలో శృంగారం మేరమీరింది అనవసరమైన కచకుచాది వర్ణనల మోజులోపడి ప్రతిభావ్యుత్పత్తులు గల కవు లనేకులు తమ శక్తిని వృథాగా వినియోగించేరు. తమకు గల సాంఘిక బాధ్యతను విస్మరించేరు. దక్షిణాంధ్రయుగం మరో మెట్టెక్కి క్షీణప్రబంధాలను కుమ్మరించింది—ఇది కదా శృంగారపరంగా పూర్వాంధ్ర సాహిత్యాన్ని గూర్చిన విమర్శ! ఈ మెట్టు తర్వాత మెట్టెక్కడం ఎందుకు జరిగింది? ఒకరికంటె ఇంకొకరు తమ ఆధిక్యతను నిరూపించుకోవడానికే గదా! పాతను దాటి కొత్తను చూపించడానికే గదా! ఈ లక్షణం ఏ యుగానికైనా సామాన్యమే. క్షీణప్రబంధాలపై ఆధునికుల విమర్శ ముఖ్యంగా రెండు అంశాలపై ఆధారపడివుంది. 1. అవినీతిని ప్రోత్సహించడం. 2. సాంఘిక బాధ్యతలను విస్మరించడం. అయితే ఈ క్షీణయుగప్రబంధాలన్నీ పాలకుల కోరికపై వ్రాసినవే. పాత్ర గుణశీలాలనుబట్టి వ్రాసినవే, సాహిత్యాన్నిబట్టి

జాతి చరిత్రను వ్రాయబూనుకునేవారు ఆ రసికత ఆ నాటి ప్రజాసామాన్యానికికూడా వుందన్నారు. అంటే క్షీణయుగ ప్రబంధాలను వ్రాసిన కవులు తమను పోషించిన రాజుల కోరిక తీర్చడంతోబాటు, ప్రజాభిరుచి కనుగుణంగా వుండే రచనలు చేసేరన్న మాట. ఆ విధంగా తమ వ్యక్తిగతాదర్శాలకు విరుద్ధంగా, ఉద్యోగధర్మాన్ననుసరించి రాసిన కవులు దోషులెలా అవుతారు? అని ప్రశ్న. కాని నేడెవరూ క్షీణయుగంలో నీచశృంగార కావ్యాలను— రచించిన కవులను ఉత్తమజాతి కవులుగా అంగీకరించడం లేదు. ఆ కావ్యాలను ఆదరించడం లేదు. తెలుగునాట అవసర కవిత్వం ఆ స్థాయికి చేరుకుంది. ఆబాల గోపాలం—బుద్ధి జీవులు సామాన్యులు అనే భేదం లేకుండా విని ఆనందిస్తూనే ఈ కవిత్వం నైతిక స్థాయిని కోల్పోయిందంటున్నారు. అంటే ఆదరణ వేరు — గౌరవంవేరు — అన్నమాట. కవి ఒక బలహీనతతో ఈరకమైన కవిత్వం రాస్తూవుంటే, జనం మరొక బలహీనతతో ఆదరించడం జరుగుతూంది. బలహీనతకు అతీతంగా బలవంతమైన జాతిని తీర్చిదిద్దడమనే విశిష్టబాధ్యత ఈ కవులను ఒకచోట కాకపోతే మరొకచోట తలవంచుకొనేటట్లు చేస్తుంది. ఈ తరహాకు చెందిన ఆధునిక క్షీణప్రబంధ నిర్మాతలలో ఆరుద్ర అందె వేసినచేయి అనిపించుకున్నారు.

'కన్నుకొట్టిరమ్మన్నా—వెన్నుతట్టిలెమ్మన్నా
మనసులేద మగరాయ!—నామనసు తీర్చరావేర!'
'జలసా నీదే ఓ!—సరదా నాదే'
'తీస్కో కోకోకోలా వేస్కో రమ్ముసారా!'
'ఐ లవ్‌యూ యూ అండ్‌యూ
నిషావాలా! కుషీకావాలా!'—

ఇవి అశ్లీలాలుకావు కాని బహిరంగ శృంగార ప్రదర్శకాలు. పాత్రల గుణశీలాలనుబట్టి కథాంశాలను బట్టి ఆలోచిస్తే ఇందులో ఏ ఒక్కటి మేరమీరిన రచనకాదు. ఇంకా ఆ పాత్రల గుణశీలాల కనుగుణంగా వ్రాయాలంటే ఈ పదజాలం చాలదు. వాస్తవికత కావాలంటే మరి కొంచెం ముందుకు పోవాల్సిందే. సామాన్యుని మానసికోల్లాసానికి ఈ వినోదం అవసరమే. కాని పదాలను విద్యుదీకరిస్తూ (ఎలెక్ట్రిఫయి చేస్తూ) ఈ రకపు కవిత్వాన్ని అందించడానికి 'కమిట్' అయిన పెద్దలు కొందరున్నారు. ఈ బాధ్యత వారికి అందజేయవచ్చును. అభ్యుదయం అనే ఆదర్శానికి కట్టుబడి దానితో పొత్తులేని సంసారం చేయడంలో సుఖంలేదు. కోరికలు అవసరాల హద్దులు చెరుపుతూ వుంటాయి. అక్కడ కొంచెం సంయమనం చూపిస్తే అవసరాల పరిధి నియమితం కావచ్చును. 'చల్లని చెట్టు నీడను దొరికేసౌఖ్యం కొంటేరాదు.'

అంగారాన్ని శృంగారాన్ని సమానంగా అందించగల కవిగా పేరుపడినవారు దాశరథి. తెలంగాణా ఉద్యమం ద్వారా ఈ కవి తెలుగు సాహిత్యంలో తనస్థానం స్థిరపరుచుకోవడం జరిగింది. 'మహాంధ్రోద్యమం' 'అగ్నివీణ' 'అమృతాభిషేకం' లాంటి కావ్యాలలో ప్రాచీన—ఆధునిక సంప్రదాయాలను రెంటినీ అనుసరించి అధిగమించిన సవ్యసాచి దాశరథి. ఇతనిపైగల ఉర్దూ ప్రభావం 'గాలిబ్ గీతాలు' వంటి రచనలలో గుబాళించింది. దాశరథి అభ్యుదయవాది. అ. ర. సం.లో సభ్యుడు. ఇతని ఆదర్శం మార్క్సిస్టు సమాజంకాదు. ఇతని కవిత్వంలోని కొన్ని లక్ష్యాలలో సమసమాజ సాధన ఒక ఆదర్శంగా మనం అంగీకరించ వచ్చును. భావకవిత మధురకవిత—అభ్యుదయకవిత ఈవిధంగా ఆధునిక—సాహిత్యాన్ని విభజించి పరిశీలిస్తే దాశరథి కవిత్వం అన్నిటా కనిపిస్తుంది. అందుచేత కవితాకళను విజ్ఞాన వినోదాలను రెంటినీ అందించే సాధనంగా దాశరథి ఉపయోగించుకున్నట్లు భావించవచ్చును. అవసరం దాశరథిని కూడా ఆకట్టుకుంది. స్వకీయమైన విలువలను నిలబెట్టుకోవాలి అనే ప్రయత్నం ఈతని రచనలలో కనిపిస్తుంది. కాని నిర్మలమైన అనుభూతితోగాని, తీవ్రమైన ఉద్వేగంతోగాని సంబంధం లేక, ఇతరులు సృష్టించిన కృతకసన్నివేశాలకు, భావాలకు అనుగుణంగా వ్రాయడానికి సిద్ధపడ్డప్పుడు తన స్థాయికి తక్కువగా రాయకతప్పదు.

'మాట్లాడని మల్లెమొగ్గ మాదిరిగా నడచిరా
నిశ్శబ్దం ఎరుగనట్టి నిమ్నగవలె విడిచిపో'—

లాంటి గేయాలను చదువుతున్నప్పుడు, లేదా వింటున్నప్పుడు సాహిత్యాభిమానులకు కలిగే అనుభూతి—

'మల్లెపువ్వులు పిల్లనవ్వులు నీ కోసమే
ఇటు రావోయి! రావోయి! రాజా!'—వంటి

రచనలు చదివినప్పుడుగాని విన్నప్పుడుగాని కలుగదు. ఈ రెండుగేయాలే ప్రమాణంకాదు. ఇటువంటి అంతరంతో కూడిన రచనలను ఇంకా చూపించవచ్చును. అసలు ఈనాడు దాశరథికి అభ్యుదయాన్నిగూర్చి, ఆధునికతను గూర్చి ఏరకమైన భావాలున్నాయో నిష్కర్షగా చెప్పడం కష్టం. భాషావిషయికంగా బండిరాలు, అరసున్నల యుగాలకు వెళ్దామనే అభిలాష ఆయన ప్రసంగాల్లో అక్కడక్కడా కనిపిస్తోంది.

ఇంకొకరు డా. సి. నారాయణరెడ్డి. ఈయన అభ్యుదయ మధుర శృంగారకవి. కవిగా, రచయితగా, ఆచార్యునిగా సంఘంలో విశిష్టమైన స్థానాన్ని అలంకరించిన మనీషి. ఈ కవికూడా అభ్యుదయ రచయితే. ఇతని అభ్యుదయం సమన్వయం, శాంతి స్థాపన. ఇతని ఆదర్శం 'మధ్యతరగతి మందహాసం'లో కనిపిస్తుంది. సంస్కృత—ఆంధ్ర— ఆంగ్ల వాఙ్మయాలలో గల పాండిత్యంతోబాటు ఉర్దూ సాహచర్యం కూడా ఈతని సాహిత్య జీవితానికి వన్నె తెచ్చింది. ఎక్కువే అయినా ఇతని అభ్యుదయ రచనలు మధుర శృంగార కావ్యాల మరుగునపడక తప్పలేదు. ఈయన అభ్యుదయ కవుల యుగంలో అందివచ్చినా ఇతనిపై ప్రాబంధిక, భావకవిత్వ ధోరణుల ప్రభావం హెచ్చు. అందుచేతనే 'నాగార్జున సాగరం' 'కర్పూర వసంత రాయలు' 'రామప్పగుడి'—వంటి మధుర శృంగార కళాఖండాలను సృష్టించగలిగాడు. 'సమదర్శనం', 'మధ్యతరగతి మందహాసం' మొదలైన ఆదర్శవాద రచనలకన్న పై గ్రంథాలు ఎక్కువ ప్రచారం పొందాయి. అందుచేతనే ఈ కవిలోని అంతశ్చేతన కేవలం కళా

సంబంధి అని మనం భావించవచ్చును. రచయిత—విమర్శకునిగా నారాయణరెడ్డి 'ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము—సంప్రదాయము: ప్రయోగములు' వంటి రచనలతో సాహిత్యలోకంలో చిరస్థాయిగా నిలిచేరు. ఇన్ని జరిగి ఇంతటి ఉన్నత వ్యక్తిత్వాన్ని సాధించిన తర్వాత అవసరం నారాయణరెడ్డిని వరించింది. అవసర లోకంలో ఈ కవి సర్వాంతర్యామి. అందునా ఈ రోజుల్లో ఇందుగల డందులేడని సందేహం లేదు. కవిత్వంతో ముమ్మరంగా వ్యాపారంచేసే ఈ ధోరణిలో నారాయణరెడ్డి సాహిత్య వ్యక్తిత్వం చాలా చోట్ల మసక మసకగా కనిపించడం జరుగుతుంది.

'పాడనా ప్రభూ! పాడనా!
పాటతో నీ మనసు కరగునా!'—అనే గేయాన్నీ

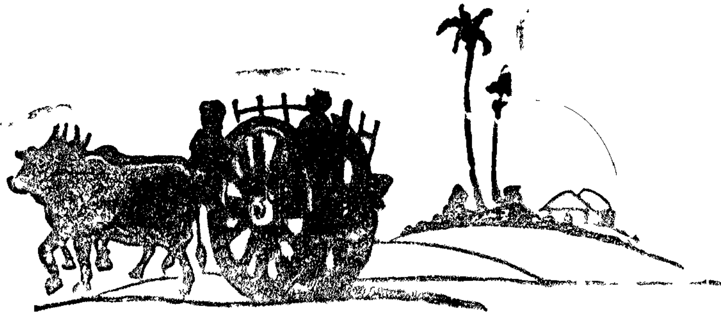
'ఓహోహో చేమంతీ! ఒయ్యారి పూబంతీ!
మురిపాల ముద్దబంతీ! నువ్వే నా రబ్బరుబంతీ!'

అనే గేయాన్నీ ఒక్క కవే రాస్తున్నాడంటే సాహిత్యలోకం విచారిస్తుంది. నేటి సినిమాలలో తక్కువరకం రచనలు చేస్తున్న వారిలో ఈ కవి అగ్రగామి.

ఇంతవరకు ఈ వ్యాసంలో కొందరు ప్రముఖ కవులు ఆదర్శంకోసం వ్రాసిన రచనలను—అవసరం కొద్దీ వ్రాసిన రచనలను పరిశీలించడం జరిగింది. సినిమా రచనలు పరిశీలింపదగినవా? వాటికి సాహిత్య స్థాయి ఉండాలని తర్కించడం సమంజసమేనా? అని చాలామంది అనుకోవచ్చును. సినిమా రచనలను పరిశీలనచేస్తూ గ్రంథం వ్రాయాలనే ప్రయత్నం ఆరుద్ర—ఆత్రేయ చేయదలచినట్లు వారి ప్రసంగాలవలన తెలుస్తూంది. యువభారతి వారి 'మహతి' వ్యాస సంకలనంలో సినిమా రచనలకు సంబంధించిన నాలుగు వ్యాసాలున్నట్లు ప్రకటించారు. ఈ ప్రయత్నాలవలన సినిమా రచనలను సాహిత్యదృష్టితో పరిశీలించడం జరుగుతోందని భావించవచ్చును. ఈ వ్యాసంలో సినిమాలకు వ్రాస్తున్న వారిలో కొంతమందినిగూర్చి మాత్రమే ప్రస్తావించడం జరిగింది. ఒక విశిష్టమైన ఆదర్శం చేత ప్రభావితులై కలంపట్టి, తెలుగు సాహిత్యలోకాన్ని కదలించి ఉన్నతస్థాయి కవులుగా పేరుపొంది, తరువాత సినిమా కవులుగా మారినవారిని గూర్చి మాత్రమే ఈ పరిశీలన సాగింది. అయితే ఈ కవులందరూ సినిమాలలో తక్కువస్థాయి రచనలే చేస్తున్నారా? వారి ఆదర్శాన్ని—స్థాయిని పూర్తిగా విడిచిపెట్టారా? లేదు. ఆ విషయం ఈ వ్యాసంలో ప్రస్తావింపబడలేదు. ఈ వ్యాసం సినిమా రచనలకోసం ఉద్దేశింపబడినది కాదు.

సమ సమాజ స్థాపన ఏ విధంగా ఒక ఆదర్శమవుతుందో, సాహిత్యస్థాయిని నిలుపుకోవడం కూడా అదే విధంగా ఒక ఆదర్శమవుతుంది. అందుచేత ఈ కవులందరూ ఆదర్శానికి కట్టుబడ్డవారే. సాహిత్యం బుద్ధిజీవులకు పరిమితమైనది. సినిమా జనసామాన్యానికి అందుబాటులో వున్నది. కాబట్టి తమ ఆదర్శాన్ని జనసామాన్యానికి చేరువగా తీసుకుపోవాలనే ఉద్దేశంతో ఈ కవులు సినిమాలోకంలో ప్రవేశించవచ్చును. సినిమా వ్యాపారసంస్థ కాబట్టి—దాని పరిధులకు లోబడి—కొంచెం కొంచెంగా ప్రజలకు ఆదర్శ కవిత్వాన్ని అందిస్తూ—క్రమక్రమంగా ప్రజల అభిరుచిని తమ ఆదర్శంవైపు మరలిస్తూ—సినిమా రచనను పూర్తిగా సాహిత్య స్థాయికి తీసుకొనిరావడం ఈ కవుల ఉద్దేశ్యం అని ఎవరైనా అనవచ్చును. కాని ఆ ప్రయత్నంలో వీరు సాధించిన ప్రగతికంటె—వీరు సంస్థకు లోబడినవైనం ఎక్కువగా కనిపిస్తూంది. ఆదర్శపూరితములైన వీరి రచనలు తక్కువమంది చదువుతున్నారు. అవసరంకొద్దీ రాసినవి రేడియోలలో, మైకుసెట్లలో, సినిమాహాళ్లలో ప్రతిరోజు అనేకసార్లు ప్రజ లందరి చెవులలో మ్రోగుతున్నాయి. ఇందువలన రెండు ముఖ్యమైన ప్రమాదాలున్నాయి. (1) యువతరానికి ఈ కవుల ఉన్నతస్థాయి సాహిత్య వ్యక్తిత్వం కాక సామాన్యమైన సినిమా రచయిత మాత్రమే గాఢంగా పరిచయమయే అవకాశం వుంది. యువతరానికి ఈ కవులపట్ల కలిగే మొదటి అనుభూతి చౌకబారుగా వుంటుంది. ఆ విధంగా సంఘంలో, నమోదవుతూన

నూతన శక్తులను ప్రభావితం చేయడం అనే మహత్తర అవకాశాన్ని ఈ కవులు జారవిడుచుకుంటున్నారు. (2) ఇతరులు కోరిన కృతక సన్నివేశాల కన్నిటికీ అతుక్కునేటట్లు చితుకులబొంతలు వ్రాసే మనస్తత్వానికి అలవాటు పడిపోతే, భ్రమరకీట న్యాయంగా, ఈ కవులలోని ఉత్తమమైన కవితాశక్తి క్షీణించే ప్రమాదం లేకపోలేదు. అందుకే ఈ కవులు మొదట్లోలాగ బలమైన ఆదర్శంతో కూడిన రచనలు చేయలేక పోతున్నారు. ఎంతటి ప్రతిభావంతుడైనా స్వభావ విరుద్ధమైన పనికి ఇష్టంగానో, అయిష్టంగానో అలవాటుపడితే స్వభావంలో మార్పు కలిగే పరిస్థితి ఏర్పడుతుంది. ఆదర్శం—అవసరం పరస్పర విరుద్ధమైనవి. ఈ రెంటిలో ఒకదాని ఉన్నతికోసం రెండవ దానిని వదులుకోక తప్పదు. చలం—కొడవటిగంటి—రా. వి. శాస్త్రిలాంటి చిక్కని ఆదర్శంగల రచయితలలో ఈ రకమైన ద్విపాత్రాభినయం కనబడదు. వారు తమ ఆదర్శాన్ని ప్రజలకు సన్నిహితంగా తీసుకుపోవడానికి విడవకుండా రచనలు చేసేరు— చేస్తున్నారు. ఒకటి రెండు రచనలద్వారా ఎంత తీవ్రమైన ఆదర్శాన్ని అందించినా అది చాలదు. ఆదర్శ భావన ప్రజాహృదయంలో అవిచ్ఛిన్నంగా సంచరించేటట్లు బలీయమైన రచనలు చెయ్యాలి.

పండితరాయల కారణ కల్పనలు

డా. మహీధర నళినీమోహన్

నిజానికి 'కారణ కల్పన' అనే అలంకారం ఏదీలేదు. అసలు కారణం ఒకటి అయితే, దానిని వదిలిపెట్టి సరికొత్త కారణాన్ని కల్పించి చమత్కరించడాన్ని సూచించడానికి 'కారణకల్పనాలంకారం' అని పేరు పెట్టాలని నా సూచన.

ఉదాహరణకి విజయవిలాసంలో ప్రథమాశ్వాసంలో 73 వ పద్యం తీసుకుందాం.

ఉ॥ వేడుకనప్పురీహరుల
వేగము గన్గొని లేళ్ళు గాడ్పుతో
గూడిచనన్వలె నమ్మనము
కూడగనోపక యోడినట్టి వా
రోడని వారివోచుటని
యొద్దిక బందెము వైచికూడ లే
కోడెనుగాక, మోయగ—
ప్రయోజనమేమనిలుం గురంగముల్·

ఇంద్ర ప్రస్థపురంలోని గుర్రములు వాయువేగం గలవి అనీ, లేళ కన్న చాలావేగంగా పరుగెత్తగలవి అనీ సూచించడానికి కవిచేసిన బహుచమత్కారమైన కల్పన ఇది.

వాయుదేవునికి లేడి వాహనం. ఇది పురాణ సమ్మతమైన విషయం. లేడి వాయువును మోస్తూ ఉండడానికి సరికొత్త కారణాన్ని కల్పించాడు—చేమకూర.

వేగానికి ప్రసిద్ధములైన గాలి, లేడి పందెం వేసుకున్నాయట. ఏమని? ఇంద్రప్రస్థపురంలోని గుర్రములతో సమానంగా మన ఇద్దరిలో ఎవరు పరుగెత్తగలరో చూద్దాం. వోడినవారు నెగ్గినవారిని ఆజన్మాంతమూ మోస్తూ ఉండాలి అని పందెమట. పరుగెత్తి చూశాయి. లేడి వోడిపోయింది. గాలి సమంగా పరుగెత్త గలిగింది. అందుచేతనే వాయుదేవుణ్ణి లేడి మోస్తూ ఉంటుందిట!

ప్రాచీన ఆలంకారికులు దీనిని ఉత్ప్రేక్షాలంకారంగా భావించారు. దీనిని కేవలం ఉత్ప్రేక్ష అనడం నాకు నచ్చలేదు. బారసాల చేసి దీనికి 'కారణ కల్పనాలంకారం' అని గానీ, 'కారణ కల్పనోత్ప్రేక్ష' అని గాని పేరుపెట్టాలని నా సూచన.

'అలంకార శాస్త్రాన్ని మార్చడానికి నువ్వెవడివయ్యా! దానిని ముట్టుగోడానికి వల్లా?' అంటారేమో.

అషయితే జయదేవుని చంద్రాలోకాన్ని మార్చడానికి అప్పయ్యదీక్షితు లెవడూ?

అప్పయ్యదీక్షితుని కువలయానందాన్ని మార్చడానికి పండితరాయ లెవడూ?

ఉపద్రష్ట జగన్నాథ పండితరాయలు ఎవడు అంటారా ?

మా గోదావరీ తీరంవాడు.

మా కోనసీమవాడు.

మా ముంగండ అగ్రహారీకుడు.

మా వేగినాటి వాడు.

చాలా ?

ఇంతకీ చెప్పొచ్చేదేమిటంటే పండితరాయల భామినీ విలాసంలో బహురమ్యమైన కారణ కల్పనలు కావలసినన్ని ఉన్నాయి.

చూతలతిక

ముంగండ పెద్దచెరువు గట్టుని ఆనుకుని, సంపెంగ డొంకల పక్కగా ఉపద్రష్ట పేరమభట్టు గారి మామిడితోపు కన్నుల పండువుగా ఉంది. మిసిమి

వయస్సులోఉన్న జగన్నాథుడు గన్నవరంనుంచి తిరిగి వస్తూ అలిసిపోయి తమ తోటలో అడుగుపెట్టేడు. చల్లటి మామిడిచెట్ల నీడ క్షణంలో శ్రమని పోగొడుతోంది.

దాహంకోసం కోతిపిర్ర మామిడి చెట్టు కిందఉన్న పాక దగ్గరకు వెళ్లేడు. తలుపు తట్టేడు.

ముద్దబంతి పువ్వులాంటి పాలికాపు కూతురు తలుపు తీసింది.

జగన్నాథభట్టుని చూచి విరబూచిన రేలచెట్టులా సిగ్గుపడింది.

'ఈ పిల్ల ఇంత పెద్ద దెప్పడైందీ?' అని రెప్పవేయకుండా చూశాడు జగన్నాథుడు.

'ఎన్నడు నేరిచెన్ బెళుకు లీ చెలి కన్నులు
కారు మబ్బులన్నన్న కురుల్
పిరుందు బటువై పటువై ఖరి గైకొనెంగదే
మొన్నగదమ్మ పిన్న మొన మొల్కలు......'

అనుకుని, అప్రయత్నంగా లోపలికి అడుగువేయ బోయాడు.

'అయ్య ఇంటో లేడండి' అంది ఆ పిల్ల బెదురుతూ. తియ్య మామిడిచెట్టు పలవలలో కోయిల పంచమరాగాలాపన మొదలుపెట్టింది. జగన్నాథుడు తలపైకెత్తి చూశాడు. ఏదో సన్నటి నాజూకైన లత ఆ చెట్టుని అల్లుకుని ఉంది. తెల్లటి పువ్వులు విరబూచి ఉన్నాయి. చల్లగాలికి ఆ తీగ కొసలు సుతారంగా కదులుతున్నాయి. లతని విడిచి పిల్లనీ, పిల్లని విడిచి లతనీ చూశాడు అతడు.

ఈ పిల్ల చూత లతికా?

అయితే తానెవరూ?

సమీరుడా?

లత తన శిరస్సును అడ్డంగా ఆడిస్తోంది ఎందుకూ?

సమీరసమాగమనం ఆమెకి నచ్చలేదో?

ఇతరులు చూస్తారని సిగ్గుపడిందో?

మధురమైన కల్పన మనస్సులో మెదిలింది.

సమీరుడు ఆమ్రలతికను సమీపించాడు.

'పిల్లా! నేను చాలా దూరంనుంచి—మలయ పర్వతంనుంచి—వస్తున్నాను' అన్నాడు.

మంచి గంధపువాసన గుప్పుమంది.

'రసికుడే సుమా' అనుకుంది లత.

'అలిసిపోయాను' అన్నాడు సమీరుడు.

'అయితే నన్నేం చెయ్యమంటావు?' అంది లత.

'ఈ పూటకి ఇక్కడ— నీ దగ్గర—విశ్రమించ నిస్తావా?'

'అమ్మో!' అని రెప్ప లప్పళించింది లత.

'వద్దు—వద్దు—వద్దు' అని ముద్దు ముద్దుగా తల అడ్డంగా ఆడించింది.

శిఖరిణి

చిరశ్రాంతోదూరా దహ
ముపగతో హంత మలయాత్
తదేకం త్వద్గేహే తరుణి!
పరిణేష్యామి దివసమ్
సమీరేణోక్తైవం
నవకుసుమితా చూతలతికా
ధునానా మూర్ధానం
నహినహినహీత్యేవ వదతి.

మత్తేభవిక్రీడితం

మలయక్ష్మాధరమ్మునుండి
పయనమ్మై యెంతయుం డస్సి నీ
నెలవుంజేరితి నొక్కరాత్రి
యిచటన్ నిద్రింపనీవే చెలీ!
అలివేణీ! యని పుష్పితామ్రలతికన్
అర్థించె, మందానిలుం
డలవోక న్నది వద్దు వద్దని
శిరస్సడ్డమ్ముగా నూచెడిన్.

* * *

చాతకం

చాతక పక్షులు ఎంత దాహంగా ఉన్నాసరే మేఘంనుంచి జారిపడుతున్న నీటి బిందువులను తప్ప

నేలమీదఉన్న నీటిని తాగవని కవి సమయం. చాత కానికి ఈ విచిత్రమైన నియమం ఏమిటీ? దానికి కారణం వివరిస్తున్నాడు పండితరాయలు.

నూతులలో బహు స్వల్పంగా ఉంటుంది నీరు. కనుక దానిని ముట్టుకోవడం పరువుతక్కువపని.

సరస్సులు చూడటానికి బిలములవలె ఉంటాయి. కనుక వాటికేసి చూడదు.

కోనేరులలో నీచులు కూడా స్నానం చేస్తారు. కనుక వాటిని తాకదు.

స్వచ్ఛంగా చల్లగా మధురంగా ఉండే ఆకాశ గంగానదీ జలములనుకూడా మూచూడదు. ఏమంటే, ఆ నది విష్ణుమూర్తి కాలిలోనుంచి కదా పుట్టినది? కాళ్లు కడుగు నీళ్లు తాగుతుందా?

మహాసముద్రాలలోని నీరు త్రాగకూడదా, అంటే, అవి అగస్త్యమహాముని ఆపోశనపట్టి ఉమిసిన ఎంగిలినీళ్లు అయిపోయె.

కనుక, అభిమానవతి అయిన చాతకపక్షి ఈ భూమిమీది జలములను వదిలిపెట్టి, ఉన్నతుడైన ఘనుని పయస్సులనే వాంఛిస్తుందిట ఎల్లప్పుడూనూ.

శార్దూల విక్రీడితం

వాపీ స్వల్పజలా సరోబిలసమం
నీచావగాహో హ్రదః
స్వచ్ఛస్స్వాదు సుశీతలా
త్రిపథగా వైకుంఠ పాదాగ్రజా
నీచక్షారతరో మహాన్
జలనిధిర్గండూషమాత్రం మునే
స్తన్మానీ ఖలు చాతకో
జలముచా ముచ్చైః పయో వాంఛతి

మత్తేభ విక్రీడితం

జలమత్యల్ప మటంచు కూపముల,
నీచంబంచు కోనేరులన్
బిలసామ్యం బనుచున్ సరోవరములన్,
శ్రీనాథపాదాగ్ర సం
స్ఖలితం బంచును గంగ,
వార్థి మునిచే గండూషితంబంచు త
త్సలిలంబానక చాతకంబు కొను
నుచ్చాంభోద ముక్తాంబువుల్.

*　　*　　*

పద్మము

చంద్రుని చూడగానే తామర పువ్వులు ముడుచుకు పోతాయని కవి సమయం. దానికి కారణం వివరిస్తున్నాడు.

పద్మం లక్ష్మికి నివాసమని మూడులోకాల లోనూ ప్రసిద్ధికెక్కి పోయింది. అది నిజమా కాదా అని తరచి చూచేవాడు లేడు. ఈ ప్రశస్తి విని రాజు (చంద్రుడు, నృపతి) కర ప్రసారంచేస్తే (వెన్నెల కురిపిస్తే, దేహీ అని చెయ్యి జాచితే) ఆయన కివ్వడానికి నా దగ్గర ఏమీ లేదే, మొగం ఎల్లా చూపించేదీ అనే సిగ్గుతో పద్మం మొగం ముడుచుకుంటుందిట.

వసంత తిలక

లక్ష్మ్యైనివాస ఇతివారిరుహాం ప్రసిద్ధి
రన్వేషితాః కతిపయా విరళాస్తు సంతి
రాజ్ఞి ప్రసారిత కరే కి మహందదామి
సంకోచితం వదన మంబురుహై రితీవ.

చంపక మాల

కలుముల ముద్దుగుమ్మకిది
కాపురమంచు ప్రసిద్ధి కెక్కెనీ
జలజము—నిక్కమాయని విచారణ
చేసెడు వారులేరు—త
మ్ములదెసగాంచి రాజు కరముల్
ప్రసరింపగ నే మొసంగగా
గలమను సిగ్గుచేత ననగా
వదనమ్ము ముడింగె తమ్మికిన్.

*　　*　　*

కాకులు

పట్టాలమీద రైలు పరుగెడుతున్నప్పుడు అయే చప్పుడు ఒక్కొక్కళ్లకి ఒక్కొక్క అర్థం

ఇచ్చే మాటలు స్ఫురించినట్లు కాకి అరుపు ఒక్కొక్క భాషవారికి ఒక్కొక్కలా వినిపిస్తుంది. పండితరాయలకి 'వయం కాకాః—వయం కాకాః' అని వినిపించింది. అంటే 'మేము కాకులం—మేము కాకులం' అని అర్థం. తాము కాకులమన్న సంగతి గొంతు చీరుకుని చెప్పవలసిన పని ఏమిటి? దానికో చక్కని కారణం కల్పించాడు కవి.

సూర్యుడు నిర్దాక్షిణ్యంగా చీకట్లని నాశనం చేస్తాడు. కాకులు నల్లగా ఉండడంచేత అవికూడా చీకట్లు అనుకుని సూర్యుడు చంపేస్తాడేమో అనే శంకతో 'మేము చీకట్లము కాము మహాప్రభో! వట్టి కాకులము సుమా!' అని గట్టిగా సూర్యుడికి వినిపించేలా అరుస్తున్నాయట!

సంస్కృతపు కాకులు 'వయం కాకాః' అని అంటే అన్నాయేమోగాని తెలుగుకాకులుమాత్రం 'కావు కావు'మనే అంటాయి.

అనుష్టుప్

వయంకాకా వయంకాకాః
కిం రుదంతీతి వాయసాః?
తిమిరారి స్తమో హంతి
శంకయా తంక మానసాః

ఆటవెలది

కాకులెల్లవేళ కావు కావు మటంచు
నేడ్చుచుండు దానికేమి కతము?
తిమిరవైరి తమ్ము తిమిరమంచు భ్రమించి
చంపివేయునన్న శంకవలన

*　　　*　　　*

వంగ వేశ్యలు

బెంగాలీ భోగంపడుచులతో పండితరాయలకి ఎప్పుడు పరిచయ భాగ్యం కలిగిందో తెలియదుగాని, వాళ్లమీద ఒక చక్కని శ్లోకం వ్రాశాడు. వాళ్ల కన్నుల సొగసుముందర లేళ్లు నిలువలేక దేశత్యాగం చేశాయట. అందుకనే లేళ్లు అడవులలో తలదాచు కుంటాయి.

వాళ్ల రొమ్ముల పొంకం ముందర తమ కుంభములు ఎందుకూ పనికిరాక ఓడిపోయినప్పటికీ ఏనుగులు సిగ్గూ బిడియం లేకుండా, మదించి తిరుగుతున్నాయట. మూర్ఖుడు ఓడిపోయినా గర్వం విడువడు కదా!

మందాక్రాంతా

యాసాందృష్ట్యా నయన సుభగం
వంగవారాంగనానాం
దేశ త్యాగః పరమ కృతిభిః
కృష్ణసారై రకారి
తాసామేవస్తనయుగజితాః
కుంభినః సంతి మత్తాః
ప్రాయోమూర్ఖః పరిభవ
విధౌ నాభిమానం విధత్తే.

ఉత్పలమాల

వంగవిలాసినీ మణుల
వాలు కనుంగవ సొంపుగాంచి సా
ర్ఞంగము దేశమున్ విడచె—
రమ్యతరమ్మగు వారి గబ్బి చ
న్నుంగవ కోడియున్ విడువ
నొల్లదు గర్వమొకింత మత్తమా
తంగము—మూర్ఖుడోడియు
మదమ్ము రవంతయు వీడడెన్నడున్.

*　　　*　　　*

ఏనుగులు

మహారాజుల మొగసాలలలో మత్తేభములు ఎన్నెన్నో అవమానములకు గురి అవుతున్నాయట. కాలి గొలుసులతో బంధింపబడుతున్నాయి. అంకుశంతో తీవ్రంగా పొడువబడుతున్నాయి. మావటి వాని కాలి తాపులు తింటున్నాయి. అదలింపులు ఓర్చుకుంటు న్నాయి. ఇన్నివిధాల అవమానాలకు గురి అవుతున్న ప్పటికీ ఏనుగులు రాజభవనాలలో ఎందుకు ఉంటు న్నాయి? సింహపు భయం చేతనట! సింహములు సహ్యములు అయితే ఇక్కడ ఒక్కక్షణంకూడా నిలువవట.

వసంత తిలక

ఆలాన బంధన మథాంకుశ తీవ్రఘాత
మాధోరణస్య చరణాహతి తర్జనేచ

కంఠీరవో యది సహేత మదావళానాం
పూగః కుతః క్షితిభుజాం సదనాంతరేషు.

మత్తేభ విక్రీడితం

పదబంధంబులు, కర్కశాంకుశపు
తీవ్రాఘాత సందర్భముల్,
కదుముల్ కట్టెడు మావటీని
చరణాఘాతంబులన్, సర్వదా
అదలింపుల్ సహియించి,
సింగపుభయం బావంత లేకుండినన్
మదదంతావళయూథమేల నిలచున్
ధాత్రీశు మోసాలలన్?

*　　　*　　　*

తుమ్మెద

జగన్నాథుడు ఎల్లప్రాయంలో ఎన్నెన్నో సంస్థానాలను సందర్శించాడు. అక్కడి రాజుల అరసికత్వము, పండితుల మాత్సర్యమూ వగైరాలు అతడికి నచ్చలేదు. వాటి నన్నింటినీ విడిచిపెట్టి కల్పశాఖవంటి ఢిల్లీ దర్బారును వెతుక్కుంటూ వెళ్లేడు. ఈ విషయాన్ని సూచిస్తూ భ్రమర భ్రమణాన్ని వర్ణిస్తున్నాడు.

తుమ్మెదకి ప్రసిద్ధమైన పువ్వులేవీ నచ్చడం లేదట. అందుకు చిత్రమైన కారణాలు చూపిస్తున్నాడు.

మొగలి పువ్వులో సౌరభ్య సంపత్తి అపారంగా ఉన్నప్పటికీ ఒంటినిండా ముళ్లు ఉన్న కారణంచేత, దాని దగ్గరకు వెళ్లడం లేదట.

దోషోదయమునందు ఆనందించే దుర్లక్షణం కలగి ఉన్న కారణంచేత కలువ పువ్వుల దగ్గరకు వెళ్లడం లేదట. దోష శబ్దానికి రాత్రిఅనీ, దొసగు అనీ రెండు అర్థాలు. కలువలు రాత్రి పూటనేకదా వికసించడం. కలువలకు 'కుముదిని' అనే శబ్దాన్ని వాడడంలోకూడా ఔచిత్యం ఉంది. కు+ముదిని అని విడదీస్తే చెడువిషయములయందు సంతోషము కలది అని ధ్వని.

కలాత్మని చూచి వికలం అవుతాయనే కారణం చేత తామర పువ్వులను విడిచిపెట్టిందిట తుమ్మెద. చంద్రుని చూడగానే తామరలు ముడుచుకుంటాయి కదా. చంద్రునికి కళానాథుడనీ, పద్మములకు పంకేరుహములనీ, ముడుచుకు పోవడానికి వికలం అవడం అనీ ప్రయోగించడం సాభిప్రాయం. కళానాథుణ్ణి చూచి కళలేనివి (వి+కల) అవుతాయట. అవి బురదలో పుట్టినవి కనుక అవి మరలా ఎందుకు ప్రవర్తిస్తాయి?

మిగిలిన పువ్వులమీద అంతకుముందే ఏవేవో పురుగులు అడుగుపెట్టిన జాడలు కనిపిస్తూ ఉండడం చేత వాటి దగ్గరకు వెళ్లడానికి ఆత్మాభిమానం అడ్డు వస్తోందిట.

ఓ కల్పవృక్షమా! నీవు కనబడక పోవడంచేత భృంగం కాలు గాలినట్లు తిరుగుతోంది.

శార్దూల విక్రీడితం

కేతక్యః కటుకంటకాః
కుముదినీ దోషోదయాన్ మోదతే
జాయంతే వికలాః కలావతి పునః
పంకేరుహాం పంక్తయః
అన్యాని ప్రసవాని షట్పద
పదన్యాసైః రవాంచి క్వచిత్
భృంగో భ్రామ్యతి కల్పవక్ష!
విపదా మంతం భవంతం వినా.

మత్తేభ విక్రీడితం

మొగలిన్ కంటక భీతిచే,
కుముదినిన్ పాల్పొందు దోషోదయం
బగుచోనంచు, కలాత్మగాంచి
వికలం బౌనంచు పంకేజమున్
అగుపించున్ పరపాద చిహ్నము లటం
చన్యప్రసూనంబులన్
తగులంబోవక షట్పదంబు
తిరుగున్ కల్పంబు కాన్పింపమిన్

*　　　*　　　*

చంద్రుడు

మన్మథుణ్ణి దహించివేసిన మహేశ్వరుని మూడవకన్ను క్రిందనుంచి సెగపెడుతూఉంటే శీతకరుడు ఎల్లా సహించుకోగలుగుతున్నాడు? శివ జటాజూటంలో పరిభ్రమించే వియద్వాహిని చల్లనీటితుంపు

రులు చిమ్మి, చల్లబరుస్తూ ఉండడమే దీనికి కారణ మట !

ఆర్యా

స కిము సహేత సుధాంశుః
స్మరహర భాలానల జ్వాలాః
శిశిరైః శీకర నివహైః
సించతి సురనిమ్నగా నోచేత్.

కందము

స్మరహరుని కంటిమంటల
నెరసులలో శీతకరుడు నిలువంగలడా?
సురకల్లోలిని చల్లని
చిరుతుంపురు లుమిసి తడియజేయకయున్నన్.

*　*　*

గుణప్రశంస

గుణం అనే మాటకుగల అర్థద్వయాన్ని ఉపయోగించుకుని వీణమీద చక్కని కల్పన చేశాడు పండితరాయలు.

ఎండిన వెదురుకర్ర, సారవిహీనమైన ఆనప బుర్ర మాత్రమే కలిగి, అలంకార రహితమైన వీణ ఒకే ఒక్క గుణం (తీగ) కలిగిఉన్నప్పటికీ రాజరమణుల నీరంధ్రపీనస్తనద్వంద్వమును ఒరుసుకుని సుఖిస్తోందిట.

పున్నమి వెన్నెలలాగ మెరుస్తూన్న ముత్యాల రాశులు పొదిగినదైనప్పటికి నిర్గుణమైన (తీగలు లేని) వీణకి ఆ యోగ్యత లేదు కదా!

శార్దూలవిక్రీడితం

వీణాప్యేకగుణేన రాజరమణీ
నీరంధ్ర పీనస్తన
ద్వంద్వే ' లతి శుష్కదారు
నిచయా నిస్సారతుంబీఫలా
చంచత్పార్వికశర్వరీ
పరివృఢ ప్రౌఢ ప్రభాభాసురం
ముక్తాజాత మపీహ నిర్గుణతయా
యోగ్యం న సంభావ్యతే

ఉత్పలమాల

ఎండిన డొల్లకర్ర, రసహీనపు
టానపబుర్ర మాత్రమే
యుండిన వీణకొక్క గుణముండిన
చాలును రాకుమారి చ
న్గొండల తాండవించు—నవకోమల
మౌక్తికమండల ప్రభా
మండితమయ్యు పొంద దరమా గుణ
హీనపువీణ కారుచుల్?

*　*　*

చలికాలం

జగన్నాథుడు ఢిల్లీ దర్బారులో తన అపూర్వ పాండిత్యకవిత్వ సంపదతో వీరవిహారం చేస్తున్నాడు. షాజహాన్ చక్రవర్తి పరవశుడై వింటూ, పుష్యమాసపు చలిగాలికి తెలివివచ్చి, చెయ్యిజాచేడు. హాజరుగాఉన్న విలాసవతి బంగారు హుక్కాగొట్టం అందించింది. వెచ్చనిపొగ పీలుస్తూ, మందహాసంచేసి 'ఈవేళ చలి ముమ్మరంగా ఉందికదూ?' అన్నాడు క్రీగంట ఆ పిల్లని అపేక్షగా చూస్తూ.

జగన్నాథుడికి ఒంటిమీద పలుచని నూలు బట్టలేగాని వెచ్చని ఉన్నిశాలువలు లేవు. చలి వణి కిస్తూ ఉంటే 'సీకేమయ్యా పెట్టిపుట్టేవు' అని మనస్సులోనే అనుకుని, ఢిల్లీచలిని వర్ణించడం మొదలుపెట్టేడు.

చలిబాధ వల్లనేమో అన్నట్లు పగళ్లు పొట్టివి అయాయిట! వస్తువులు (చాలాభాగం) వేడికి పెద్దవి కావడమూ, చలికి చిన్నవి కావడమూ సహజమే. ఈ లక్షణం పగళ్లకికూడా సంక్రమించిందిట.

తెలుగుదేశంలోకన్న బాగా ఉత్తరానఉన్న కారణంచేత ఢిల్లీలో దివారాత్రభేదం చాలా ఎక్కువగా ఉంటుంది. కొత్తగా ఢిల్లీ వచ్చినవారికి ఈ భేదం మరింత కొట్టవచ్చినట్లు కనిపిస్తుంది.

పగళ్లు పొట్టివి కావడానికి శీతబాధ కారణంగా చూపించాడు సరే, మరి రాత్రిళ్లు పొడుగు అవడానికి ఏం కారణం చూపిస్తాడో? శర్వరి అంబరాన్ని శీఘ్రంగా విడిచిపెట్టడం లేదట. శర్వరి అంటే రాత్రి అనీ, ఆడది అనీ రెండు అర్థాలు. అంబరం అంటే ఆకాశం అనీ, బట్టఅనీ అర్థాలు. చలి రాత్రులలో దుప్పటీ ముసుగుపెట్టుకుని పడుక్కుంటే ఓ పట్టాన

దుప్పటీని విడువబుద్ధికాదు. రెండవ అర్థంలో రాత్రి ఆకాశాన్ని శీఘ్రంగా విడవడంలేదు అని. అంటే రాత్రిళ్లు పొడుగుఅయాయి అనేకదా!

తీక్ష్ణకిరణుడైన సూర్యభగవాను డంతటివాడు చలికి తట్టుకోలేక ఆగ్నేయదిశకు వెళ్లేడట, చలి కాగ డానికి! శీతకాలంలో సూర్యోదయం ఆగ్నేయమూలకి దగ్గరలో అవుతుంది.

ఓరాజా! నీవు ఈ చలికాలంలో మన్మధాగ్ని హృదయంలో రగులుతూ ఉంటే అందగత్తెల సాన్ని ధ్యాన్ని పొందుతున్నావు.

మాబోటి దరిద్రులకి మంచిబట్టలూ లేవు. అందగత్తెలూ లేరు. మేము ఎక్కడికి పోగలమో చెప్పు.

శార్దూల విక్రీడితం

శీతార్తా ఇవసంకుచంతి దివసా
నైవాంబరం శర్వరీ
శీఘ్రం ముంచతి కించ సోఽపిహుత
భుక్కోణంగతో భాస్కరః
త్వంచానంగహుతాశభాజి హృదయే
సీమంతినీనాం గతో
నాస్మాకం వసనం నవాయువతయః
కుత్ర వ్రజామోవయమ్.

మత్తేభ విక్రీడితం

చలిబాధన్‌బలె పొట్టివయ్యె పగళుల్,
చండాంశుడాగ్నేయమున్
వలచెన్, శర్వరిఅంబరమ్ము
త్వరగా వర్జింపదిప్పట్టునన్
లలనామండలి యండగొంటి
స్మరకీలాజాలతప్తుండవై
మెలతల్ మాకడలేరు, లేవు వలువల్
మేమెందు బోవందగున్?

*   *   *

వినయం

ఊరి నడిబొడ్డున రచ్చబండదగ్గర, అనుయా యులు చేతులు నలుపుకుంటూ పొగుడుతూ ఉండగా, మోతుబరి రైతు మీసాలు మెలేస్తూ దర్పంగా బోరవిరిచి, చుట్టకాలుస్తున్నాడు.

అక్కడికి దగ్గరలోనే ఫలవృక్షం ఒకటి నేల మీదికి బాగా వంగిఉంది. నెత్తిమీద తుమ్మెదలు ఝుమ్మ మంటున్నాయి.

మోతుబరి రైతుకీ, చెట్టుకీ గల తారతమ్యం కొట్టవచ్చినట్లు కనిపిస్తూ ఉండగా, ఆ చెట్టు వంగి ఉండడానికి కారణం వివరిస్తున్నాడు పండితరాయలు.

తుమ్మెదలు స్తోత్రాలు చేస్తున్నాయి. ఆ పొగడ్తలకు మరొకడూ మరొకడూ అయితే ఉబ్బి తబ్బిబ్బు అయిపోయేవాడే. కాని ఫలవంతమైన ఈ మహావృక్షం ఆ స్తోత్ర పాఠాలకు సిగ్గుపడి తల వంచుకుందిట!

ప్రహర్షిణి

వ్యాగుంజన్మధుకరపుంజమంజుగీతా
న్యాకర్ణ్యస్తుతి ముదయన్నయాతిరేకాత్
ఆభూమీతలనతకంధరాణి మన్యే ఽ
రణ్యేఽస్మి న్నవనిరుహాం కుటుంబాని.

తేటగీతి

తుమ్మెదలు మంజులముగ ఝంఝుమ్మ మనుచు
వినుతిసేయగ విని చాల బిడియపడుచు
అడవిలోని మహీజముల్ పుడమినంట
ఔదలల వంచుకొనుచున్నవని తలంతు

*   *   *

ముత్యం

మంచిముత్యం చాలా అందంగా ఉంటుంది. సందేహంలేదు. సువృత్తమైనది (మంచి నడవడికగలది అనీ, గుండ్రనిది అనీ అర్థాలు), అతి ఉచ్చమైనది, అవిరుద్ధమైనది. (ఏ వస్తువుదగ్గర పెడితే ఆ వస్తువు రంగును వహించేది). ఇన్ని మంచి లక్షణాలున్నప్పటికీ ముత్యం బంధితం అవుతోంది (దండగా గుచ్చబడు తోంది అని మరోఅర్థం). దీనికి కారణం ఏమిటంటే ముత్యానికి అంతర్భిన్నత్వం ఉండడమేనట! ముత్యానికి హృదయంలోనుంచి సన్నని బెజ్జంచేసి దండగా గుచ్చు తారనే విషయాన్ని ఎంత చమత్కారంగా చెప్పేడో!

అనుష్టుప్

అత్యుచ్చేనావిరుద్ధేన
సువృత్తేనాతిచారుణా
అంతర్భిన్నేన సంప్రాప్తం
మౌక్తికేన నిబంధనమ్

చతుష్పద

అవిరుద్ధంబై అత్యుచ్చంబై
సువృత్తమై కడు సుందరమయ్యును
వివరము హృదిలో వెలసిన ముత్యం
బపురా! బంధితమగుచున్నదిరా.

* * *

ముత్యం ఎన్నెన్నో ఇబ్బందులకు గురిచేయబడుతోందిట. ఏమిటా ఇబ్బందులు? జన్మభూమి అయిన రత్నాకరంనుంచి దూరం చేయబడుతోంది. ఆ విచారాన్ని ఎల్లాగో దిగమింగుకుంది. తరువాత గుండెలోంచి రంధ్రం పొడిచేశారు. ఆ బాధను కూడా కిక్కురుమనకుండా సహించుకుంది. ఎందుకూ? అందగత్తెల రొమ్ములను కౌగలించుకుందామనే ఆశతో ఎన్నిబాధలు పెట్టినా ముత్యం భరిస్తోందిట!

వసంత తిలక

రత్నాకరే పరిహృతా వసతిః కి మన్య
దంగీకృతః కఠిన వేదన దుఃఖభారః
వక్షోజ కుంభ పరిరంభణ లోలుపేన
కింకిం నతేన విహితం బత మౌక్తికేన.

మత్తేభ విక్రీడితం

తన రత్నాకర జన్మభూమిని
  పరిత్యాగంబు గావించు, గుం
డెను ఛేదించుచు రంధ్రముం బొడిచి
  పీడింపన్ భయంబంద దా
వనజాక్షీ కుచకుంభి కుంభ పరి రంభ
  ప్రాప్తికిన్ మోము వా
చిన ముక్తాఫల మోర్చుచున్నది కదా
  చీకాకు లెన్నింటినో.

* * *

పిల్లనగ్రోవి

మామిడితోపులో చల్లగాలికి విశ్రమించిన జగన్నాధునికి కట్టవతలనుంచి ఎవరో పిల్లంగోరు ఊదుతూ ఉన్నట్లు వినిపించింది. ఆ వాయించేవాడెవడోగాని బొత్తిగా చేతకానివాడిలా ఉన్నాడు. అన్నీ అపస్వరాలే. మురళి ఏడుస్తోందా అన్నట్లుంది. ఎందుకు ఏడుస్తోందో చమత్కారంగా కల్పించి చెబుతున్నాడు పండితరాయలు.

మురళి ఒక చక్కనిపిల్ల. మహనీయవంశ సంజాత. వంశంఅంటే వెదురుఅని మరోఅర్థం. పిల్లనగ్రోవిని వెదురు గొట్టంతో చేస్తారుకదా!

మురళి గొప్పఇంటి పిల్ల అయితే ఏడవడం ఎందుకూ? పరపురుషుడు తన శరీరాన్ని రెండు చేతులతోనూ గట్టిగా పట్టుకుని నోరు ఆనించి బలవంతంగా ముద్దుపెట్టుకుంటూ ఉంటే ఆ పిల్లకి అవమానంచేత దుఃఖం పొంగి పొంగి వస్తోందిట. అవునుమరి, మరో మరో పోకిరీపిల్ల అయితే ఏడవకపోను.

కాలభారిణి

పరపీడ్యకరద్వయేన గాఢం
పరపుంసా పరిచుంబితాననాపి
మురళీ మహనీయ వంశజాతా
ముహురాక్రందమమంద మాతనోతి

కందము

కరముల పీడించుచు పర
పురుషుడు తన వదనసీమ ముద్దిడెననుచున్
ఉరు వంశసముద్భవ యగు
మురళికి రోదనముపొంగి పొరలుచు వచ్చెన్.

* * *

వీధివాకిట్లో 'భం భం భం' అంటూ గంభీరమైన శంఖధ్వని వినవచ్చింది. ఎవడో బిచ్చగాడు బుగ్గలు పూరించి శంఖం ఊదుతున్నాడు. బూడిద కొట్టుకునిఉన్న అతడి నల్లనిచేతిలో తెల్లని శంఖం మెరుస్తూ కనిపించేసరికి పండితరాయల బుద్ధి చమత్కృతమైంది. నోటివెంట అప్రయత్నంగా అద్భుతమైన కల్పన వెలువడింది.

శంఖం ఎక్కడపుట్టింది? రత్నాకరంలో.

దానిశరీరం ఎటువంటిది? స్వచ్ఛమైన మల్లెపువ్వులవంటి తెల్లనిది.

దాని నివాసం ఎక్కడ? సాక్షాత్తూ శ్రీ మహా విష్ణువు కరతలంలో.

అటువంటి మహాదశను అనుభవించిన శంఖం ఈనాడు దౌర్భాగ్యవశాన నీచుని మలినాధరముఃలచేత చుంబించబడుతోంది. ఈ పతనం తలుచుకుని శంఖం పెద్దపెట్టున గుండె పగిలేలా ఏడుస్తోందిట!

శి ఖ రి ణి

క్వ వాంభోధౌ జన్మ క్వ చ వపురిదం కుందధవలం
క్వచావాసస్థానం కృత మహహవిష్ణోః కరతలమ్
క్వ నీచానా మాస్యే పరిణతి రియం చుంబనవిధా
వితీవాయంశంఖః కరుణకరుణం రోదితిముహుః

చంపకమాల

ఉదధిని జన్మమేడ? ధవళోజ్వలమైన
శరీర మేడ? దు
ర్మద మధుకైటభాంతకు
కరమ్ముల నిత్యనివాసమేడ? నే
డధములచేతజిక్కి మలినాధర
చుంబనయోగ్యనైతి నం
చెదపగిలించునట్లు విలపించెను
శంఖము మాటిమాటికిన్

*　　　*　　　*

విల్లు - అంబు

జగన్నాథుని కొడుకు మాధవదీక్షితులు—ఎనిమిదేళ్లవాడు—దసరాపండుగకి కొన్న విల్లు అంబుల చేతబట్టి లక్ష్యశుద్ధికోసం పెరటిదొడ్లోఉన్న సపోటా కాయలకి గురిచూసి బాణాలు వేస్తున్నాడు. అంతలో ఏదో సందేహం వచ్చి తండ్రిని అడిగేడు.

'నాన్నా! వింటినుంచి బాణం ఎదరకి ఎల్లా వెడు తుంది?'

'విల్లువంగి ఉందికదా! అందుకని' అని జగన్నాథుడు సమాధానం ఇచ్చాడు పరాగ్గాఉండి.

'విల్లు ఎందుకు వంగిఉంది?'

నిజమే. విల్లు ఎందుకు వంగి ఉంది? బాణం వంగదేమి? ఏమిటో చెప్పదంటు ప్రశ్నలు! అని విసుక్కున్నాడు. అంతలో జగన్నాథునికి చక్కని కల్పన తోచింది. అంతా శ్లేషమయం. ధనుస్సుదగ్గర రెండు కోట్లు ఉన్నాయి. అయినప్పటికీ సద్వంశ సంజాతం అవడంచేత గర్వంలేకుండా వినయంగా వంగిఉంది. అన్నట్లు విల్లుకి రెండుకోట్లు ఎక్కడివి? వింటి కొనకి కోటి అనిపేరు. విల్లుకి రెండుకొనలు ఉన్నాయి కదా! విల్లును మంచిబలమైన వెదురుబద్దతో చేస్తారు. కనుక అది సద్వ్యంశజం. మంచివంశంలో పుట్టిన కారణంచేత కోటికి పడగలెత్తినా గర్వం లేకుండా వంగి ఉన్నదని అర్థం.

మరి బాణమో? అది అసద్వంశజమట. కనుకనే లక్షలాభంకోసం ఆశపడుతూ గర్వంగా వంగకుండా ఉన్నదట.

వెదురుగడయొక్క సన్నని చివరి భాగాన్ని తీసుకుని, నడిమికి చీల్చకుండా బాణాన్ని తయారు చేస్తారు, బలంగా ఉండడంకోసం. 'సత్' అంటే చీల్చబడినది, 'అసత్' అంటే చీల్చబడనిది అనీ అర్థం (షద్ఌ విశరణ గ త్యవసాదనేషు). కనుక బాణం అసద్వంశ్యముకదా! నీచ కుటుంబములో పుట్టినది అని రెండవ అర్థం. లక్ష అంటె నూరువేలు అనీ, గురి అనీ, లక్క అనీ అర్థాలున్నాయి. బాణం లక్ష్యము ను చేరుకోవాలని ప్రయత్నిస్తుంది కదా! పురుగులు పట్టకుండా, చీకకుండా ఉండడానికి బాణానికి లక్కపూత వేయడంకూడా ఉంది.

ధనమూ, విద్వత్తూ చాలా ఎక్కువగా ఉన్న వాడు వినయంగానే ఉంటాడు. ఏదో ఓపాటి ధనము, మిడిమిడి జ్ఞానమూ కలవాడు మాత్రమే పొగరుగా ఉంటాడని ధ్వని.

అనుష్టుప్

కోటిద్వయస్యలాభేఽపి
నతం సద్వంశజం ధనుః
అసద్వంశ్యః శరఃస్తబ్ధో
లక్షలాభాభికాంక్షయా

తే ట గీ తి

తనకు కోటిద్వయము మున్నెదక్కియున్న
వంగియుండును ధనువు సద్వంశజంబు

లక్షలాభము కాంక్షించి లజ్జలేక
వంగకుండును శర మసద్వంశ్య మగుట
*　　　*　　　*

మోదుగుచెట్టు

మోదుగుపువ్వులు ఎర్రగా అందంగానే ఉంటాయి కానీ వాసనగాని, తేనెగాని లేకపోవడంచేత తుమ్మెదలు వాటిమీద వాలవని ప్రతీతి. కాని ఎందుచేతనో ఒకనాడు ఒక తుమ్మెదవచ్చి మోదుగు పూలమీద వాలింది. దానిని చూచి మోదుగుచెట్టు గర్వపడిం దిట, నన్నుకూడా తుమ్మెదలు సేవిస్తున్నాయి కదా అని. ఓసి పిచ్చిమొద్దూ! తుమ్మెదవచ్చి నీమీద వాలడానికి కారణం నీ సరసత్వంకాదే, అవతల మల్లికా వనం అంతా నాశనం అయిపోయింది. వాటిని ఆశ్రయించుకునిఉన్న ఈ తుమ్మెద వాటి వియోగాన్ని భరించలేక పిచ్చిగా తిరుగుతూ, నీ ఎర్రని పూలని చూచి మంటలు అనుకుని, అగ్నిప్రవేశంచేసి తనువు చాలిద్దామని నీమీద వాలింది. ఇంక నీమిడిసిపాటు కట్టిపెట్టు అంటున్నాడు పండితరాయలు.

పరమలుబ్ధుడు, అరసికుడు అయిన గురవయ్య దగ్గరకి అతడిసంగతి తెలిసిన విద్వాంసులు ఎవరూ వెళ్లరు. ఒకనాడు ఒక పరదేశపు పండితుడు ఇతని సంగతి ఎరగక, మేడ అట్టహాసంఅంతా చూచి దగ్గరకు వచ్చాడు. 'చూశారా! నాదగ్గరకు కూడా విద్వాంసులు వస్తూఉంటారు' అని అతడు సంబర పడుతున్నాడు. 'ఆ విద్వాంసుడు నీ దగ్గరకు రావడానికి కారణం నీ ఈవి, నీ సరసత్వంచూచి కాదయ్యా గురవయ్య! అతడికి ఆశ్రయదాత అయిన సార్వభౌముడు మరణించడంతో, ఆ వియోగం భరించలేక చావడానికి నీదగ్గర కాస్తంత నాభిఅయినా దొరకక పోతుందా అని వచ్చాడు సుమా!' అని వెక్కిరిస్తున్నాడు పండితరాయలు.

కాలభారిణి

త్యజకింశుక! పుష్పితాభిమానమ్
నిజశీర్షే భ్రమరోపసేవనేన
వికసన్నవమల్లికావియోగాత్
కురుతే వహ్నిధియా త్వయి ప్రవేశమ్

తేటగీతి

నీదు కుసుమాల తుమ్మెద నిలిచెననుచు
మిడిసిపాటును మోదుగా! విడిచిపెట్టు
బొండుమల్లెల విరహాన గుండె పగిలి
వహ్నియనుకొని నీ మీద వ్రాలె తేటి.
*　　　*　　　*

హిమాద్రి

ప్రసిద్ధములైన వింధ్య, మందర, మేరువు వగైరా పర్వతాలెన్నెన్నో ఉండగా, వాటికి అన్నింటికీ ఈ మంచుకొండ రాజు ఎల్లా అయింది?

ఏముందీ? ఈశ్వరునికి మామగారు అవడం చేతనే.

హేమా హేమీ లెందరెందరో ఉండగా వాళ్లందరినీ విడిచి ఈ యంత్రబహ్మకి ఇంతమంచి ఉద్యోగం ఎలా ఇచ్చారో? ఏముందీ? మంత్రిగారికి బావమరది కావడమే అతడి యోగ్యత.

రథోద్ధతా

వింధ్య మందర సుమేరు భూభృతామ్
యత్ప్రతి స్తుహిన పర్వతో భవత్
ఈశ్వర శ్వశురతా ప్రభావత
స్త ద్ధ్రువం జగతి జృంభతేయశః

తేటగీతి

మేరు మందర వింధ్యాది మేదినీధ్ర
మాలికల కెట్లు రాజయ్యె మంచుకొండ?

సర్వలోకాధినాధుడౌ శంకరునకు
కూతునిచ్చిన హేతువుచేత గాదె ?

*　　　*　　　*

ఏకాంతం

పండితరాయలు తన చివరి రోజులు మధురలో హరిని సేవించుకుంటూ గడపినట్లు 'మధుపురీ మధ్యే హరిః సేవ్యతే' అన్న శ్లోక భాగంవల్ల తెలుస్తోంది.

'మీరు శివకేశవులకు అభేదాన్ని పాటించే స్మార్తులు అయిఉండికూడా మీకు ఈ విష్ణు పక్ష పాతం ఏమిటీ?' అని హాస్యమాడింది లవంగి.

'నిజమే నువ్వుఅన్నది. కాని శివుడితో నాగోడు చెప్పుకుందామంటే ఆయనగారు నాకు ఏకాంతంగా దొరకడు కదా!' అన్నాడు జగన్నాథుడు.

'అదేమీ?' అని ఆశ్చర్యం అభినయించింది లవంగి.

'శిరస్సుమీద చందమామ, లలాటంమీద అగ్ని, రొమ్ముమీద నాగరాజు, జటాజూటంలో గంగా భవాని, హమేషా హాజరుగాఉండి, శివుడితో ఎవరుఏమి మాట్లాడేదీ వింటూ ఉంటారుకదా, నా రహస్యాలు మహేశ్వరుడికి ఎల్లా విన్నవించుకోను చెలీ! అతగాడికి ఏకాంతంలో కూడా కొలువేకదా!'

పుష్పితాగ్రా

ఉరసి ఫణిపతిః శిఖీ లలాటే
శిరసి విధుః సురవాహినీ జటాయామ్
ప్రియసఖి! కథయామి కిం రహస్యమ్?
పురమథనస్య రహోఽపి సంసదేవ.

చంపకమాల

శిరసున చందమామ, పెనుచిచ్చు
　లలాటముమీద, రొమ్ముపై
నురగకులాధినాథుడు, సమున్నత
　భూరిజటాటవీస్థలిన్
సురధుని—ఇంతమంది నను జూచుచు
　నుండగ నే రహస్యముల్
హరునకు విన్నవింతు? కొలువాతని
　కేకతమందు సైతమున్

*　　　*　　　*

[ఇందులో ఉదాహరించిన తెలుగు పద్యాలు డా. మహీధర నళినీ మోహన్ అనువదించిన భామినీ విలాసంలోనివి]

కలగూరగంప :

పండితరాయల వెటకారాలు

1972 ఆగస్టు 'భారతి' (సం. 49. సంచిక 8)లో శ్రీ డా. మహీధర నళినీమోహన్‌గారి 'పండితరాయల వెటకారాలు' అను వ్యాసమును జూచితిని.

దానిలో చివఱ వారిచ్చిన ఉదాహరణ:—
'దారిద్ర్య! శోచామి భవంతమేవ
మస్మచ్ఛరీరే సుహృదిత్యుషిత్వా,
విపన్న దేహేమయి మందభాగ్యే
మమేతి చింతాం క్వ గమిష్యసి త్వం'

ఈ పద్యము పండిత రాయలదని వారు వ్రాసి యున్నారు. కాని యీ పద్యము శూద్రక మహా రాజుచే రచింపఁబడిన 'మృచ్ఛకటిక'లో చారుదత్తుని వాక్యముగా నున్నది. మఱి యిది శూద్రకుని పద్యమా? లేక పండితరాయలదా? శ్రీ నళినీ మోహన్‌గా రే యాధారముతో ఇది పండితరాయల పద్యముగా నుదాహరించిరో తెలియఁగోరెదను.

—శ్రీ అవ్వారి వాసుదేవశాస్త్రి.

రెండు రత్నములు వాని వివరణము

భారతి (మే నెల, 72) సంచికలో శ్రీ కొడవంటి లీలా మోహనరావుగారు 'సాహిత్యంలో సింబాలిజమ్' అనెడి వ్యాసమును చక్కగ అర్థస్ఫూర్తి యొదువ రచించినారు. భావకవుల రచనలలో, ఎవ్వ రెవ్వరేవిధముగ ఆంధ్ర సాహిత్యములో సింబాలిజమును పోషించినారో నిరూపించారు.

కాని సౌదామినిగారి 'దురదృష్టము' అనెడి గేయము నుదాహరించుతూ, అందలి సింబాలిజం అర్థ గోచరముకాక, అస్పష్టముగ నున్నదని తెలిపినారు. ఉదాహృత గేయపంక్తులు;

నోచితిమెన్నో నోములు
కాచి బోచునని పార్వతి
కడకు దేవి దయచేతను
కంటిమి రత్నములు రెండు
బతుకు కలంకారముల'
వాని దాచ చేతగాక
ఎచటనో పోగొట్టుకొంటి
మెంతటి దురదృష్టమునవో

'ఆ రెండు రత్నములు వేటికి సంకేతాలో స్పష్టము కాలేదు. గేయము సొగసుగానే ఉంది కాని భావము స్పష్టము కాలేదు' అని 'వ్యాసకర్తగారు తమ సందేహమును వెలిబుచ్చినారు.

సౌదామినిగారి గేయము హృదయ విచారకమగు విషమ పరిస్థితులలో రచింపబడినది. ఆ సందర్భ సన్నివేశములు తెలిసికొనిన, ఆ యమ పోగొట్టుకొనిన రెండు రత్నములు ఏవియో తెలిసికొన జాలుదుము. లీలా మోహనరావుగారు అదే వ్యాసములో ఆరుద్రగారి 'త్వమేవాహం' గేయమునుంచి ఉదాహృత గేయపంక్తుల ఉద్ధరించినారు.

ఈ
కాంతను
చెరపట్టగ
రా
కాసులు
తలపెట్టిరి.

'ఇక్కడ కాంత నైజాం పరిపాలనక్రింద తెలంగాణాకు ప్రతీకగా వాడబడింది. రాకాసులు రజాకార్లు' అనుచు గేయమందలి సింబాలిజమును విడదీసి వివరించిరి. ఆరుద్రగారు రచించిన గేయకథా వస్తువు ఆనాటి రజాకార్ల దౌర్జన్యచర్యలని వ్యాసకర్తగారికి తెలియును. అందులకే కాంత తెలంగాణ్య

మనియు, రాకాసులు రజాకార్లనియు తేల్చి చెప్పగల్గి నారు.

ఇక సౌదామినిగారు పోగొట్టుకొనిన రెండు రత్నముల విషయమై సంక్షిప్తముగ వివరించెదను.

సౌదామినిగారు ఎవరోకాదు—ఆమె కీర్తిశేషులు, భావకవిచంద్రులును నగు బసవరాజు అప్పారావుగారి అర్ధాంగలక్ష్మి రాజ్యలక్ష్మమ్మగారు. అప్పారావుగారి నిర్యాణాంతరము ఆవిడ 'అప్పారావుగారు—నేను' అను గ్రంథములో తమ దాంపత్య జీవితమును, ముఖ్యముగ అప్పారావుగారి మధుర స్మృతులను ఏర్చికూర్చి యున్నారు. ఆ స్వీయ చరితమున తమకు పెద్దకాలము నకు ఒక కూతురు (మంగళప్రద) జన్మించినదని తెలిపినారు. ఆనాటి అప్పారావుగారి ఆనందమునకు మేరయే లేదట. ఆనందము వెల్లివిరయ మంగళ ప్రద జన్మకథ, స్వాగతం మున్నగు నెన్నియో గేయములు రచించినారు అప్పారావుగారు. కాని భగవంతునకు కన్ను కుట్టినది కాబోలు, సంవత్సరము తిరుగకముందే చిన్నారి మంగళప్రద కాలగర్భమున మాయమైనది. కడుపు తీపి, దోపిడీ, శాస్త్రి మున్నగు గేయములు అప్పారావు గారి విషాదసాగరమునుండి దొరలిన వీచికా మాలికలే.

కత్తిబెట్టి పొడిచినావోయ్ దేవా

....

వెలలేని మణిని కాజేశావ్ దేవా

అను గేయపంక్తులు వారి నయనములనుండి రాలిన అశ్రుకణములు. ఆ చంటిబిడ్డ వెలలేని మణి యుట.

ఆ దంపతుల రెండవ కాన్పుపంట వేద్రాది నృసింహమూర్తి. దీపావళి పండుపునకు కొది దివసములకు ముందుగనే ఆ పాపడు జన్మించినాడు. దంపతుల సంబరము వర్ణనాతీతము. దీపావళి, జేజేలు, పాపాయి లీలలు మున్నగు గేయములు ఆనం దాబ్ది నోలలాడు బసవరాజుగారి కలమునుండి జాలు వారిన కవితామృత ధారలే.

దురదృష్ట జాతకులా దంపతులు. అల్లారు ముద్దుగ ఆ దంపతుల మురిపించి, మఱపించి బాల నృసింహుడు వేద్రాది క్షేత్రనాథునియం దైక్యమంది నాడు. వారి కడుపుకోత వర్ణింపనగునా? ఉపశాంతి, జీర్ణం జీర్ణం అను గేయములను అప్పారావుగారు రచించి తమ హృదయావేదన గ్రుమ్మరించినారు. బోసి నవ్వుల మురిపించెడి బుజ్జి పాపాయిని పోగొట్టు కొనిన ఆ మాతృమూర్తి శోకము తీరరానిది. ఒక వైపు ప్రేమ స్వరూపుడగు భర్తగారి వేదన, వేఱొక వైపు తన దురదృష్ట జాతకమును తిలకించుచు, తలంచుకొనుచు, ఓపజాలక బరువెత్తిన హృదయముతో కవయిత్రి శ్రీమతి బసవరాజుగారు ఆనాడు దుఃఖోప శమనమునకై రచించిన గేయమే 'దురదృష్టము.'

గేయపంక్తులలో నిక్షేపింపబడిన ఆ రెండు రత్నములే మంగళప్రద, వేద్రాది నృసింహుడు. ఆ పాపాయి బిడ్డలు ఆ దంపతులకు అమూల్యాభర ణములు. ఇద్దఱు రెండు జాతి రత్నములు. ఆ రత్న ముల సంరక్షించు కొనజాలరైరి. చేయి జాఱిపోయి నవి. అందుకే ఆ మాతృమూర్తి సౌదామినిగారు 'కంటిమి రత్నముల రెండు, బతుకు కలంకారములౌ, వాని దాచ చేతగాక, ఎచటనో పోగొట్టుకొంటి మెంతటి దురదృష్టమునన్నో' అనుచు నాటినుండి నేటికిని దుర పిల్లుచున్నది.

ఆ రెండు రత్నముల పదబంధము మాటున ఇంతటి విషాదగాథ దాగియున్నది.

—శ్రీ చేకూరి చెన్నకృష్ణయ్య.

గ్రంథవిమర్శలు

విశ్వప్రపంచశతి

(రచన : శ్రీ కొండూరు వీరరాఘవాచార్యులు. ప్రచురణ : కె. ఆనందవర్ధన. ప్రతులకు : గ్రంథ కర్త, గాంధీనగర్, తెనాలి. ముద్రణ : 1971. దాస్ ఆర్ట్సు ప్రెస్, తెనాలి. మూల్యము : రు. 3—50. పుటలు : క్రౌను 144.)

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, శ్రీ దివాకర్ల వెంకటావధాని, శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డి, శ్రీ జి. యస్. రెడ్డి, శ్రీమాన్ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ, శ్రీ ఆరుద్ర—ఈ ఆర్గురును ఆమోదించి అభి నందించుచు వ్రాసి యిచ్చిన అభిప్రాయములు కలిగి, నలుబదియేడు శీర్షికలతో అయిదువందల ఇరువది యొక్క ఆటవెలది పద్యములు. 'విశ్వహిత చరిత్ర వినర మిత్ర' అను మకుటము కలిగియున్న గ్రంథమిది. శ్రీ వెంపటి సూర్యనారాయణ, కీ. శే. వసుంధరాదేవి, శ్రీ చిఱ్ఱావూరు నాగభూషణాచార్యులు, శ్రీ సంజీవ దేవు, శ్రీ పులివర్తి శరభాచార్యులు—వరుసగా ఈ యేడుగురకు అయిదు శతకములును అంకితములు. వసుంధరాదేవి కవిగారి కూతురు.

ఇందు 350 పద్యములు వ్యావహారిక విషయముల తోను, 171 పద్యములు పారమార్థిక విషయముల తోను ఉన్నవి. ఈ విభజనము రచయితయే చేసెను. ఈ మొత్తమును అయిదు శతకములనుట కేవలము పద సంఖ్యను బట్టియే. ఆ వంద పద్యములలో కేంద్ర ముగా వస్తువొకటి యుండవలెయునని లేదు. సుమతి శతకము, వేమన శతకము ఇట్లేయుండును. భక్తి శత కములలో ఇష్టదైవము కేంద్రము. ఇక్కడకూడ సుమతిని, వేమనను కేంద్రముగా చెప్పరాదా? అట్లే ఈ వీరరాఘవాచార్యులకృతికి మిత్రుడు కేంద్ర మనవచ్చునా యనిపించును. అదియంత ప్రధానము కాదు.

కవియైనవాడు లోకజ్ఞుడు, తత్త్వజ్ఞుడును కావలయును. వాని కవిత్వముయొక్క లోతులకు ఎత్తులకు అవి కొలమానములు. జీవితానుభవమి ట్లుభయాత్మకముగా నుండును. దీనిని పండించుకొనుట వల్ల కవిత్వమును, నిర్వహించుటవల్ల కావ్యమును రచింపవచ్చును. కావ్యమర్యాదలు లక్షయున్నవి. ఇట్టి శతకములందు వట్టి కవిత్వమును చూడవలయును. అనగా కవియొక్క లోకజ్ఞత్వమును, తత్త్వజ్ఞత్వమును. వీరరాఘవాచార్యులుగారు జీవితమును తరచిచూచిన లక్షణమున కీకృతి లక్ష్యముగా నున్నది. 'జీవితాను భవము చెప్పెడి తలపును నా ప్రయత్నమునకు నాంది యయ్యె' (1—6). 'బతుకుపండి సిద్ధి ప్రాపించునని బుద్ధి దలచి తలపులిట్లు పలుకుచుంటి' (1—7). తా నే లక్ష్యముతో ఈ పద్యములను రచించుట కుపక్రమించెనో, ఆ లక్ష్యమును కవి తూ చా తప్పక సాధించుకొనెను. పూర్వ కృతులలో సుమతీ వేమన శతకములవంటివి ఆధునిక కృతులలో మొదటిది 'వాస్తవమ్ము నార్లవారి మాట'. రెండవది యిది 'విశ్వహిత చరిత్ర వినర మిత్ర.'

సమాజము శ్రేయస్సు నభిలషించి కవిగారు ఉన్న చెడును వెక్కిరించినారేగాని, నూత్నసమాజముయొక్క ఆవిర్భావమును ఇదమిత్థమని నిరూపించలేదు. చెడు లేనిదే నూత్న సమాజమను స్ఫురణము తాత్పర్యముగా ఉన్న ఈ కృతి సుకృతి. నీతులు, సూక్తులు, ఉప మానములు, దృష్టాంతములు, లోకోక్తులు, చమత్కా రములు, హేళనలు, వేదనలు, వెక్కిరింపులు, వేదాంత రహస్యములు, శాస్త్ర విషయములు — ఇన్నింటితో ఈ కృతి చిత్రమహనీయముగా నున్నది.

మూర్తిత్రిశతి

(రచన: శ్రీ వావిలాల రామమూర్తి. ప్రచురణ: సాహితీసమితి, ఒంగోలు. ప్రతులకు: రచయిత, పి. వి.

ఆర్. యం. హెచ్. స్కూలు, ఒంగోలు. ముద్రణ: 1971. వెంకట్రావ్స్ పవర్ ప్రెస్, ఏలూరు. మూల్యము: రు 1-00. పుటలు డెమ్మీ 48.)

దీని ముద్రణ భారధూర్వహుడు డాకరు వంగల సత్యనారాయణ, యం. డి. ఇందు మూడు శతకములు కలవు. 'శివాదయజ్ఞాదు మాయామాహేశ్వరా' అను మకుటముతో 'శివస్తవము'గా 110 ఉత్పల ములు, 'మారుతీ' మకుటముతో 'స్తుతి'గా శార్దూల మత్తేభములతో కలసి చంపకోత్పలములు 108. 'శ్రీ వెంకటేశ తిరుపతివాసా' అను మకుటముతో 'స్మరణము'గానున్న కందపద్యములు 111. ఈ మూడు శతకములు వరుసగా శ్రీశైల భ్రమరాంబా మల్లికార్జు నులకు, సింగరకొండ ఆంజనేయస్వామికి, అలమేలు మంగాసహిత వేంకటేశ్వరునకు అంకితములు.

శివస్తవములో మకుటములోని రెండవ యక్ష రము యతిస్థానము. అందువల్ల నాల్గవపాదము మొదటి యక్షరము తప్పనిసరిగా ఆ, పా, ఫా, బా, భా, వాలలో ఒకటి కావలసిన నియమ మేర్పడినది. శ్రీ వేంకటేశ్వర స్మరణమునందు మకుటములోని తిరుపతివాసా అన్న సంబుద్ధి యతి స్థానమునుండి అందుకొనుచున్నది. అందువల్ల కందపద్యము నాల్గవపాదము మొదటి యక్షరము తీ—తే లలో ఒకటి కావలయునన్న నియతి ఏర్పడినది. శ్రీరామమూర్తిగారు ఈ రెండు శతకము లందలి నియతులను ప్లోద్దైకమయములుగా నిర్వ హించినారు. అది ఆయన పద్యరచనా పాటవమునకు నిదర్శనము. మారుతీస్తుతిలో మకుటము తెచ్చిపెట్టిన నియతిలేదు.

శ్రీరామమూర్తియందు భక్తి పుష్కలముగా నున్నది. అద్వైతమునందు అర్చావతారములకు హద్దు లు లేవు. అనగా నా దైవమునకిదే నామమనిగాని, యిదే రూపమనిగాని లేదు. అందువల్లనే ఇక్కడ శివుడు, మారుతి, వేంకటేశ్వరుడు ముమ్మూర్తుల పరమేశ్వరులు కనుకనే భక్తి గరీయసి యనుట. శివు డన్నచో శివలీలాగాధలు, మారుతియన్నచో రామా యణము, వేంకటేశ్వరుడన్నచో కలిలో ప్రత్యక్ష దైవము—ఈ విధముగా తత్త్వాభావనాభావితాంతరంగ చైతన్యధారా సముత్పన్నవైఖరీ మాధురీ రీతి సుసం పన్నము ఈ మూర్తిత్రిశతి. మూర్తిభేదము భేదము కాదు. సచ్చిదానంద ఘన మదియొక్కటియే. కలదు. కాళహస్తివేరు శ్రీశైలము వేరుకాదు. సింగరకొండయు శేషశైలమును కూడకావు.

చతుర్థీ విభక్త్యంతములైన సంస్కృతసంబుద్ధి నామములను తెలుగు ఛందస్సులలో నిముడించి వ్రాయుట శతకములలో పూర్వులు దానినొక సొగ సుగా భావించిరి. శ్రీరామమూర్తిగారా సొగసును మారుతీస్తుతిలోను, వేంకటేశ్వర స్మరణమునందును పరమరమణీయముగా ప్రదర్శించినారు. మరియు లోకో క్తులచేతను, నుడికారముచేతను శబ్దాలంకారముల చేతను ఇందలి ప్రతిపద్యమును దీప్తిమంతముగా రచయిత తీర్చిదిద్దెను. శైలియందొక వేగము, ప్రౌఢి కలిగిన చక్కనిరీతి నలవరచుకొన్న ఈ కవి ఇక కావ్య రచనాకౌశలమును ప్రదర్శింపవలయును.

మణిమంజూష

(రచన: శ్రీ అందె వేంకటరాజము, ప్రచురణ: కావ్యముద్రణ సమితి, కోరుట్ల. ప్రతులకు: రచయిత, తెలుగు లెక్చరర్, ప్రభుత్వ జూనియరు కాలేజి, కోరుట్ల, కరీంనగరం జిల్లా.)

ఇది ముప్పదినాల్గు ఖండకావ్యముల సంపుటి. గణబద్ధములై పద్యములు మాత్రాబద్ధములై వచన పద్యములు రచించుటయందు సవ్యసాచివలె కవి కృషి చేసినాడు. ఈయన శ్రీమాన్ వానమామలై వరదా చార్యులవారి శిష్యుడు. ఖండకావ్యమున ఎన్నిరకము లైనవియు కావ్యవస్తువులు కావచ్చును గనుక ప్రకృతి, నీతి, ధర్మము, వేదాంతము, భక్తి, దేశభక్తి, ఋతు వులు, పండుగలు, రసాలములు, నాయకులు, మానవత— ఈ విధముగా మధ్యతరగతి మానవున కందుబాటులో నుండెడి ఇహపరములు రెండును కవిగారికి కావ్యవస్తువు లయినవి.

శ్రీ వేంకటరాజముగారు మంచి చక్కగా చేయి తిరిగిన కవులు. స్వతంత్రముగా ఊహింపగల ధీశకి

యున్నందున ఇందలి ఖండకావ్యములందు చమత్కార వైవిధ్యమున్నది. ఇందు కింద దర్పణము కలదు. ఈ కవితాకళ ఆత్మవికాసమునకు కావలయునని ఒక విధముగా దీక్షవహించి కృషి యొనర్చుచున్న లక్షణము కవియందున్నదానిని ఈ కృతులు వెలార్చుచున్నవి. ఆత్మ వికాసమనగా సమాజ వికాసమని యర్థము. సాధారణముగా ఇప్పుడు కవులై వ్రాయుచున్న యువతరమునందు ఈ జరుగుచున్న వ్యవస్థపట్ల తీవ్రమైన అసంతృప్తి యున్నది. అది ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క విధముగా వ్యక్తము చేయుచుందురు. ఈ ఖండకావ్యమునం దిదికూడ కలదు. కాలముయొక్క భగవత్స్వరూపము నీ కవి కోణములు మార్చి ప్రదర్శించుట చక్కగా నమరియున్నది. ముదుచుకొని యొకమూలను పడియుండుట ముసలి లక్షణము. యువతర మెప్పుడును క్రియాశీలమై యుండవలయును. శ్రమించుటకు ముందుకు రావలయును. అన్ని ద్వంద్వములకును వారు అతీతులుగా నుండవలయును. సమాజ కార్యమునకై శ్రమించుటయే కర్తవ్యము. కర్తవ్యమునుండి వైదొలగని వారికి 'చలియె చలించి వెచ్చయిడి సౌఖ్యములన్ సవరించును.' ప్రకృతి తన వైఖరిని మార్చుకొని వారిని అనుకూలముగా సంభావించును. ఈ విధముగా సమాజశ్రేయము నభిలషించి ప్రబోధాత్మకముగా కవితలు వ్రాయుచున్న శ్రీ వెంకటరాజముగా రభినందింప దగియున్నారనవలయును. 'నాటి విభవమ్ము స్మరియించి నాణెమైన, నేటి తీరుల గ్రహియించి నేర్పుమీఱ, ప్రాత క్రొత్తల కలయికన్ భవ్యగతిని, నెగడి దేశప్రతిష్ఠను నిల్పవలయు.'

అక్షరాభిషేకము

(రచన : శ్రీ సురగాలి తిమోతి జ్ఞానానందము. ప్రతులకు : జ్ఞానానంద కవి, తెలుగుపండితుడు, మెక్లారిన్ హైస్కూలు, కాకినాడ. ముద్రణ : జూలై 1971. శ్రీపతి ప్రెస్, మూల్యము : మూడు రూపాయలు. పుటలు (కౌను 105.)

ఇది కావ్యము. ఆంధ్రప్రదేశ విద్యాశాఖ డైరెక్టరు శ్రీ బి. ప్రతాపరెడ్డిగారికి అంకితము. ఇందు 27 శీర్షికలు 255 పద్యములు కలవు. తెలుగు పదములు వ్రాయుటలో ఒడుపుగల అయిదార్గురు వర్తమానాంధ్ర కవులలో ఈ జ్ఞానానంద కవియొకడు. తెలుగుదనము, భారత జాతీయత రెండును కవికి అభీష్టములు. కవితా వస్తువు దేనినో ఒక దానిని చుట్టుకొని యుండును. ఈ ఖండకావ్యమునం దధికముగా సమైక్య లక్షణము ప్రబోధింపబడినది. ఈయనకు కవిత్వమొక సామాజిక ప్రయోజనమును సాధించు దృష్టితోనుండుట యిష్టము. ఆయా సందర్భములను పురస్కరించుకొని వ్యక్తుల నుద్దేశించి, సన్నివేశములను సంఘటనలను ఉద్దేశించి, పండుగలనుబట్టి, ఆకాశవాణి ప్రత్యేక కార్యక్రమములను బట్టి వ్రాసిన ఖండికలతోడి కావ్యమిది. పద్యరచనలో సొగసులుండుటచేత కవిత్వము గడుసుగా నున్నట్లుండి చమత్కారకారిగా నున్నది. ఈ కవితాశక్తి కావ్య నిర్మాణమునందింకను దీప్తిమంతయు కాగలదు.

సుందరకాండము

(రచయిత: శ్రీ దుగ్గిశెట్టి వెంకటరమణయ్య. ప్రతులకు: రచయిత, చార్టర్డ్ అకౌంటెంట్, నెల్లూర్. వెల: 3-00)

శ్రీమద్రామాయణము నందలి సుందర కాండ కథను ఆధారముగా గ్రహించి శ్రీ రమణయ్యగారు మొత్తము 320 గద్య పద్యములలో కొంతవరకు సంగ్రహముగాను స్వతంత్ర కావ్యమువలెను ఈ గ్రంథమును రచించిరి. శ్రీ రమణయ్యగారు పద్యరచనయందు నైపుణ్యమును సంపాదించిరి. మరియు సుందరకాండమునందు భక్తిభావమును ఈయన కధికముగా కలదు. సుందరకాండము పారాయణ యోగ్యత కలది. వాని అంతస్సారమును శ్రీ రమణయ్యగారు చక్కగా తెనుగునకు తెచ్చిరి. ఈ లఘు కావ్యమున చంద్రోదయాది ప్రకృతివర్ణనములు సహజసుందరములై కవిగారి స్వతంత్రమైన కల్పనాశక్తికి నిదర్శనములుగా ఉన్నవి.

ఇందు మామూలు ఛందస్సులతోపాటు అంబురుహము, కవిరాజవిరాజితము మొదలైన విశేష ఛందస్సులును సందర్భాను సహితముగా వాడబడినవి. కవిరాజవిరాజితము నన్నయగారి భారతమున దమయంతితో కిరాతుడు పలికిన దానివలెనుండి, భవిష్యదర్థమును చమత్కారముగా స్ఫురింప చేయుచున్నది. అక్కడ కిరాతువకు పట్టినగతియే ఇక్కడ రావణాసురునకు పట్టబోవుటను రమణయ్యగారు ఈ ఛందస్సును స్వీకరించుటచేతను పద్యమును ఎత్తుగడ చేయుటచేతను స్ఫురింపచేయ గలిగినారు. ఇందలి పద్యమును భారత పద్యముతో పోల్చిచూచినచో ఆ విషయము తెలియ గలదు.

'భజనికరానన ఏలనె నన్నిటు
రాయిడి పెట్టుచునుంటివి పం
కజదళలోచన న్యాయమె నన్నిటు
కాల్పగ తీక్ష్ణపు దృక్కులచే
గజగమనా నను కాయజుకేళిని
కౌతుకమొప్పగ దేల్పుము నీ
భజన మొనర్చెడివాడను రాణిగ
భాసిలి పాలన సేయగదే.'

ఇది రమణయ్యగారి పద్యము.

దక్షారామము

(రచయిత: శ్రీ ఇంద్రగంటిహనుమచ్ఛాస్త్రి. ప్రతులకు : విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్, ఏలూర్ రోడ్, విజయవాడ వెల : 4.50.)

ఇది ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారి దక్షారామ కృతితోపాటు మరికొన్ని వారి తదనంతరపు కృతులు కలిసిన కావ్యసంపుటి. శ్రీ శాస్త్రిగారి షష్టిపూర్త్యుత్సవ సందర్భమున మేలుగా ప్రచురింపబడినది.

దక్షారామము శ్రీ శాస్త్రిగారి ప్రసిద్ధమైన కృతి దక్షారామ భీమేశ్వరును చుట్టుకొని భీమేశ్వర పురాణము వెలసినది. అందు వ్యాసుడు కాశిని వదలి దక్షిణ కాశికి వచ్చిన కథ కలదు. శ్రీనాథుడు భీమేశ్వర పురాణమునందు ఆ ఘట్టమును చక్కగా రచించి ఉన్నాడు. దానిని ఆధారముగా తీసుకొని శ్రీ శాస్త్రిగారు ఈ కావ్యమును రచించిరి. మరియు దక్షారామ మునుగూర్చిన పౌరాణికములైన గాథలు, చారిత్రకములైన సత్యములు పరస్పరము అనుకూల పడునట్లు సమన్వయముచేసి శ్రీ శాస్త్రిగారు ఈ లఘుకావ్యమును రసప్రబంధముగా నిబంధించిరి. ఈ కావ్య భాగమునకు దృశ్యములని పేరు. సౌందరనంద కావ్యమునకువలె ఈ దక్షారామము భౌతిక రూపము చక్కదిద్దబడినవి. శ్రీ శాస్త్రిగారికి 'భీమమండల నివాసము, దక్షపురి సందర్శనము, శ్రీనాథ కావ్యపారాయణము ఇవి అన్నియు ఈ కావ్యము వ్రాయుటకు దోహదము చేసినవి.' మరియు శ్రీనాథునియందు శ్రీ శాస్త్రిగారికి అధికమైన గౌరవాభిమానము లుండుటచేత ఆయన పలుకుబడియు కొంత ఈ కావ్యరచనయందు చోటు చేసుకొన్నది.

ఇతర కృతులలో కౌముదీ విహారము, భావలహరి, మేలుకొలుపు, చంపకమాల, నవజీవనము, దుష్టశిక్షణము మొదలైన ఖండికలు రసవత్తరములైనవి. శ్రీ శాస్త్రిగారు జగమెరిగిన బ్రాహ్మణులు. ఉదాహరణములు చూపింపవలసి వచ్చినచో ఏ పద్యమును బట్టిన ఆ పద్యమునే చూపింపవచ్చును. ఇంత ధారాశుద్ధి, నుడికారపు సొంపు, రసానుగుణమైన రీతి వైవిధ్యము, సరళ సుకుమారమైన భావ విన్యాసము కల శ్రీ శాస్త్రిగారి కావ్యసరస్వతి ఆంధ్రరస హృదయములను ఎప్పటివలెనే సమార్ద్రములుచేసి సమ్మానింపగలదు.

తొలికవి ధ్యాన ధారలను దోగిన
ఆత్మకళా రహస్య సం
కలిత సుధాయిత ప్రథమకావ్య
రసోజ్జ్వల దివ్యమూర్తివై
తలపున నిల్చి నాదు కవితా
మృదు పుష్ప సుగంధ మన్ని ది
క్కుల వెలయింపు మమ్మ
జనకోటి మనమ్ముల చెమ్మలూరగా'

శ్రీ శాస్త్రిగారి ఈ అభిలాషము ఇప్పటికే సఫలమయినది. ఇది ఎప్పుడును ఇట్లే అగును. శ్రీ శాస్త్రిగారు మలొక మహాకావ్యము రచించి ఆంధ్ర శారదాదేవిని అలంకరించినచో అది మరియూ బాగుండును.

1. గద్వాల ప్రభాకరము
2. ఖండకావ్యములు, ఉపన్యాసములు, చాటువులు

(రచన:శ్రీ ఆదిపూడి ప్రభాకరామాత్యకవి.ప్రతులకు ఎ. వి. యస్. సుబ్బారావు, 1–8–155/5 మెండలే లేన్,ప్రెండరుగాస్టు రోడ్డు, సికింద్రాబాదు 3. వెల : సాదా ప్రతి 2. 50.గ్రంథాలయ ప్రతి 3–50)

కీర్తిశేషులైన ఆదిపూడి ప్రభాకరామాత్యుల వారి కృతులను వారి కుమారులు సుబ్బారావుగారు సంపుటములుగా ప్రచురించిన వాటిలో ఇది రెండవది. ఇందు మొదటిది కందరామాయణము. ఈ తెలుగు రామాయణము కందపద్యములతో నున్నది. బాలకాండ మున శివధనుర్భంగమువరకు మాత్రమే ఇప్పుడు మిగిలియున్నది. ఇంతవరకు ఇవి రెండువందల ఏబది ఆరుపద్యములు. బాలకాండము మొదటిభాగము కూడా కొంత నష్టమైపోయినది. రెండవది గద్వాల ప్రభాకరము అను చిన్నకృతి. ఇందు 'సాంద్రకీర్తి సీతారామ చంద్రమూర్తి'అను మకుటముతోను, 'రమ్యగుణధామ లోకాభి రామరామ' అను మకుటముతోను ఇరువదిఆరు సీసపద్యములు కలది. శ్రీరామపట్టాభిషేక సమయమున రామకథాసారముగా కాండకు ఒక పద్యముగా రచింపబడిన రెండవ మకుటము తోడిపద్యములు వస్తుతత్వమునకు అనువైన శబ్దవిన్యాసశయ్యాసౌభాగ్యము కలిగి, శ్రవణపేయములై పరమరమణీయములుగా నున్నవి. మూడవది శ్రీమంతులవారికి విజ్ఞప్తి. 1920 వ సంవత్సరమున కవిగారు తమకు సంభవించిన భార్యావియోగ దుఃఖమును ఇందు ప్రభువు వారికి విన్నవించుట ఇందలి విషయము. ఈ తరువాత గల పద్యములు ఆయా సందర్భములయందు ప్రభువులతోను, ప్రభువుల పక్షమున ఇతరులకును చెప్పినవి. ఇందు ముఖ్యముగా కొప్పరపు కవులు గద్వాలకు వచ్చినపుడు వారిని ప్రభువులకు పరిచయము చేయుచూ చెప్పిన చంపకమాలలు. వేదము వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు గద్వాలకు వచ్చి వెళ్ళునపుడు ప్రభువుల పక్షమున చెప్పిన ఉత్పలమాలలు పేర్కొనదగి ఉన్నవి.

ఆ తరువాతగల మరియొక కృతి పౌండరీకము. ఇది చమత్కారమైన పేరు. పుండరీకమునకు సంబంధించినది పౌండరీకము. పుండరీకమనగా పులి. గద్వాల మహారాజావారి పులివేటను ప్రత్యక్షముగాచూచి కవిగారు ఇందు దానిని చమత్కారముగా వర్ణించిరి. ఇది 162 పద్యముల కృతి. చిట్టచివరిది స్వర్గలేఖ. ఇది పూర్తిగా లభించలేదు. రెండవ ఆశ్వాసమున ఏడు పద్యముల వరకు ఉన్నది. మొత్తము 93 పద్యములు. శ్రీ సీతారామ భూపాలుడు స్వర్గస్థుడైనపుడు కవిగారు పొందిన శోకము ఇందు వర్ణితము. ఇది కరుణ రస భరితము. ఒక విధముగా ఈ అన్నికృతులలో ఇదే మకుటాయమానమని చెప్పవలయును.

ఇంత ధారాశుద్ధికల, ఇంత వైవిధ్యముకల, ఇంత ప్రభుభక్తికల ప్రభాకరామాత్యుల కృతులు ఆంధ్ర సరస్వతికి అలంకారములు. అందరకును ఆస్వాద్యములు.

2. ప్రభాకరామాత్యులవారి కృతి సంపుటములులో ఇది నాల్గవది. ఇందు 'భక్తజన కల్పవృక్ష సర్వజనరక్ష' అను మకుటముతో సీసపద్యములు 40. ఆంధ్ర భాషోదంతము అను ఉపన్యాస పద్యములు 46. దైనందిన తిరునాళ్ల అను శీర్షికను పద్యములు 19. మాతృభాషా దైన్యమును వర్ణించునవి 9. నన్నయ భట్టారక వర్ధంతి నాడు చెప్పినవి రెండు సీసపద్యములు. ఆంధ్ర భాషాస్థితిని వర్ణించునవి 5. ఉప్పు సత్యాగ్రహమును గూర్చిన సీసములలోని

ఉపన్యాసము 10 పద్యములు. మతము, రాజకీయము లను గూర్చినవి సీసములు 28. శుకోపదేశము 62 పద్యాలు. శ్రీహరి శతకము 58 పద్యాలు. జగదీశ శతకము 69 కందాలు. తిరుపతికవీంద్రుని నిర్యాణము 8 సీసములు. కుమార్తె అస్తమయము 8 సీసములు. భాగ్యనగరమున వకీళ్లు 7 ఉత్పలముల మాలిక. అదృష్టము 9½ ఉత్పలముల మాలిక. ఇతర చాటువులు 61. గృహలక్ష్మి అను శీర్షికను వచన రచన 6 పుటలు. సరస్వతీ స్తోత్ర పద్యములతో గ్రంధము ముగింపైనది. శ్రీ ప్రభాకరామాత్యులు రచించిన పై కృతులలో శుకోపదేశమునందొక కొంత ఉపదేశమున్నది. మానవుల కష్టనష్టములనుగూర్చిన విచారణయున్నది. మధ్యతరగతి మనుజులలో ఆడ పిల్లల పెండ్లిసమస్య ఎత్తిచూపబడినది. పరిష్కారము దైవమును నమ్ముకొనుటయేగాని మరొకటికాదని కవి గారు పరిష్కరించినారు. శతకములయందు కవిగారు స్వానుభవములను మిక్కిలి చక్కని ధోరణిలో వ్యక్తీక రించినారు. కవి పండితుల పక్షము వహించి కవిగారు చెప్పినమాటలు మంచి కావ్యదీప్తి కలిగియున్నవి. ఆచార్య శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు చెప్పినట్లుగా 'శ్రీ ప్రభాకరామాత్యుల శైలి సహజసుందరమైనది. వా రనవసర సమాసాడంబరమునకుగాని, మారుమూల పదముల ప్రయోగమునకుగాని యత్నింపని కతమున వారి పద్యము లన్నియును సరళములును సరసములును సర్వసుబోధములునై యలరారుచుండును.'

—'క్షేమేంద్ర'

Printed and Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Nageswara Rao at the Andhra Patrika Press, 6 & 7 Thambu chetty Street, Madras-1, Editor : S. Radhakrishna.